

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Artykuł:

Gątkiewicz Józef: : Spółdzielnie mleczarskie w Polsce w 1929 roku

Źródło:

Kwartalnik Statystyczny 1931 Tom 8 zeszyt 2, strony 529-608

Artykuł udostępniony cyfrowo w ramach zadań projektu pt.

„Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39«

H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

JÓZEF GĄTKIEWICZ

Spółdzielnie mleczarskie w Polsce w 1929 roku

Wstęp str. 520. Spółdzielnie mleczarskie str. 521. Centrale handlowe spółdzielni mleczarskich str. 578. Związki rewizyjne str. 592. Udział Państwa w rozwoju spółdzielczego przemysłu mleczarskiego w Polsce str. 597. Dodatek: 1. Przegląd międzynarodowy str. 600. 2. Spółdzielnie mleczarskie w niektórych państwach bałtyckich str. 600.

W s t ę p

Rolnik w odosobnieniu przedstawia minimalną wartość dynamiczną w sensie gospodarczym. Wobec coraz to bardziej zwiększających się wymagań rynków zbytu, drobne warsztaty rolne pojedynczo wzięte nie były w stanie zadość im uczynić. Wywołało to wśród rolników dążność do zrzeszania się w zwarte organizacje gospodarcze, tak zw. stowarzyszenia spółdzielcze, zdolne usuwać trudności związane z nowoczesnym udoskonaleniem produkcji, zakupu i zbytu. Najdrobniejszy i najbiedniejszy rolnik w zrzeszeniu spółdzielczym korzysta z udogodnień w każdej dziedzinie życia gospodarczego, jakie się z biegiem czasu zjawiają, a które w innym wypadku są dla niego niedostępne.

Zakres pracy spółdzielczości w rolnictwie jest olbrzymi.

Dzięki spółdzielczości rolnik nabywa potrzebny mu kapitał dla spotęgowania wydajności swego warsztatu rolnego; przez nią uczy się, co i jak należy uprawiać i hodować, by uzyskany surowiec dał w razie koniecznej przeróbki pierwszorzędny produkt do dalszego handlu. Spółdzielczość zapoznaje rolnika z najnowszymi zdobyczami techniki rolnej, umożliwia mu nabycie wszelkich potrzebnych gospodarstwu artykułów; jeżeli tego natura surowca wymaga, poddaje go wspólnej przeróbce, względnie selekcji i segregacji stosownie do wymagań odbiorców; zajmuje się zbytem tego wszystkiego, co rolnik zdolny jest zebrać z roli i po zaspo-

kowaniu własnych potrzeb może przeznaczyć na sprzedaż; usuwa nadużycia prywatnego pośrednictwa; wreszcie wyrabia ona samodzielność społeczną, uzdolnienie do samorządu i do prawdziwej demokracji, umiając bez przymusu prowadzić i doskonalić życie społeczne¹. Spółdzielczość wyprowadza rolnictwo z bezplanowej odosobnionej i zacofanej gospodarki na wyżyny nowoczesnego postępu, opartego na zdobyczach wiedzy, odkryciach nauki i ulepszeniach technicznych; przekształca je do typu zrzeszonej gospodarki postępowej i społecznie zorganizowanej².

Spółdzielnie rolnicze wykazują pewne cechy, odróżniające je od spółdzielni spożywców. Spółdzielnie spożywców w założeniu swem dążą do wszechstronnego zaspokojenia potrzeb swych członków w jednej organizacji, usuwając stopniowo wszelkie pośrednictwo, jakie odgradza konsumenta od producenta; innemi słowy starają się wyprzeć po kolei i detalistę, i wielkiego hurtownika i wreszcie fabrykanta, ujmując produkcję w swoje ręce.

Spółdzielnie rolnicze natomiast pozostawiają proces wytwarzania do wyłącznej dyspozycji swych członków; same ograniczają się do spełnienia tych funkcji pomocniczych, jakie związane są z produkcją, przeróbką i wymianą. Z właściwości produkcji rolnej, jej rozdrobnienia w zależności od sił przyrody i różnorodności wytwarzanych produktów, wynika potrzeba przekazywania pew-

¹ Edward Abramowski *Pisma* Tom I, str. 194.

² Stanisław Wojciechowski *Kooperacja w rozwoju historycznym* str. 299.

Dr. Fr. Stefczyk: *Rola spółdzielczości w uprzemysłowieniu rolnictwa* (odczyt wygł. w dn. 22 lutego 1923 r. u Prezydenta R. P.)

nych czynności technicznych i handlowych specjalnym organom, dla odciążenia producentów od zajęć, których indywidualnie dobrze wykonać nie mogą¹. Stąd spotyka się wśród spółdzielni rolniczych dążność do specjalizacji. Każda nowa potrzeba stwarza specjalną spółdzielnię; tem tłumaczy się różnorodność typów spółdzielni rolniczych.

Spółdzielnie mleczarskie

Przechodząc do omówienia korzyści z istnienia mleczarni spółdzielczych dla rolnictwa, trzeba nadmienić, że wiele gospodarstw rolnych w dziedzinie hodowli bydła rogatego stanowi wyraz zacofania i wielkiej ciemnoty². Wskutek swej nieświadomości nie stosują one wcale racjonalnego karmienia bydła oraz doboru rasowych sztuk; nie budują odpowiednich obór; wskutek tego bydło przebywa w oborach ciemnych, dusznych i wilgotnych. Nie przestrzega się żadnych zasad higieny w czasie udoju, karmienia bydła, przechowywania mleka, odpowiedniego utrzymania naczyń mleczarskich; nie przestrzega się wreszcie należytej czystości przy wyrobie produktów mleczarskich. Z mleka pełnego wad, nieczystości i najróżnorodniejszych bakterij otrzymuje się podobny do surowca produkt, który nieraz bardzo trudno zbyć, sprzedany zaś otrzymuje niską cenę, przysparzając rolnikom mało zarobku z tej gałęzi gospodarstwa. Z tak prowadzonego gospodarstwa hodowlanego rolnik nie otrzymuje żadnej korzyści, a krowy trzyma dla obornika i dla mleka na użytek rodziny. Większy pożytek dostrzegają rolnicy z koni, którym można według ich mniemania więcej zarobić. Dlatego to w myśl powyższej zasady można często spotkać takie gospodarstwa, które utrzymują dwa konie, a jedną tylko krowę.

Wręcz odmienny stan gospodarstw rolnych spotykamy tam, gdzie istnieje mleczarnia spółdzielcza. Ze wszystkich gałęzi spółdzielczości rolniczej spółdzielnie mleczarskie dokonywują chyba najgłębszej i najwszechstronniejszej reorganizacji zagrody wiejskiej, przynosząc rolnikowi korzyści w bardzo szerokim zakresie. Słuszną jest teza, że „w naszych warunkach wprost pojąć nie można postępu w gospodarstwie bez maślarni”³.

Mleczarnia spółdzielcza zapewnia rolnikowi za dostawę mleka stały i pewny przy-

chód pieniężny co pewien ustalony okres czasu. Systematyczne wypłaty pozwalają dostawcy projektować różne wydatki, umożliwiając mu czynić pewne nakłady inwestycyjne. Po skończonym roku obrachunkowym każdy członek otrzymuje ponadto dywidendę od udziałów, wreszcie bierze udział w nadwyżkach, jakie pozostały do podziału między członków w stosunku do wypłat za dostarczone w ciągu roku mleko.

Będąc członkiem mleczarni, rolnik ekonomiczniej (niż sposobem domowym) wykorzystuje tę samą ilość mleka. Przy wyrobie masła w domu, dużo śmietany wylewa się przy zmaślaniu, w maślanie zaś pozostaje wiele tłuszczu. Wskutek zbierania śmietanki łyżką z garnka pewien procent tłuszczu (nawet 1%) pozostaje w mleku, podczas gdy procent tłuszczu w odwirowanym mleku wynosi przeważnie 0,1, a czasem nawet 0,015%. W rezultacie na wyrób określonej ilości masła domowym sposobem potrzeba więcej mleka, aniżeli w maślarni spółdzielczej.

Na wyrób masła domowym sposobem trzeba zbierać śmietanę kilka dni, czasem przeszło tydzień; wskutek nierównomiernego kwaśnienia śmietany otrzymuje się produkt pełen najrozmaitszych wad (gorzkie, zjełczałe, wodniste, maziste i t. p.), uzyskując dlatego niższą cenę.

Oddając mleko do spółdzielni oszczędza się gospodyniom wiele czasu i wielkiego nieraz wysiłku przy robieniu masła.

Po odwirowaniu śmietanki w spółdzielni, rolnik otrzymuje z powrotem mleko chude (odtłuszczone), które w takim stanie nadaje się doskonale do wyrobu serów, twarogu i t. p., stanowi również dobry pokarm dla ludzi, bydła, trzody chlewnej i drobiu.

Rolnik, stwierdzając zależność większego przychodu z nabiału od zawartości tłuszczu w mleku, wykazuje dbałość o hodowlę bydła. Zabiega o podniesienie młeczności krów przez racjonalne ich żywienie, obchodzenie się z niemi, dobór rasowych sztuk. Ze względu, że mleczarnia spółdzielcza zwraca uwagę na czystość mleka, stosując premje pieniężne, rolnik zaczyna uczyć się umiejętnego obchodzenia się z mlekiem, począwszy od przestrzegania czystości w stajni, w oborze, w mieszkaniu; przyzwyczajają się utrzymywać czystość naczyń, przestrzega zasad czystego i umiejętnego dojenia, wreszcie ochładzania mleka. W związku z widoczną

¹ Stanisław Wojciechowski *Ruch spółdzielczy*, Warszawa 1930 str. 242.

² Dr. Stanisław Serkowski *Mleko i mleczarstwo w oświeceniu higieny i bakterjologii*, Warszawa, r. 1917, str. 93.

³ Ks. I. Kowalski *O maślarniach włościańskich* (broшуra) rok 1914.

korzyścią hodowli rolnicy dążą do meljoracji łąk i pastwisk oraz stosują uprawę roślin pastewnych; te ostatnie stanowią doskonałą karmę dla bydła, poprawiają skład ziemi, a wymagając gruntowniejszej i głębszej uprawy, przyczyniają się do podniesienia kultury rolnej. Bydło lepiej żywione lepszy daje obornik, co pociąga za sobą lepsze nawożenie ziemi. Rolnik chętnie czyni takie zabiegi, gdyż przekonywa się powoli o ich zbawiennych rezultatach, wie, że zapewniony będzie miał zbyt nabiału, gdyż mleczarnia spółdzielcza przyjmie najdrobniejszą ilość mleka.

Mleczarnie spółdzielcze sprzyjają uprzemysłowieniu drobnego rolnictwa. W związku z rozwojem hodowli podatny grunt dla swego powstania i rozwoju znajduje przemysł mięsny, dziedzina, będąca dopiero w początkach swego istnienia w Polsce. Mleczarnie spółdzielcze przyczyniają się ubocznie do zwiększonej hodowli drobiu i ptactwa domowego przez organizowanie zbiornic jaj.

Przemysł serowarski znajduje się dziś w Polsce w zaniedbaniu; oprócz małej liczby spółdzielni, które wyrób serów traktują jako czynność uboczną, mamy niewielką liczbę serowarni rozrzuconych po całej Polsce. W dzisiejszym stanie nie odpowiadają one swemu zadaniu; w przyszłości przemysł serowarski stanowić będzie poważny udział w wywozie ogólnym i w dochodzie producentów.

Spółdzielnie mleczarskie zatrzymują w rękach rolników te wszystkie korzyści, jakie wypływają z tego przemysłu, oraz z innych gałęzi produkcji rolnej z nim związanych, a które w przeciwnym razie przypadłyby pośrednikom handlowym i przedsiębiorcom, mającym na uwadze wyłącznie własny tylko interes.

Poza korzyściami natury gospodarczej, spółdzielnie mleczarskie przyczyniają się swoim istnieniem do uzdrowienia miejscowych stosunków handlu nabiałem. Usuwają więc konkurencję samych rolników na miejscowym rynku zbytu; nie dają również sposobności do stosowania dość często się zdarzającej sprzedaży fałszowanego masła i mleka.

Na równi z mleczarniami spółdzielczymi występują jeszcze mleczarnie prywatne; szczegółowe omawianie tych ostatnich nie należy do niniejszej pracy, ograniczymy się wobec tego do kilku uwag.

Według danych Ministerstwa Rolnictwa istniało w Polsce w końcu 1929 r. 4 475 mleczarni z przeróbką 841,8 milj. litrów. Z ogóln

nej cyfry mleczarni, na związkowe mleczarnie spółdzielcze wypada 33%, na prywatne i niezwiązkowe spółdzielcze 67%. Wręcz odwrotny stosunek otrzymamy, uwzględniając przeróbkę powyższych mleczarni; dla związkowych mleczarni spółdzielczych odsetek przeróbki mleka wynosi 70%, dla pozostałych—30%.

Mówiąc o mleczarstwie prywatnym, mamy na myśli przede wszystkim zachodnie województwa Polski, gdzie odgrywa ono dość poważną rolę. Mleczarstwo prywatne województw zachodnich przedstawia naogół poważne placówki przemysłowe tak pod względem urządzeń, jak i przeróbki. Odcina się wyraźnie i odbiega ono od takiegoż mleczarstwa pozostałych połaci kraju, gdzie jest wyrazem (z nielicznymi wyjątkami) zacofania, stanowiąc, co najważniejsze, destrukcyjny czynnik zdrowego ruchu mleczarni spółdzielczych.

Mleczarnie prywatne, w znaczeniu placówek przemysłowych, posiadają zatem prawie wyłącznie zachodnie województwa Polski. Odnośne cyfry statystyczne pozwalają nam zorientować się w ich sile przetwórczej. Należy zaznaczyć, że statystykę mleczarni prywatnych sporządzają każdego roku Izby Rolnicze: Wielkopolska i Pomorska. Mleczarstwo prywatne pozostałych województw dotychczas nie jest objęte żadną opublikowaną statystyką.

Liczyby, dotyczące mleczarni spółdzielczych i prywatnych za 1929 r., przedstawiają się następująco:

Rodzaj mleczarni	Liczba mleczarni ogółem		Dostarczono mleka w tys. kg		
			ogółem	przecięt- nie na 1 uwzględ- nioną mle- czarnię	
Woj. poznańskie ^a	239	100,0	257 768	100,0	1 202,2
Mleczarnie spółdzielcze ^b	97 (15)	44,9	177 399	68,8	1 828,9
Mleczarnie prywatne ^b	103 (8)	47,7	71 681	27,8	716,8
Mleczarnie dworskie	16	7,4	8 688	3,4	543,0
Woj. pomorskie ^c	274	100,0	156 014	100,0	549,4
Mleczarnie spółdzielcze i spółkowe	111	40,5	117 220	75,1	1 056,0
Mleczarnie prywatne	163	59,5	38 794	24,9	238,0

^a Statystyka Mleczarstwa w Wielkopolsce i spis mleczarni za rok 1929 opracowane przez szkołę (dział mleczarski) Wielkopolskiej Izby Rolniczej, rok 1930 str. 6, 10, 11.

^b Cyfry w nawiasach oznaczają liczbę filij.

^c Dane statystyczne nieopublikowane, użyte Głównemu Urzędowi Statystycznemu przez Pomorską Izbę Rolniczą w Toruniu.

Liczby powyższe nie wymagają chyba komentarzy, gdyż mówią same za siebie. Przeciętna dostawy mleka na 1 mleczarnię prywatną stanowi zaledwie 39,2% przeciętnej dostawy mleka z mleczarni spółdzielczej w woj. poznańskim. Gdybyśmy posiadali dane dla mleczarni prywatnych innych województw Polski, okazałoby się, że cyfry dotyczące ich przeróbki byłyby bardzo niskie w porównaniu z cyframi, odnoszącymi się do przeróbki mleczarni spółdzielczych.

O mleczarniach niespółdzielczych zachodnich ziem Polski czytamy: „Istnieje tam już pewna tradycja mleczarni prywatnych, istnieje również pewien zastęp fachowych kierowników takich mleczarni. Mleczarnie prywatne przeważnie powstały jeszcze w czasach poprzedzających ruch spółdzielczy; nie posiadają jednak naogół widoków dalszego rozwoju”¹. Pozostałe mleczarnie prywatne rozrzucone po całej Polsce, a jest ich około 90%, stanowią małe warsztaty przetwórcze; całe urządzenie ich składa się często jedynie z wirówki i masielnicy.

Oprócz takich mleczarenek istnieje szereg domokrażnych handlarzy, skupujących drobne ilości mleka. Ceny płacone rolnikom za mleko są zazwyczaj bardzo niskie, masło zaś wyrabia się bez przestrzegania najkardynalniejszych zasad czystości i higieny. Właściciele tego rodzaju przedsiębiorstw nie wykazują najmniejszej elastyczności przystosowywania się do wymagań odbiorcy, nie mówiąc o całkowitym braku nastawienia na wywóz.

Mleczarnie powyższe prowadzone są przez ludzi, nie mających należytego pojęcia o przerobie mleka. Zazwyczaj zakładane są tam, gdzie podatne są ku temu warunki i czas. Są to przeważnie t. zw. mleczarnie sezonowe, zakładane na okres największej mleczności (lato), zwijanych zaś na okres zimowy, kiedy mleka jest mało. Istnieją zawodowi przedsiębiorcy, którzy prowadzą tak długo mleczarnię w danej okolicy, dopóki nie powstanie mleczarnia spółdzielcza. Przenoszą się wówczas na tereny, nie objęte jeszcze spółdzielniami mleczarskimi.

Starając się o jak największą dostawę, prywatny właściciel przyjmuje mleko, nie dbając o jego jakość i nie starając się również o jego poprawę. Takim postępowaniem wywiera on demoralizujący wpływ na tych rolników, którzy będąc członkami spółdzielni mleczarskiej przenoszą się do prywatnego

przedsiębiorcy dlatego, że w zrzeszeniu nie przyjęto ich mleka z powodu wad i brudu. Mleczarnia prywatna przyjmuje mleko bez względu na jego wady, celem zaś zjednania dostawcy prywatny handlarz udziela rolnikowi często dość znacznych zaliczek. Ta okoliczność bardzo często decyduje o dłuższym sprzeniewierzeniu się członka swej spółdzielni a nawet o całkowitem z niej wystąpieniu.

Mleczarnie prywatne, rozrzucone po całej Polsce nie mają centralnej organizacji. Nikt ich nie kontroluje; nie prowadzą żadnych ksiąg handlowych, mają łatwość oszukiwania władz skarbowych i uchylania się od podatków i opłat; czytamy w ankiecie²: „mleczarze prywatni, nie będąc obciążeni podatkami państwowymi i opłatami stempłowymi, płacą wyższe ceny dostawcom, czem skutecznie mogą konkurować z mleczarnią spółdzielczą”.

Oprócz olbrzymiego wpływu demoralizującego na miejscową ludność, mleczarnie prywatne nie pobudzają dostawców do podniesienia hodowli bydła, jego rasy, mleczności, najmniejszego nie wywierają wpływu na przestrzeganie czystości udoju; nie mają tam miejsca żadne pogadanki, odczyty na temat rolnictwa i hodowli bydła rogatego.

Oprócz tego mleczarnie prywatne szerzą wśród rolników zniechęcenie do wszelkich zrzeszeń. Czytamy w jednej z ankiet: „Na terenie tutejszej spółdzielni grasowało dwóch prywatnych przedsiębiorców mleczarskich, którzy pooszukiwali ludność miejscową nie płacąc za dostarczone mleko, poczem uciekli; zniechęciło to do tego stopnia miejscowych gospodarzy, że przy zakładaniu spółdzielczej mleczarni nie chcieli do niej przystąpić, wskutek czego dostawa była bardzo mała”.

Mleczarnie prywatne starają się za wszelką cenę poderwać byt mleczarni spółdzielczych. Uskuteczniają to przez posługiwanie się wszelkimi metodami. Przedewszystkiem w wielkim stopniu odciągają dostawców od spółdzielni, płacąc im lepsze ceny za nabiał. Czytamy w ankiecie, że te lepsze ceny są bardzo problematyczne, gdyż przedsiębiorca prywatny płaci rzekomo lepsze ceny, ale oszukuje dostawcę przy mierzeniu tłuszczu. Równocześnie pachciarze pokątni starają się zniechęcić ludność różnymi fałszywymi wieściami, strasząc bankructwem spółdzielni, rozsiewając pogłoski, jakoby zarząd mleczarni spółdzielczej wszystkie zyski dla siebie za-

¹ Sprawozdanie Komisji Ankietowej, t. IX. Przemysł Mleczarski str. 10; Warszawa, 1928.

² Ankieta Głównego Urzędu Statystycznego. Obacz szczegółowe uwagi i wzór formularza str. 532—540.

bierał. Wielu dostawców, ulegając podszeptom niezgodnym z prawdą, wstrzymuje dostawę mleka, dopóki nie otrzyma wypłaty za mleko poprzedniego miesiąca. Jedna ze spółdzielni pisze następujące uwagi: „Zdarza się, że prawie w każdej małej mleczarni, właściciel posiada koncesję na tytoń i utrzymuje sklepik, potajemnie sprzedaje wódkę i t. p. Spółdzielnia nasza próbuje z takim pachciarzem walczyć; mianowicie członek zarządu próbuje uświadomić ludzi co do korzyści spółdzielni; pachciarze grożą różnymi sposobami, nawet i spalaniem budynków; mała przeróbka mleka nie pozwala spółdzielni na racjonalny rozwój“.

Najbardziej niebezpiecznymi są dla spółdzielczości pachciarze przez swój wpływ na psychikę rolnika, dając mu rzekomo lepsze ceny, a równocześnie starając się go przekonać, że dostarczając mleko prywatnemu przedsiębiorcy nie ponosi żadnego ryzyka i odpowiedzialności, którą to ostatnią musi przyjąć na siebie jako członek spółdzielni; nie potrzebuje wpłacać żadnego udziału, czego wymaga się w spółdzielni. Należąc do spółdzielni członek-dostawca musi opłacać zarząd oraz lustratora związku rewizyjnego; ponadto spółdzielnia jako stowarzyszenie jawnie prowadzące rachunki, pozwala wglądać w księgi dla wymierzania podatków dochodowych na członków zrzeszonych, co odstrasza wielu rolników od przystąpienia do spółdzielni, względnie powoduje sprzeniewierzenie się istniejących już członków.

W rezultacie pachciarstwo na rynkach lokalnych jest dla spółdzielni mleczarskich wielką plagą. Towar ich lichego gatunku i zafałszowany posiada niższą w stosunku do spółdzielczej cenę. Konsument lokalny bierze towar tańszy, nie wnikając w jego jakość. Spółdzielnia nie może zbywać towaru po niskich, konkurencyjnych cenach, gdyż wypłaty byłyby niezadowalające, wreszcie mając liczne zobowiązania i długi, wykazywałyby deficyt.

Oprócz danych ogólnych z zakresu spółdzielczości, publikowanych w *Roczniku Statystyki R. P.* i *Wiadomościach Statystycznych*, Główny Urząd Statystyczny opracowuje bądź ogólne, bądź szczegółowe monografie na temat poszczególnych odłamów spółdzielni w Polsce. Z kolei przystąpiono do opracowania zagadnienia spółdzielni mleczarskich.

Dla zorientowania się, jakie miejsce zajmują spółdzielnie mleczarskie w ogólnym podziale spółdzielni, odsyłamy czytelnika do *Wiadomości Statystycznych* r. 1930 str. 242, gdzie zastosowano poraz pierwszy system klasyfikacji spółdzielni w Polsce, przyjęty przez Państwową Radę Spółdzielczą¹. Uzasadnienie powyższego podziału znajduje się w *Kwartalniku Statystycznym* (t. VI, zesz. 2, rok 1929, str. 741—743). Należy podkreślić, że w III grupie wzmiankowanego podziału (spółdzielnie wytwórców rolnych), tak pod względem liczebności jak i ogólnego ich znaczenia, spółdzielnie mleczarskie wysuwają się na naczelne stanowisko.

Nie wdając się w problematyczne daty powstania pierwszej mleczarni spółdzielczej w Europie (podobno w Danii w r. 1883), trzeba stwierdzić, że na kontynencie najwcześniej w Danii zwrócono baczna uwagę na gospodarstwo mleczne. W r. 1903, t. j. kiedy inne kraje zaczęły w dziedzinie spółdzielni mleczarskich stawiać początkowe kroki, Dania liczyła 1057 spółek mleczarskich ze 150 tys. członków; przeciętnie wypadło na 1 spółkę mleczarską 146 członków, 830 krów, oraz 1800 tys. kg rocznej dostawy mleka².

Początkowe przebiegi spółdzielni mleczarskich w Polsce datują się również z końca ubiegłego stulecia. Wyraźniejszy jednak ich rozwój przypada dopiero po 1900 roku. Rozdarcie kraju między trzy zabory sprawiło, że spółdzielnie mleczarskie zaczęły się rozwijać w różnych okresach czasu i nie w jednakowym stopniu.

Dla lepszego zrozumienia obecnego stanu spółdzielni mleczarskich dodamy kilka uwag o początkach ich rozwoju według poszczególnych zaborów.

Najwcześniejsze zainteresowanie w kierunku poprawy hodowli bydła obudziło się na zachodnich ziemiach dzisiejszej Polski w drugiej połowie 19 stulecia. O ówczesnym stanie dzisiejszego przemysłu mleczarskiego pisze Dr. Jackowski, że mleczarstwo w tych czasach było robotą czysto mechaniczną. Śmietanę zbierano z garnków i robiono z niej masło w kierzankach; krowy żywiono źle, więc w rezultacie masła było mało na sprzedaż oprócz pory letniej, kiedy krowy pasły się na koniecznym pastwisku; mleczarstwem zajmowały się wyłącznie ko-

¹ Protokół z XII posiedzenia Rady Spółdzielczej odbytego w dn. 19 i 20 czerwca 1929 roku w sali konferencyjnej Ministerstwa Skarbu w Warszawie.

² Dr. Franciszek Stefczyk *O zakładaniu spółek mleczarskich*, Lwów 1905 str. 5.

biety. Jedynie w większych majątkach tu i tam bywali t. zw. szwajcarzy, którzy płacąc niższą cenę za mleko, wyrabiali z niego masło na sprzedaż w miasteczkach lub w dalszej okolicy, o ile kolej żelazna była już w pobliżu.¹

Zdawano sobie jednak sprawę z ówczesnej zacofanej gospodarki hodowlanej. Towarzystwa rolnicze filjalne oraz kółka włościańskie urządzały często dyskusje na temat hodowli i jej poprawy. Przez pogadanki, odczyty, prasę, wykłady wędrownych nauczycieli o mleku i wyrobach z niego rozpowszechniano wśród włościaństwa metody należytego żywienia bydła oraz produkowania paszy. Urządzano wystawy bydła rogatego. Pruskie ministerstwo rolnictwa wydatnie popierało i zalecało akcję nad podniesieniem hodowli, subwencjonując stacje stadników.

W roku 1880 urządzono pierwszą wystawę produktów mleczarskich, a w rok potem założono pierwszą spółdzielczą mleczarnię w Poznaniu. Kiedy z każdym następnym rokiem powstawały coraz nowe mleczarnie, w r. 1889 zawiązał się Związek Rewizyjny Mleczarski (Molkerei-Revisionsverband) z 13 spółdzielniami mleczarskimi dla celów rewizyjnych i instruktorskich.

Do dalszego podniesienia hodowli bydła przyczyniły się związki ksiąg rodowych (w 1896 r. były 2 związki) oraz uruchomienie zakładu mleczarskiego w 1897 r. przy mleczarni we Wrześni. Funduszy na ten cel udzieliło Ministerstwo Rolnictwa oraz Izba Rolnicza. Zakład mleczarski był 1) warsztatem przeróbki mleka (dziennie 3—5 tys. litrów mleka), 2) stacją doświadczalną i bakterjologiczną, 3) szkołą mleczarską, 4) stacją informacyjną.

W r. 1898 zaczęto badać wydajność krów co do ilości mleka i zawartości tłuszczu, stwarzając tem pierwocinę kontroli mleczności. Zaczęto również urządzać oceny masła, wydatnie subsydjowane przez Izbę Rolniczą w Poznaniu².

Na tak podatnym podłożu zakładano spółdzielnie mleczarskie, niestety tylko niemieckie. Złożyło się na to kilka przyczyn; spółdzielnie mleczarskie były jednym ze sposobów popierania kolonizacji niemieckiej. Nowozałożone mleczarnie spółdzielcze miały zapewnione długoterminowe i niskoprocentowe

kredyty hipoteczne, nad których użyciem czuwała Komisja Kolonizacyjna. Zastrzegła ona w statutach, że wszyscy koloniści niemieccy w danej miejscowości muszą należeć do spółdzielni mleczarskiej; w wielu wypadkach przystąpienie do niej na członków dozwolone było wyłącznie Niemcom³. Niemiecki ruch spółdzielczy na ziemiach polskich doznawał poważnego poparcia finansowego, miał bowiem spełnić misję narodowo-niemiecką⁴; w rezultacie spółdzielnie mleczarskie pod zaborem pruskim należały wyłącznie do trzech niemieckich związków rewizyjnych. Patronat Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu akcji w dziedzinie szerzenia polskiego mleczarstwa spółdzielczego zupełnie nie prowadził, gdyż ze względów politycznych wszelkie kredyty państwowe były dla niego wykluczone⁵; wreszcie obawiał się, że polscy dostawcy nie będą w możności sami dostarczyć tyle mleka, by opłacało się prowadzenie parowej mleczarni.

Wobec wyżej wyliczonych przyczyn wszystkie spółdzielnie mleczarskie były niemieckie, w najlepszym razie z niewielkim procentem Polaków. Taki stan rzeczy przetrwał aż do chwili uzyskania niepodległości Polski.

Ogólnie można powiedzieć, że mleczarstwo spółdzielcze w Wielkopolsce miało mniej sprzyjające warunki naturalne, np. pod względem ilości łąk i pastwisk; zato bliskość wielkich ośrodków przemysłowych w Niemczech, a stąd bardzo łatwy zbyt łącznie z opieką rządu zaborczego⁶ przyczyniły się do rozwoju spółdzielczego mleczarstwa w Wielkopolsce i spowodowały, że mleczarstwo dzisiejszych ziem zachodnich Polski niemal od początku swego istnienia zaczęło wykazywać cechy przemysłu. Małych ręcznych mleczarni unikano, zakładając prawie wyłącznie większe placówki o napędzie mechanicznym. Wyżej przytoczone momenty sprawiły, że dzielnica zachodnia pod względem mleczarstwa wysunęła się w Polsce na stanowisko dominujące, w stosunku do pozostałych dzielnic kraju jest najwyżej postawiona i najwięcej zbliżona do wzorów państw zachodnich.

Województwo śląskie jako ośrodek przemysłowy nie sprzyjało rozwojowi spółdzielni mleczarskich, gdyż najkorzystniejszym oka-

¹ *Księga Jubileuszowa* wydana w 50 rocznicę założenia Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim, rok 1911. Dr. Jackowski *Materiały do historii rolnictwa W. Księstwa Poznańskiego* od r. 1861—1911 str. 108.

² Inż. Stanisław Włodek *Szkic rozwoju mleczarstwa w Wielkopolsce*; praca nieopublikowana, użyczona nam przez autora w rękopisie, stanowi główne źródło do powyższych historycznych uwag o mleczarstwie ziem zachodnich w Polsce.

³ *Poradnik Spółdzielni* r. 1927 str. 369.

⁴ Dr. Franciszek Stefczyk *Początki i ogólne warunki rozwoju spółdzielczości w Polsce*; Kraków—1925 str. 49.

⁵ A. M. Nowakowski *Polskie mleczarstwo spółdzielcze na Zachodzie*; *Poradnik Spółdzielni* rok 1931 str. 99.

⁶ Prof. Antoni Sujkowski, *Polska Niepodległa* Warszawa, 1926, str. 168.

zał się tam zbyt mleka w stanie świeżym, handel zaś niem skoncentrowany był w rękach prywatnych handlarzy. Dużo nabiału dowożono z woj. poznańskiego.

Inaczej kształtowało się gospodarstwo hodowlane, a w związku z niem rozwijały się spółdzielnie mleczarskie w południowych województwach Polski. Przeludnienie kraju, a w związku z tem niesłychane rozdrobnienie gruntów, szachownica pól, nędza ludności wiejskiej przy rozpanoszonej lichwie, bardzo niski stopień kultury, oraz słaba sieć komunikacji nie sprzyjały rozwojowi spółdzielni mleczarskich w tej części kraju.

Początek akcji nad podniesieniem mleczarstwa w Małopolsce datuje się od 1888 r. Bliższych szczegółów nie będziemy tu podawać; znajdują się one w broszurze Dr. Fr. Stefczyka *O zakładaniu spółek mleczarskich*. Działalność nad podniesieniem hodowli i mleczarstwa rozszerzały towarzystwa rolnicze (głównie krakowskie), a przede wszystkim Wydział Krajowy Sejmu we Lwowie, który w 1903 r. założył w Rzeszowie Krajową Szkołę Mleczarską, finansowo popierając oprócz tego każdą niemal nowozałożoną spółdzielnię mleczarską.

Pierwsze spółki mleczarskie oparte na udziałach włościańskich powstały: w Łękach (pow. pilzneński) w 1896 r. oraz w Haczowie (pow. brzozowski) w r. 1902. Obie wkrótce upadły, przekształcając się w przedsiębiorstwa prywatne. Właściwy rozwój spółdzielni mleczarskich zaczyna się dopiero od 1904 roku, t. j. od chwili, kiedy Wydział Krajowy rozpoczął planową akcję organizowania spółek mleczarskich, polecając swemu biuru Patronatu dla Spółek Oszczędności i Pożyczek rozszerzyć swą działalność także na spółki mleczarskie. Działalność ta polegała na organizowaniu tego rodzaju spółek, oraz wykonywania nad nimi nadzoru i opieki, na co Patronat otrzymywał poważne subsydia pieniężne na budowę mleczarni, kupno maszyn i urządzenie instalacyj. Pomimo tego, tak wydatna pomoc Patronatu nie zapewniła takiego rozwoju spółdzielniom mleczarskim, jakiego należało się spodziewać. Złożyło się na to wiele przyczyn; oprócz wyżej wyłuszczonych należy dodać nieufność rolnika i obaw do podpisania deklaracji, nakładającej obowiązek dostarczania do spółdzielni całej ilości mleka po zaspokojeniu potrzeb domowych. Równocześnie drobny warsztat

rolny, przy niskiej hodowli, był prawie całkowitym konsumentem małej ilości mleka, którego niewiele mógł dostarczyć do spółdzielni. Wreszcie partyjne właśnie polityczne, narodowościowe, religijne i t. p., oraz brak ludzi do prowadzenia spółdzielni, przy równoczesnej niechęci gospodyń do spółdzielni—powodowały słaby rozwój tej gałęzi spółdzielczości¹.

Na terenie województw tarnopolskiego, stanisławowskiego i lwowskiego równocześnie z polskimi rozwijały się spółdzielcze mleczarnie ruskie. Pierwsza ukraińska spółka mleczarska założona była w Zawadowie (pow. stryjski) w 1904 r.; w r. 1906 było 16 spółek². Rozwijający się ruch tego rodzaju spółdzielni spowodował filję towarzystwa oświatowego „Proświta” w Stryju do stworzenia w r. 1907 przy swej organizacji centralnego związku pod nazwą „Sojuz Ruskich Mołoczarskich Spółek”. Taki był początek dzisiejszej organizacji pod nazwą Krajowy Związek Mleczarski „Masłosojuz” w Stryju.

W r. 1911 powstał drugi związek ruski, który się odszczepił od pierwszego na tle różnic politycznych, pod nazwą „Ruskij Rewizyjnyj Sojuz” we Lwowie, który również skupiał oprócz innych niewielką liczbę spółdzielni mleczarskich (7).

Powstanie spółdzielni mleczarskich pod zaborem rosyjskim przypada na zbliżony do woj. południowych okres, t. j. na początek bieżącego wieku. Hodowla bydła rogatego tej połaci kraju stała na niskim poziomie. W pismach rolniczych pojawiają się artykuły zachęcające gospodarzy do zakładania spółek mleczarskich; uważano je za właściwy sposób podniesienia dochodowości krów i w związku z tem umiejętnego obchodzenia się z nabiałem, stosowania odpowiedniej paszy, utrzymywania w czystości obór, naczyń mleczarskich i mieszkań³. Krótko mówiąc doceniano należycie, że spółdzielnie mleczarskie stanowią jeden z najważniejszych czynników poprawy hodowli.

Przed r. 1904 spotykamy wiele mleczarni zakładanych przez właścicieli ziemskich jako prywatne przedsiębiorstwa, t. zn. mleczarnie dworskie lub udziałowe. Te ostatnie nie były spółdzielczymi organizacjami w ścisłym tego słowa znaczeniu, gdyż głos na walnem zebraniu zależał od posiadanych udziałów.

¹ Inż. Agr. Tadeusz Kłapkowski *Patronackie Spółdzielnie Rolnicze w Małopolsce*. Kraków 1927, str. 180.

² Julian Pawlikowski *Na szlaku pracy* 1907, 20. IX 1927; *Kooperatywne Mołoczarstwo* r. 1927, Nr. 10 str. 1.

³ *Zoraa*—r. 1899 str. 261

Pierwsza udziałowa mleczarnia powstała w 1901 r. w Wilczycach (pow. sandomierski¹). W r. 1904 powstała druga włościańska spółkowa maślarnia w Nasiechowicach pod Miechowem². Prawidłowemu rozwojowi następnych mleczarni stały na przeszkodzie trudności prawne, gdyż każdy statut musiał być osobno zatwierdzony w Petersburgu. Wytworzyło się wskutek tego 6 różnych typów mleczarni: prywatne, na podstawie aktu rejentalnego, przy kółkach rolniczych, na podstawie statutu stowarzyszenia spożywczego, lub „ziemiańskiej mleczarni udziałowej”, wreszcie na podstawie statutu stowarzyszenia mleczarskiego³.

Nie mniejszą trudnością była ciemnota i nieufność ludności rolniczej.

Od r. 1908 zaczyna się planowy rozwój mleczarstwa dzięki powstaniu komisji mleczarskiej przy wydziale Kółek Rolniczych Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Warszawie; komisja ta w 1911 r. została zamieniona na wydział mleczarski. Częściowo rząd rosyjski udzielał mu pewnych subwencji. Natomiast trzeba podkreślić, że ruch

spółdzielni mleczarskich pod względem finansowym był samowystarczalny.

Oprócz wydziału mleczarskiego od 1911 r. istniała sekcja mleczarska przy Towarzystwie Kółek Rolniczych im. Staszica. Należało do niej w 1913 r. 26 spółdzielni; do Centralnego Towarzystwa Rolniczego (wydział mleczarski)—131; dzikich było 15⁴.

Pomimo przeprowadzonych badań na podstawie ankiety, nie znaleziono danych o istnieniu przed wojną spółdzielni mleczarskich na obszarze województw wschodnich. Można stąd przypuszczać, że przed 1914 rokiem mleczarnie spółdzielcze na tych terenach nie istniały.

Naogół można powiedzieć, że w woj. centralnych i wschodnich mleczarnie spółdzielcze posiadały najmniej sprzyjające warunki dla swego rozwoju. Trudności prawne, niska kultura wsi, brak poparcia finansowego sprawiały, że zrzeszenia te były małe, o napędzie ręcznym i z niewielką przeróbką.

Dla zobrazowania stanu spółdzielni mleczarskich na terenie Polski przed wojną, podajemy zestawienie w tabl. 1.

Tabl. 1. Spółdzielnie mleczarskie na ziemiach polskich przed wojną

Les laiteries coopératives sur les territoires polonais avant la guerre

Wyszczególnienie	Województwa poznańskie i pomorskie ^a <i>Dans les départements de Posen et Pomorze ^a</i>				Woj. centralne <i>Dans les départ. du centre</i>	Województwa południowe <i>Dans les départements du sud</i>			Spécification
	Ogółem <i>Total</i>	Verband deutscher Genossenschaften in der Provinz Posen ^b	Verband der landwirtschaftlichen Genossenschaften für die Provinz Posen ^b	Verband ländlicher Genossenschaften der Provinz Westpreussen in Danzig ^c	Wydział Mleczarski Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Warszawie	Ogółem <i>Total</i>	Patronat dla Spółek Oszczędności i Pożyczek we Lwowie ^d	Krajowy Sojusz Rewizyjny we Lwowie ^e	
Liczba spółdzielni . . .	119	36	44	39	143	126	92	34	Nombre de coopératives
Członków ogółem . .	18 148	3 940	1 824	3 467	8 917	17 904	14 188	3 716	Nombre total des membres
Członków na 1 spółdz. uwzględnioną . . .	176	113	63	89	62	167	194	109	Nombre de membres par coopérative
Liczba krów zgłoszonych	.	.	.	.	34 982	.	25 402	.	Nombre de vaches enregistrées
Krów na 1 spółdz. uwzględnioną . . .	.	.	.	.	245	.	348	.	Nombre de vaches par coopérative

^a Uwzględniono tylko spółdzielnie na obecnym terenie Polski. ^b Rok 1913 albo 1913/14. ^c Rok 1913. ^d Rok 1912. ^e Rok 1911.

^a Ne sont prises en considération que les sociétés se trouvant sur les territoires attribués à la Pologne. ^b Année 1913 ou 1913/14. ^c Année 1913. ^d Année 1912. ^e Année 1911.

¹ Dr. Inż. Tadeusz Kłapkowski *Spółdzielnie rolnicze w województwach centralnych i wschodnich*, Warszawa 1928 str. 49

² Stanisław Łoś *Spółkowa maślarnia włościańska w Nasiechowicach pod Miechowem*, Zorza—rok 1904, str. 592.

³ Inż. Z. Chmielewski, *Stan mleczarni spółdzielczych w r. 1913. Mleczarstwo* r. 1914, zes. 5.

⁴ *Mleczarstwo*, r. 1914, str. 110.

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Województwa poznańskie i pomorskie <i>a</i> <i>Dans les départements de Poznań et Pomorze a</i>				Woj. centralne <i>Dans les départ. du centre</i>	Województwa południowe <i>Dans les départements du sud</i>			Spécification
	Ogółem <i>Total</i>	Verband deutscher Genossenschaften in der Provinz Posen <i>b</i>	Verband der landwirtschaftlichen Genossenschaften für die Provinz Posen <i>b</i>	Verband ländlicher Genossenschaften der Provinz Westpreussen in Danzig <i>c</i>	Wydział Mleczarski Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Warszawie	Ogółem <i>Total</i>	Patronat dla Spółek Oszczędności i Pożyczek we Lwowie <i>d</i>	Krajowy Sojusz Rewizyjny we Lwowie <i>e</i>	
Dostarczono mleka tysiący litrów	123 828	40 738	41 365	41 725	35 229	.	12 500	.	Production de lait en milliers de litres
Przeciętnie tys. litr. na 1 spółdz. uwzgl.	1 331	1 164	1 655	1 264	246	.	174	.	Production de lait moyenne par coopérative 1000 litres
Wyprodukowano masła — 1000 kg	6 594	2 860	2 452	1 282	1 060	.	414	.	Production de beurre en milliers de kg
Przeciętnie na 1 spółdz. uwzgl. kg . .	76 680	86 657	129 074	37 718	7 412	.	7 519	.	Production de beurre moyenne par coopérative en kg
Udziały ogółem 1000 zł.	1 210	457	421	332	192	223	192	31	Montant des parts sociales en milliers de zł.
Udziały na 1 spółdz. uwzgl. w zł.	12 101	13 070	16 176	8 513	8 338	2 190	2 818	935	Montant moyen des parts sociales par coopérative en zł.

a, b, c, d, e. Obacz uwagi na str. 527.

Źródło — Source: *Jahrbuch des Reichsverbands der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften für 1914*; Berlin 1915 r. *Jahresbericht des Generalverbandes ländlicher Genossenschaften für Deutschland*, t. V., für 1914; Berlin 1915 r. *Rocznik spółek oszczędności i pożyczek systemu Raiffeisena* jako też innych spółek rolniczych w Galicji zostających pod patronatem Wydziału Krajowego za r. 1912; Lwów 1913. *Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego z uwzględnieniem innych ziem polskich* r. 1915 Edward Strasburger; Warszawa 1916. *Ruch spółdzielczy na ziemiach polskich*, wydawnictwo krajowego biura Patronatu Spółek Oszczędności i Pożyczek; Lwów 1916.

Dane powyższe nie obejmują całokształtu mleczarstwa spółdzielczego, gdyż brak cyfr dla spółdzielni mleczarskich, należących do Ruskiego Związku Rewizyjnego we Lwowie, oraz tych mleczarni spółdzielczych, które należały do sekcji mleczarskiej Towarzystwa Kółek Rolniczych im. Staszica. Wiadomo tylko, że sekcja ta w 1914 r. posiadała 25 mleczarni, szerszej jednak działalności nigdy nie wykazała, w czasie zaś wojny przestała istnieć.

Kilka powyższych uwag i cyfr, dotyczących początków mleczarstwa spółdzielczego oraz jego stanu przed wybuchem wojny światowej, umożliwi nam zrozumienie dzisiejszego stanu rzeczy.

Wojna światowa nie tylko zahamowała dalszy rozwój mleczarni spółdzielczych w Polsce, ale spowodowała poważne ich zmniejszenie wskutek ciągłych rekwizycji bydła, braku mleczarzy z powodu służby wojskowej, częściowego zniszczenia i spalenia budynków i urządzeń. Następstwa wojny trwały jeszcze szereg lat. Należą tu: a) dewaluacja waluty; zmuszeni koniecznością kierownicy

mleczarni spółdzielczych bardzo często wbrew zasadom przetrzymywali masło, aby sprzedawszy je na krótko przed wypłatą miesięczną, jako tako zapłacić dostawcom; przyczyniali się tem do powstrzymania ich od dezercji i utrzymywania ciągłości produkcji;¹ b) akcja przeciwdrożyźniana (ceny maksymalne) oraz c) niezrozumienie przez ówczesne sfery rządowe znaczenia mleczarstwa dla kraju.

Ten okres powojenny trwał mniej więcej aż do 1925 roku. W tym roku zaczyna się trzeci okres dla mleczarstwa spółdzielczego. Cechuje go brak ściśle sprecyzowanego programu działania i współdziałanie ze strony kierujących czynników spółdzielczych, przy równoczesnem poparciu i należytem zrozumieniu mleczarstwa spółdzielczego przez czynniki rządowe. Okres ten trwa do chwili wejścia w życie 2 zasadniczych rozporządzeń Ministrów: Skarbu, Przemysłu i Handlu oraz Rolnictwa, z których pierwsze wprowadza ograniczenie wywozu i zapobieganie eksportowi masła, nieodpowiadającego wymaganiom rynków zagranicznych, drugie — zawiera środki podniesienia i spotęgowania wywozu

masła, zakwalifikowanego uprzednio do wywozu¹.

Od momentu wejścia w życie wyżej wymienionych rozporządzeń zaczyna się czwarty okres wspólnego ustalania programu pracy między organizacjami spółdzielczymi i rolniczymi pod egidą Państwa przy równoczesnej stałej i planowej jego finansowej pomocy.

Do sprzyjających warunków rozwoju mleczarni spółdzielczych w III okresie (głównie z początku) zaliczyć należy popyt na nabiał i dobre ceny zarówno na wewnętrznym jak i zewnętrznym rynku zbytu.

W województwach: poznańskim i pomorskim, od samego początku zwrócono uwagę nie na ilość, lecz na jakość zakładanych mleczarni spółdzielczych. Konjunktura rynkowa była tylko zachętą do przestrzegania powyższej zasady.

Inaczej postępowano w pozostałej części Polski. Zakładano wiele mleczarni bardzo często tam, gdzie nie należało wcale dopuszczać do powstania takich placówek. Bez porozumienia i bez wytkniętego planu ujawniono częstokroć wyraźną tendencję do ilościowego wykazywania mleczarni bez troski o ich jakość i przyszłość. Wskutek braku planowego współdziałania między organizacjami, nie obeszło się bez stosowania metod niewłaściwej konkurencji. Krótko mówiąc, mleczarstwo spółdzielcze w chwili swego odrodzenia się w Polsce Niepodległej fundowane było raczej na przesłankach koniunkturalnych niż strukturalnych.

Z czasem, bezplanowość ta zaczęła stopniowo ulegać zmniejszeniu, atoli nie całkowitemu zanikowi. Jeszcze w 1929 czytamy uwagę: „Spółdzielcze mleczarstwo na tej polaci kraju (t. zn. oprócz woj. zachodnich—przyp. aut.) rozwija się raczej po linii wątpliwych wygod, a nie realnych korzyści².

O definitywnem przystąpieniu do uzgodnienia ogólnej akcji możemy dopiero dziś (okres IV) mówić. Faktem jest, że obecne programy działania, celem poprawy i podniesienia mleczarstwa spółdzielczego w zastosowaniu do województw zachodnich Polski, mają na celu ułatwienie mu przetrzymania dzisiejszego kryzysu gospodarczego, oraz jego wzmocnienie, podczas gdy dla reszty kraju

dużą one przede wszystkim do usunięcia tych błędów, jakie popełniono w okresie III; innemi słowy mają zreorganizować wadliwą strukturę mleczarstwa omawianych polaci kraju.

W zakładaniu i organizowaniu spółdzielni mleczarskich biorą udział związki rewizyjne, najrozmaitsze organizacje społeczne, rolnicze, samorządowe, spółdzielcze, następnie miejscowi działacze z pośród inteligencji, zamiłowani w pracy społecznej jak nauczycielstwo, duchowieństwo, ziemianie i t. p., wreszcie sami rolnicy; chętnych jest wielu, lecz nie wszyscy odznaczają się odpowiednim przygotowaniem do podobnej pracy. Jedna z mleczarni pisze w ankiecie: „do zakładania mleczarni biorą się często ludzie niepowołani i na stanowiskach, nie mających nic wspólnego z mleczarstwem, jak starostowie, prezydenci miast i t. p.; doświadczenia takie, często się nie udają i po pewnym czasie kończą całkowitem niepowodzeniem“. W innym miejscu czytamy, że praca w tym zakresie uznawana jest za miernik działalności gospodarczej starostów³. Zdarzało się, że kiedy, ze względu na niedostateczną dostawę, wypłaty za mleko wypadały zbyt nisko „jak na miejscowe stosunki“, Wydział Powiatowy uchwalił dopłacać do każdego litra, czy też za % tłuszczu pewną ilość groszy. Takie subsydjum wstrzymuje prawidłowy rozwój mleczarni, gdyż ta, jak się okazało, przyjmuje mleka tylko tyle, aby starczyło pieniędzy na jednakową dla wszystkich zgóry określoną dopłatę do realnie skalkulowanej ceny⁴.

W związku z podobnemi faktami spotkano się z przykładami otaczania większą opieką jednych mleczarni spółdzielczych z pominięciem innych. Oto jedna z mleczarni wspomina w ankiecie o różniczkowaniu przez starostę spółdzielni mleczarskich swego powiatu na osadnicze, włościańskie i ziemiańskie; rezultatem tego jest zbyt lekkie traktowanie grosza spółdzielczego przez mleczarnie uprzywilejowane; nadmierne długi zaciągnięte bez trudności podrywają rozwój mleczarni, które płacąc niską cenę za dostawę mleka zniechęcają członków-dostawców.

Ilościowa tendencja wykazywania mleczarni stworzyła ich nadmierną liczbę w

¹ Dziennik Ustaw R. P. z dn. 16 paźdz. 1929 Nr. 71, poz. 538 i 539; rozporządzenie Ministrów: Skarbu, Przemysłu i Handlu oraz Rolnictwa z dn. 19 września 1929 r. o ustanowieniu cła wywozowego od masła; oraz rozporządzenie Ministrów Skarbu, Przemysłu i Handlu z dn. 20 września 1929 w sprawie zwrotu cła przy wywozie masła.

² J. Fischer artykuł *Dłuższej czekać nam nie wolno*—Tygodnik Mleczarski rok 1929 str. 421.

³ Z. Ilnatowicz *Spółdzielnie rolniczo-przemysłowe Związku Spółdzielni Polskich w roku 1928* Tyg. Ml. rok 1929 str. 535.

⁴ T. P. *Mleczarstwo a samorządy*, Tyg. Mleczarski r. 1929 str. 559.

wielu powiatach. Dla zilustrowania szkodliwych rezultatów takiego stanu, przytaczamy uwagę jednej z ankiet: „dotychczas głównym celem istniejących w sąsiedztwie mleczarni jest prześcigiwanie się w wypłatach za % tłuszczu, co niektóre mleczarnie pociąga do stosowania oszustwa przy wykazywaniu zawartości tłuszczu w mleku dostarczanem przez członków“.

Takich spółdzielni mleczarskich, któreby sami rolnicy zakładali, jest niewiele. Propagowanie łączenia się rolników w spółdzielnie mleczarskie natrafia nieraz na olbrzymie trudności. Podłożem tych trudności jest przede wszystkim brak należytej oświaty wśród ludu. Rolnik polski jest zacofanym konserwatystą; z uporem przekonywa się do rzeczy nowych. W jednej z ankiet czytamy: „u niektórych wprost tkwi nienawiść do wszelkich „nowości“; ci nie tylko nie są dla spółdzielni obojętnymi, lecz radziłyby za wszelką cenę widzieć jej upadek. Dla przykładu podajemy fakt następujący: gdy w mleczarni płacono za jajko o 1 grosz drożej niż prywatni handlarze, znaleźli się sąsiedzi mleczarni, którzy zanieśli jajka do kupca, tłumacząc mu, że od tego jest żydem żeby handlował, a nie jakieś spółki i kółka, które tylko czyhają aby chłopą wyzyskać“ (ankieta).

Rolnik jest ostrożnym i nie ufa organizatorom, posądzając ich, że wszelkie poczynania robią dla własnej korzyści. Powodem tego niedowierzania, czytamy w innej ankiecie, był sklep spółkowy, który prowadzony przez nieuczciwy zarząd, t. zn. dla korzyści jego członków, został wkrótce zamknięty.

Założyciel jednej z mleczarni (kierownik szkoły) chodził od domu do domu po 2 wsiach szukając ochotnych do założenia spółdzielni; zebrał ich 24, reszta pozostała w rezerwie. Szczególną trudność stanowiło zebranie przynajmniej po 1 zł. na poczet udziałów.

Jedna z mleczarni przytacza (założona 1929 r.): „trudno było namówić ludzi do założenia spółdzielni, gdyż kierowali się przesądem, że jeżeli mleko poszczególnych krów zmiesza się, to krowy potracą mleko.“ W innym znów miejscu ludność nie mogła zrozumieć, żeby krowa mogła przynosić dochód, jako że trzymana jest tylko ze względu na nawóz. Brak ludzi do pracy, całkowita niezajomość wyrobu masła w mleczarni, następnie bojaźń przed podpisaniem deklaracji i weksli za maszyny, przybory mleczarskie, oto dalsze trudności związane ściśle z kultu-

ra ludności. Oświata rolnicza jest na skutek takiego stanu rzeczy czynnikiem czysto ekonomicznym, elementem oddziaływającym bezpośrednio na zjawiska gospodarcze. Szerzenie oświaty zawodowej w rolnictwie możnaby, zdaniem wielu, zaliczać niemal do środków działania polityki ekonomicznej.

W związku z małą liczbą członków i niską hodowlą, znaczna liczba mleczarni spółdzielczych zaczyna swą działalność od niedostatecznej przeróbki mleka. Dużej dziennej przeróbce stoi na przeszkodzie rozdrobnienie ruchu mleczarskiego wskutek ambicji poszczególnych wsi. Bardzo często zakłada się we wsi mleczarnię przy równoczesnym bojkocie mleczarni wsi sąsiedniej. W ankiecie czytamy: „mała dostawa mleka tłumaczy się tem, że sąsiednia wieś, bardzo duża, klepie masło domowym sposobem, nie chcąc donosić mleka do nas z ambicji, że nie u niej postawiono mleczarnię“. Wkrótce zakłada się nową mleczarnię o 3 km odległą od pierwszej, rozbijając wskutek tego większe skupienie mleczarskie.

Małe oddalenie od miasteczka nie sprzyja zakładaniu mleczarni. Jedna ze spółdzielni tłumaczy to tem, że gospodynie wolą dostarczać swoje masło jeden raz w tygodniu na rynek, aniżeli stale każdy dzień dzwigać do mleczarni mleko.

Różnice partyjne i narodowościowe bardzo utrudniają pracę spółdzielczą wskutek nieprzystępowania na członka do tych zrzeszeń, które zakłada przeciwny obóz polityczny, lub inna narodowość. Podobny bojkot spotykamy wówczas, gdy w danej miejscowości istnieją spółdzielnie dwóch zwalczających się związków rewizyjnych. Możliwość przytoczyć wypadki systematycznej kontr-agitacji nauczycielstwa lub księży wyznania grecko-katolickiego z ambon na rzecz ukraińskich spółdzielni, a na niekorzyść nowo-zakładanych polskich.

Czytamy w jednej z ankiet: „w początkach istnienia naszej mleczarni mocno przeciwstawiało się jej miejscowe duchowieństwo, gdyż spółdzielnia należała do sekcji mleczarskiej kółek staszicowskich należących do T-wa Kółek Rolniczych im. Staszica, zwalczanych przez księży.“

Powszechnie zatem spotykanymi trudnościami przy zakładaniu mleczarni spółdzielczych to nieufność rolników, niedowierzanie a nawet ich opór, wreszcie trudności finan-

sowe. Pauperyzacja wśród drobnego rolnictwa nie pozwala mu zebrać odpowiednią ilość udziałów na kupno maszyn i urządzeń mleczarskich. Atoli najważniejszą i najtrudniejszą do rozwiązania sprawą przy zakładaniu mleczarni jest budynek. Warunki lokalne nie zawsze pozwalały wstawiać maszyny do zwykłej chaty chłopskiej, po uprzednim częściowym jej dla tych celów przerobieniu.

Do pomyslnego rozwiązania trudności zaliczyć należało przerobienie sali do tańca na mleczarnię, albo starego budynku szkolnego, aresztu magistrackiego i t. p. Dziś spółdzielnie te mieszczą się w specjalnie murowanych mleczarniach; pomimo to przytoczone przykłady dowodzą, jak trudną jest nieraz sprawa lokalu dla mleczarni spółdzielczych. Odpowiednia woda należy również do ważnych trudności przy wyborze miejsca przyszłej placówki.

Bardzo ważną przyczyną, utrudniającą rozwój mleczarni spółdzielczych, są ręczne wirówki, rozpowszechniane po wsiach przez agentów handlowych. Wskutek bardzo dogodnych warunków spłat znajdują one popyt, ostatecznie jednak przynoszą stratę nabywcom, gdyż są zwykle najgorszego gatunku, prędko ulegają zepsuciu, niedokładnie od tłuszczają mleko i są przyczyną wyrobu złego gatunku masła (ankieta). Masło to (t. zw. masło oscłkowe) otrzymuje od prywatnych przekupniów niską cenę (ankieta).

Rozpowszechniane są również po wsiach naczynia z kranem u dołu. Z chwilą kiedy się śmietanka zbierze na wierzchu mleka, otwiera się kran, wskutek czego mleko chude wypływa, zostawiając śmietankę. Naczynia takie znajdują chętnych nabywców ze względu na ich niską cenę w stosunku do wirówki, przyczyniają się jednak do wyrobu lichego masła domowym sposobem.

Nie będziemy wyliczać całego szeregu innych trudności. Dodamy jeszcze, że jednym z niesłychanie wielkich hamulców przy powstawaniu mleczarni spółdzielczych i dalszym ich rozwoju są mleczarnie prywatne oraz mleczarnie t. zw. „pachciarzy“ zakładane przeważnie po dworach, których właściciele zobowiązują się dostarczać mleko z własnego majątku przez pewien okres czasu. Mleczarnie pachciarskie są dlatego dla ruchu spółdzielczego szkodliwe, że ziemiaństwo zadłużone przeważnie u takiego pachciarza nie może dostawiać mleka do spółdzielni mle-

czarskiej. Mleczarnie dworskie przez pachciarzy dzierżawione nie ograniczają się do mleka dworskiego, często zbierają mleko od włościan, odciągając ich od dostawy do mleczarni spółdzielczej.

Ankieta, o której parokrotnie wspominało, rozesłana została przez Główny Urząd Statystyczny — na przełomie lat 1929 i 1930 do wszystkich spółdzielni mleczarskich, znajdujących się w Polsce w dn. 31.XII 1928 r. Materiał adresowy zaczerpnięto z kartoteki Rady Spółdzielczej. Większa część związków rewizyjnych a zatem z polskich: Związek Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu, związki w Toruniu i Cieszynie, wszystkie związki niemieckie (4) i rusińskie (2) zgodziły się rozesłać ankietę do podległych im spółdzielni mleczarskich wprost od siebie, z poleceniem dołożenia starania przy jej wypełnieniu; równocześnie lustratorzy związków otrzymali polecenie, aby w czasie pobytu w mleczarniach ułatwiali zarządowi wypełnienie ankiety. Do prasy spółdzielczej Główny Urząd Statystyczny rozesłał komunikat, w którym zwracał spółdzielniom uwagę, aby ankietę potraktowały jak najdokładniej; niestety umieszczenie go w kilku wypadkach na ostatnim miejscu pisma nie wywołało efektu tam, gdzie najwięcej zależało na tem Głównemu Urzędowi Statystycznemu. Do spółdzielni pozostałych związków i pozazwiązkowych rozesłano ankietę wprost z Głównego Urzędu Statystycznego.

Odpowiedzi na rozesłaną ankietę pod względem liczby były dosyć zadowalające (około 70% rozesłanych). Bardzo dużo ankiet zostało pocztą zwróconych wskutek niedokładnego adresu, lub nieistnienia danej mleczarni wskutek zlikwidowania od kilku lat.

Pod względem jakości wypełnienia odpowiedzi wykazywały bardzo dużo niedokładności. Najpoprawniej ze wszystkich wypełniły ankietę spółdzielnie Patronatu w Poznaniu. Przypisać to należy najwyżej postawionej kulturze ziem zachodnich, oraz przyzwyczajeniu do podobnych kwestjonariuszów, które kierownicy mleczarni z coraz większym zaufaniem co roku wypełniają dla dostarczenia materiału do corocznie opracowanej statystyki mleczarstwa w Wielkopolsce. Pomimo tej kultury i przyzwyczajenia czytamy¹: „jednak w bardzo wielu wypadkach wypełnienie kwestjonariuszów jest bardzo niedbale i odnosi się tylko do najważniejszych punk-

¹ Statystyka mleczarstwa w Wielkopolsce i spis mleczarni za rok 1928, opracowane przez Szkołę (dział mleczarski) Wielkopolskiej Izby Rolniczej Poznań 1929 str. 6.

tów, natomiast nie wypełnia się innych punktów kwestjonariusza tak, że nie mając wszystkich danych z wszystkich mleczarni, nie można przedstawić i opracować całości kształtu mleczarstwa Wielkopolski“.

Do zasadniczych błędów bardzo często spotykanych w nadesłanych ankietach należy zaliczyć: niezgodność strat lub nadwyżek z bilansu z odnośnymi pozycjami rachunku strat i nadwyżek; wypełnienie tego ostatniego netto zamiast brutto; częściowe lub całkowite niezgodnienie poszczególnych zestawień ankiety, czyli brak wyraźnej łączności między odpowiednimi cyframi; lakoniczne wypełnienie najważniejszych punktów (z pominięciem całego szeregu innych) przez spółdzielnie niemieckie i rusińskie; zestawienia tych ostatnich okazały się niezdatne do porównań i wyciągania jakichkolwiek wniosków, gdyż część spółdzielni Związku Ukraińskiego ma charakter mieszany np. spożywczo-mleczarski; w związku z tem, wyniki bilansowe były podane razem, a nie oddzielnie. Cały szereg spółdzielni podał bilanse zupełnie niezgodnione (stan czynny nie równał się biernemu); nie podawano również bardzo często podziału człon-

ków, a podany dawał po dodaniu albo większą, albo mniejszą liczbę od ogólnej liczby członków. Te i tym podobne niedokładności spowodowały bardzo żmudną korespondencję; polegała ona zazwyczaj na powtórnej wysłaniu ankiety wraz ze szczegółową instrukcją do całkowitego lub częściowego wypełnienia braków względnie poprawienia źle podanych zestawień. W ten sposób materiał korygowano, ale równocześnie przedłużano termin jego ostatecznego zebrania; z końcem 1930 r. związki rewizyjne zaczęły publikować swe roczne statystyki za 1929 r., czyniąc dane cyfrowe ankiety (na koniec 1928) przestarzałymi. To zadecydowało, że Główny Urząd Statystyczny został zmuszony zrezygnować ze źle zestawionych i niekompletnych liczb ankiety, a oprzeć się na rocznikach związków. Tymczasem materiał ankietowy niezdatny pod względem cyfr, okazał się bardzo bogaty pod względem zawsze aktualnej treści. W rezultacie dalsze rozważania są oparte właściwie przede wszystkim na zestawieniach liczbowych i graficznych zaczerpniętych z danych liczbowych roczników związków rewizyjnych oświetlonych na podstawie wyników ankiety.

**GLÓWNY
URZĄD STATYSTYCZNY
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

WARSZAWA
Aleje Jerozolimskie № 32

A N K I E T A

o spółdzielniach mleczarskich

na dzień 31 grudnia 1928 roku

Dział A. Wiadomości ogólne.

1. Statutowa firma (nazwa) spółdzielni
miejscowość (gmina) powiat
województwo
2. Data (rok) zarejestrowania spółdzielni
3. Data faktycznego uruchomienia mleczarni (miesiąc i rok)
4. Kto wpłynął na założenie spółdzielni:
 - a. Związek Rewizyjny (wymienić)
 - b. Kasa Stefczyka lub inna spółdzielnia kredytowa (właściwy wyraz podkreślić).
 - c. Organizacje rolnicze (wymienić nazwy i miejscowości)
 - d. Sami rolnicy
 - e. Inne osoby (ksiądz, nauczyciel i t. p. wymienić w/g zawodu)
5. Jak zapatrywała się ludność na założenie mleczarni spółdzielczej: chętnie, niedowierzająco, opornie (właściwy wyraz podkreślić)
6. Jakie trudności napotykała mleczarnia przy swem założeniu (wymienić)

7. Skład zawodowy członków w chwili założenia spółdzielni i w dniu **31 grudnia 1928 r.**

Rok	Razem członków spółdzielni <i>a</i>	Rolnicy posiadający hektarów <i>b</i> ziemi					I n n i (odpowiednio uzupełnić nazwami)				
		do 2	od 2—5	od 5—20	od 20—50	50 i wyżej	Służba dworska	Inni robotnicy	Księża, nauczyciele i t. p.		
Rok założenia t. j. r. <i>d</i>											
W dniu 31.XII 1928 roku											

U W A G I: *a* Rubryka „razem członków“ musi być dokładną sumą wszystkich rubryk poziomo dodanych.*b* Jeżeli ziemię mierzy się na morgi, należy je zamienić na hektary.*c* Puste rubryki „innych“ należy odpowiednio wypełnić nazwami zawodów.*d* Rok założenia należy wypełnić w miejsce kropek.

8. Czy dwory należą do mleczarni (jeżeli nie, podać tego przyczynę)
9. Jakiej rasy bydło przeważa w obrębie mleczarni
10. W dniu **31 grudnia 1928 r.** spółdzielnia posiadała:
- a. członków niemających żadnej krowy (ilu)
- b. „ „ mających 1 krowę „
- c. „ „ 2 krowy „
- d. „ „ 3 „ „
- e. „ „ 4 „ „
- f. „ „ 5 i więcej krów „

Razem członków było (ilu)

U w a g a: Liczba „razem członków“ winna być zgodną z liczbą podaną w punkcie 7-ym, w rubryce „razem członków“.

11. Ogółem wszystkich zgłoszonych krów w dniu **31 grudnia 1928 r.** było
12. Ilu członków liczy Zarząd Rada Nadzorcza
13. Czy członkowie zobowiązują się przystępować do spółdzielni na zgóry określony czas (na jaki) czy też, mogą występować ze stowarzyszenia kiedykolwiek za wypowiedzeniem przez statut przewidzianym (ile ono wynosi)
14. Ile filij śmietankowych posiada spółdzielnia (ile)
15. Najodleglejsza filja oddalona jest od mleczarni kilometrów (ile) najbliższa zaś kilometrów (ile)
16. Czy oprócz filij śmietankowych, spółdzielnia posiada ponadto zlewnie mleczne (ile)
17. Czy spółdzielnia otrzymuje od innych spółdzielni mleczarskich:
- a. mleko b. śmietanę c. masło
- d. jaja e. inne produkty
18. Spółdzielnia należy do Związku Rewizyjnego (nazwa)
19. Omówić te wszystkie korzyści, jakie mleczarnia odnosi z należenia do Związku Rewizyjnego (lustracje, porady fachowe, pomoc kredytowa i t. p.)
20. Ile razy spółdzielnia badana była przez Związek Rewizyjny w ciągu roku pod względem produkcji czy to było wystarczające
21. Poza Związkiem Rewizyjnym spółdzielnia jest członkiem następujących organizacji (wymienić nazwę i siedzibę):
- 1)
- 2)
- 3)
- 4)

Dział B. Sprawozdanie finansowe.

1. Statutowa wysokość udziału wynosi zł.
2. Czy ilość obowiązkowych udziałów członka zależy od liczby zgłoszonych krów
3. W dniu **31 grudnia 1928 r.** spółdzielnia miała zadeklarowanych udziałów (ile)

4. W jaki sposób wpłaca się udziały:
- a. jednorazowo przy wstąpieniu.....
- b. określonymi przez statut ratami (w jakim czasie)
- c. przez potrącenie za dostarczone mleko.....
5. W dniu **31 grudnia 1928 r.**
- członków, którzy wpłacali pełne udziały było
- „ „ „ część udziałów było
- „ „ wcale nie wpłacili udziałów było
- Razem członków.....

U w a g a: Liczba „razem członków“ winna być zgodną z liczbą w punkcie 7-ym działu A.

6. Jaka jest odpowiedzialność członków spółdzielni:
 - a. tylko udziałami zadeklarowanymi.....
 - b. wielokrotna od udziałów zadeklarowanych (podać ilokrotna).....
 - c. nieograniczona.....
7. Wpisowe członka przy wstąpieniu wynosi Zł.....
i zapisywane jest na fundusz (wymienić jaki)
8. Bilans spółdzielni na dzień 31 grudnia 1928 r. a

Stan czynny (aktywa)	Stan bierny (passywa)
1. Gotówka w Kasie Zł.	1. Udziały członków Zł.
2. Rachunki w bankach, kasach oszczędnościowych i spółdzielniach kredytowych Zł.	2. Fundusz zasobowy (rezerwowy) Zł.
3. Udziały w innych przedsiębiorstwach i papiery wartościowe . Zł.	3. Fundusz amortyzacyjny Zł.
4. Towary (masło, sery, inny nabiał, jaja) Zł.	4. Fundusze specjalne
5. Dłużnicy (weksle)	a) budowa i urządzenie mleczarni Zł.
a) za zaliczki członkom Zł.	b) Zł.
b) „ pasze treściwe . . Zł.	c) Zł.
c) „ nabiał Zł.	Razem fundusze specjał. Zł. Zł.
d) „ towary (konwie i t. p.) Zł.	5. Wierzyciele:
e) inne Zł.	A. Za maszyny i przybory mleczarskie
Razem dłużnicy . . Zł. Zł.	a) centrale mleczarskie Zł.
6. Maszyny i narzędzia (ruchomości)	b) Związek Rewizyjny Zł.
a) mleczarni Zł.	c) fabryki maszyn . . . Zł.
b) zbiornicy jaj . . . Zł.	B. d) członkowie za mleko Zł.
Razem ruchomości Zł. Zł.	C. Pożyczki gotówkowe zaciągnięte przez spółdzielnię
7. Nieruchomości Zł.	e) banki państwowe . . Zł.
8. Inne	f) banki prywatne . . . Zł.
(zapasy kosztów ruchu, zapasy węgla, pasza treściwa, opakowanie, adaptacja budynków, koszty założenia, odsetki zgóry zapłacone i t. p.) Zł.	g) banki spółdzielcze i spółdz. kredytowe Zł.
9. Strata b Zł.	h) inne instytucje kredyt. Zł.
Ogółem stan czynny Zł.	i) samorządy Zł.
	j) członkowie Zł.
	k) inni wierzyciele . . Zł.
	 Zł.
	 Zł.
	Razem wierzyciele Zł. Zł.
	6. Inne passywa
	(zaległe odsetki, podatki i t. p.) .
	 Zł.
	7. Czysta nadwyżka b Zł.
	Ogółem stan bierny Zł.

UWAGI: a Rachunek bilansu winien być tak zestawiony, aby strona prawa i lewa rachunku były ze sobą równe.

b) Strata albo nadwyżka netto w bilansie, musi być taka sama, jak strata albo nadwyżka netto w rachunku strat i nadwyżek.

9. Rachunek brutto strat i nadwyżek za 1928 r. *a*

S t r a t y		N a d w y ż k i	
1. Płace Zarządu i Rady Nadzorczej	Zł.....	1. Dochód ze sprzedaży:	
2. Płace pracowników (personelu) bez ubezpieczeń społecznych . .	Zł.....	a) Masła	Zł.....
3. Ubezpieczenia społeczne (Kasa Chorych, Fundusz Emerytalny)	Zł.....	b) Mleka	Zł.....
4. Zapłacono za dostarczone mleko	Zł.....	c) Śmietany	Zł.....
5. Zapłacono za dostarczone jaja .	Zł.....	d) Serów	Zł.....
6. Koszty badania nabiału	Zł.....	e) Maślanki	Zł.....
7. Lodownia (lód, jego zwózka) . .	Zł.....	f) Twarogu	Zł.....
8. Zwózka, transport i opakowanie	Zł.....	g) Jaj	Zł.....
9. Komorne	Zł.....	h) Innych produktów	Zł.....
10. Opał, światło	Zł.....	i)	Zł.....
11. Utrzymanie maszyn i narzędzi (naprawa)	Zł.....	j)	Zł.....
12. Amortyzacja	Zł.....	k)	Zł.....
a) maszyn i narzędzi	Zł.....	2. Inne przychody (dochody z czynszu z domu, ze stacji kopulacyjnej, (utrzymanie buhaja), procenty od papierów procentowych i t. p.)	Zł.....
b) nieruchomości	Zł.....		
13. Stawka (premja) ubezpieczeniowa od ognia i kradzieży ruchomości i nieruchomości	Zł.....		
14. Podatki i opłaty stemplowe . .	Zł.....		
15. Oplata na rzecz Zw. Rewizyjnego	Zł.....		
16. Wszelkie wydatki kancelaryjne druki, książki, pisma, ogłoszenia	Zł.....		
17. Inne wydatki	Zł.....		
	Zł.....		
	Zł.....		
18. Czysta nadwyżka <i>b</i>	Zł.....	3. Straty <i>b</i>	Zł.....
Razem straty Zł.....		Razem nadwyżki Zł.....	

UWAGI: *a* Rachunek strat i nadwyżek winien być tak zestawiony, aby strona prawa i lewa rachunku były ze sobą równe.

b Strata albo nadwyżka netto w rachunku strat i nadwyżek musi być taka sama, jak strata albo nadwyżka netto w rachunku bilansu.

10. Z czystej nadwyżki z roku 1928 przeznaczono na:

- a. fundusze społeczne (rezerwy) Zł.....
- b. zwroty członkom od dostarczonego mleka Zł.....
- c. procenty od udziałów członkowskich (dywidenda) Zł.....
- d. cele oświatowe Zł.....
- e. inne cele (wymienić) Zł.....
- Zł..... |- f. przeniesienie na rok następny Zł.....

Razem czysta nadwyżka *a* . . Zł.....

U w a g a. *a* Czysta nadwyżka do podziału winna być zgodną z nadwyżką netto figurującą w bilansie.

11. Spółdzielnia płaciła (ile).....% dywidendy od każdych 100 zł. udziałów za rok 1928.

12. Spółdzielnia udziela członkom zwroty w stosunku do:

- a. 1 litra dostarczonego mleka
- b. 1 % zawartości tłuszczu
- c. od sumy wypłaconej za dostarczone mleko

13. O ile były w okresie sprawozdawczym straty

- a. jaka była przyczyna ich powstania.....
- b. w jaki sposób je pokryto
- c. czy na spółdzielni ciążyły straty z lat poprzednich

14. Na jaką sumę ubezpieczono majątek spółdzielni od pożaru i kradzieży:
 - a. nieruchomości Zł.....
 - b. ruchomości Zł.....
15. W jakim towarzystwie ubezpieczenia dokonano (wymienić)
16. Czy wartość nieruchomości w bilansie, jest wartością zmniejszoną o amortyzację z lat ubiegłych, czy też pierwotną (nabywczą).

Dział C. Sprawozdanie techniczne.

1. Czy spółdzielnia została wojną zniszczona:
 - a. straty w budynkach Zł.....
 - b. straty w urządzeniu wewnętrznym.....
2. Spółdzielnia posiada budynek:
 - a. własny: murowany
 - drewniany
 - b. najmowany
3. Czy najmowany budynek został specjalnie przerobiony dla celów mleczarskich (tak, lub nie).....
..... pod jakim względem.....
4. Ile izb zajmuje mleczarnia i do czego każda z nich jest przeznaczona.....
5. Czy i jakiego rodzaju lodownię posiada spółdzielnia: a) ziemną, b) murowaną lub kamienną, c) inną
Opisać jakość lodowni i na czym polegają jej urządzenia.....
6. Jakie urządzenie posiada mleczarnia: a) o napędzie ręcznym.....
b) mechanicznym..... Jeżeli napęd jest mechaniczny, opisać rodzaj napędu (czem
jest poruszany i t. p.)
7. Opisać dokładnie jakość i stan następujących urządzeń mleczarni:
 - a. posadzka (kamienna, betonowa i inna)
 - b. ściany cementowe do połowy i t. p.
 - c. sufit (powała) drewniany, tynkowany i t. p.
 - d. dostawa wody i jej jakość (pompa, dostawa beczkami i t. p.)
 - e. wentylacja (elektryczna, rurowa w suficie i t. p.)
 - f. kanalizacja (rodzaje)
8. Spółdzielnia posiada:
 - a. wirówek (ile) w tem ręcznych maszy-
nowych przerabiających przeciętnie na 1 godzinę litrów
mleka (ile)
 - b. masielnic (ile)..... w tem ręcznych (ile).....
kombinowanych (na czym polega ich urządzenie i ilość)
o pojemności roboczej litrów (ile)
 - c. wygniataczy (ile)
 - d. oziębiaczy (chłodników) (ile)
 - e. podgrzewaczy (pasteryzatorów) (ile).....
 - f. zbiorników na mleko (ile)
 - g. zbiorników na śmietanę (ile)
 - h. aparatów Gerbera (ile)..... o łącznej ilości prób
 - i. mateczników do zakwasu (ile)
 - j. mechanicznych chłodni (ile)
 - k. wymienników ciepła (ile).....
 - l. innych (wymienić ważniejsze).....
9. Opisać jakie urządzenia wewnętrzne posiadają filje; wykazać czy są one dostatecznie w nie zao-
patrzane.
10. Przedstawić ogólny stan urządzeń mleczarskich i budynków, wykazać potrzeby i wymagania, przedsta-
wić przybliżone koszty dla pokrycia istniejących braków.
11. Czy spółdzielnia ze względu na znaczne odległości zamieszkania członków odczuwa potrzebę urządze-
nia filij śmietankowych..... zlewni mlecznych.....
12. Pracownicy mleczarni i wysokość ich wynagrodzenia w dniu **31 grudnia 1928 r.**

[illegible]

a To, co pracownik otrzymuje w naturze, należy przeliczyć na złote według cen miejscowych.

13. Wymienić ile i jakich innych pracowników posiada mleczarnia:
14. Jakie fachowe kwalifikacje posiada maślarz (wymienić)
15. Jakie funkcje w mleczarni pełnią członkowie zarządu (buchalter, kasjer i t. p.)

Dział D. Dostawa.

1. W jaki sposób dostarczane jest mleko do spółdzielni:
- a. członkowie donoszą sami
- b. spółdzielnia zabiera własną furmanką od członków
- c. filje dostawiają śmietankę do mleczarni, w tym wypadku czy filje dostawiają śmietankę na własny koszt, czy zabiera ją centrala
2. W jakich naczyniach odbywa się dostawa mleka:
- a. konwiach (blaszankach) spółdzielni
- b. " " członków
- c. dowolnych naczyniach (garnkach)
3. Czy członkowie mają utrudnioną komunikację ze względu na zły stan dróg i t. p. (wymienić)
4. Ile kilometrów ma najdalej mieszkający członek od mleczarni:
5. Czy spółdzielnia płaci członkom:
- a. za 1 litr mleka dostarczonego
- b. za procent tłuszczu w 1 litrze mleka
- c. za jednostkę masłową
6. Czy praktykowane są zaliczki na dostawę mleka:
- a. z reguły
- b. co jaki czas
- c. wyjątkowo
7. Jaki przeciętny procent stanowią zaliczki na dostawione mleko
8. Kiedy odbywa się wypłata za mleko (w którym dniu miesiąca i dlaczego).
9. Z jakich powodów zdarzają się sprzedaże mleka przez członków poza spółdzielnią
10. Czy bywają wypadki, by członkowie wszystko mleko dostarczali do spółdzielni, nic nie zostawiając na potrzeby rodziny
11. W ciągu roku 1928 dostarczono do mleczarni:

	W ciągu roku 1928 dostarczono litrów mleka do mleczarni				Dostarczono śmietanki litrów przez filje śmietankowe samodzielne
	Razem	z tego dostarczyli		zlewnie mleczne	
		członkowie	nieczłonkowie		
R a z e m					
Styczeń					
Luty					
Marzec					
Kwiecień					
Maj					
Czerwiec					
Lipiec					
Sierpień					
Wrzesień					
Październik					
Listopad					
Grudzień					

12. W ciągu roku 1928 dostarczono do spółdzielni jaj sztuk od dostawców (ilu)..... z nich członkami było (ilu).....
13. Dlaczego dostawcy nieczłonkowie nie zapisują się na członków

Dział E. Produkcja.

1. W jakim kierunku spółdzielnia rozwija swą działalność:
 - a. sprzedaje mleko pełne
 - b. „ masło
 - c. „ sery
 - d. „ jaja
 wyszczególnić, które z wyżej wymienionych punktów mleczarnia traktuje głównie, a które dodatkowo
2. Co stoi głównie na przeszkodzie niewyrabiania przez spółdzielnię serów:
 - a. brak fachowego serowara
 - b. nie opłaca się (przedstawić powody)
3. Czy przy mleczarni odbywa się hodowla świń i w jakim celu (zysk, podniesienie rasy, wykorzystanie odłuszczonego mleka i t. p.)
4. Przeciętny procent tłuszczu w dostarczonym mleku w 1928 r.
5. W ciągu r. 1928 wypłacono: za dostarczoną śmietankę Zł....., czyli przeciętnie za 1 litr śmietanki Zł....., za 1 % tłuszczu gr....., za mleko ogółem dostarczone Zł....., czyli za 1 litr mleka Zł.....
6. W ciągu r. 1928 przerobiono litrów mleka:
 - a. na masło — litrów mleka (ile)
 - b. na sery — litrów mleka (ile)
7. Z przeróbki mleka pełnego otrzymano:
 - a. masła — kg (ile)
 - b. sera — „ „
 - c. śmietany do sprzedaży — litrów (ile)
 - d. mleka chudego — „ „
 - e. maślanki — „ „
 - f. twarogu — kg. „
8. Koszty wyrobu 1 kg masła wynoszą Zł.....
(mleko, koszty ruchu, amortyzacja i t. p.)
9. Jaką ilość mleka spółdzielnia jest w stanie przerobić dziennie
10. Czy spółdzielnia wpływa swą działalnością przetwórczą na:
 - a. cenę miejscowego masła
 - b. „ „ mleka
 - c. udoskonalenie gatunku masła
 - d. rozwój wyrobu serów

Dział F. Zbyt.

1. Spółdzielnia odległa jest od:
 - a. szosy km.
 - b. stacji kolejowej „
 - c. miasta najbliższego (wymienić) „
2. W ciągu roku sprawozdawczego 1928 otrzymano ze sprzedaży:

a. masła	Zł.....	za kg (ile)	
b. sera	„	„ „ „	
c. twarogu	„	„ „ „	
d. śmietany	„	za litrów „	
e. mleka pełnego	„	„ „	
f. mleka chudego	„	„ „	
g. maślanki	„	„ „	
h. jaj	„	za sztuk „	
i. innych produktów	„		

Razem sprzedano na Zł.....

3. Czy transport i opakowanie bardzo wpływają na podniesienie kosztów prowadzenia mleczarni (podać przyczyny)

4. Wyszczególnienie odbiorców masła mleczarni w ciągu roku 1928.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Kilogramów	Złotych
Razem sprzedano masła w roku 1928. a		
1. Sprzedano w miejscowości spółdzielni		
2. Do Zw. Mleczarskiego (wymienić nazwę)		
3. Innym zamiejscowym odbiorcom (wymienić)		
4. Zagranicznym odbiorcom (wymienić kraje)		

U W A G A. a Liczby „razem kilogramów“ sprzedanego masła i „razem złotych“ otrzymanych ze sprzedaży, powinny się zgadzać z liczbami podanymi w punkcie 2-a.

5. Czy spółdzielnia posiada swój sklep:

- a. w miejscu (ile sklepów)
- b. w innych miejscowościach (ile sklepów)

6. Czy członkowie korzystają z niższej ceny przy kupnie masła w spółdzielni

7. Czy spółdzielnia dąży do podniesienia jakości masła stosując się do wymagań odbiorcy:

- a. zamiejscowego (wyszczególnić)
- b. zagranicznego

Na czym polegają te wymagania i czy spółdzielnia zadość czyni tym wymaganiom

8. Czy spółdzielnia wysyła masło odbiorcom pod swoją marką, czy bez marki (firmy)

9. W jakich ładunkach pakuje się masło odbiorcom zagranicznym:

- a. beczki (wymienić pojemność w kilogramach, rodzaj drzewa),
- b. paczki (z czego robione i ilo-kilogramowe)

10. W jakich ładunkach sprzedaje się masło odbiorcom krajowym (opisać wagę, opakowanie, markę i t. p.)

11. Opisać szczegółowo:

skąd spółdzielnia sprowadza opakowanie, czy sprowadza gotowe beczki, paczki i t. p., czy sama je robi, sprowadzając tylko materiał

12. W jakich warunkach najczęściej dokonywana jest sprzedaż masła w handlu detalicznym (ładunki półkilowe, kilowe i t. p.)

Dział G. Różne.

1. Czy dla uruchomienia spółdzielni zaciągnięto pożyczkę:

- a. od kogo
- b. wysokość pożyczki
- c. termin pożyczki
- d. oprocentowanie zaciągniętej pożyczki
- e. cel zaciągniętej pożyczki (kupno maszyn, budowa mleczarni i t. p.)

2. Czy oprócz pożyczki zaciągniętej na uruchomienie spółdzielni, mleczarnia zaciągnęła większe inne pożyczki (na kupno pasz treściwych, zakup krów rasowych i t. p.):

- a. od kogo
- b. na jaki cel

3. Czy w danej miejscowości względnie w okolicy są:

A. Spółdzielnie:

- a. rolniczo-handlowe
- b. kredytowe
- c. inne

- B. Towarzystwa i kółka rolnicze (wymienić nazwę):
- C. Inne organizacje rolnicze (wymienić):
4. Czy między mleczarnią a wyżej wymienionymi organizacjami w punkcie 3 jest spółdzielanie i w jakiej ono się formie przejawia.....
5. Czy możnaby wykazać dzisiaj widoczne dobre skutki z istnienia mleczarni spółdzielczej pod względem
- zwiększenia ilości krów
 - racjonalnej hodowli krów, świń i drobiu
 - zwiększenia mleczności krów.....
 - stosowania przez członków pasz treściwych (otręby, makuchy, wytłoki)
 - ułatwienia zbytu mleka
 - zwiększenia dochodu z krów.....
 - podniesienia się rolnictwa bądź w niektórych gospodarstwach lub wogóle
 - inne skutki nieobjęte powyższym spisem (wymienić).....
6. Czy spółdzielnia prowadzi akcję oświatową:
- w kierunku uświadomienia członków pod względem należytego obchodzenia się z mlekiem, pod względem czystości udoju, konwi, chłodzenia, dostawy słodkiego mleka, racjonalnej hodowli bydła, świń, drobiu, jego karmienia, jako też uprawy roli:
 - czy z czystej nadwyżki przeznaczają się pewną sumę na prenumeratę gazet i książek rolniczych, wysyła delegatów na kursy spółdzielcze lub mleczarskie, urządza wycieczki do wzorowych mleczarni, bierze udział w konkursach, wystawach i t. p.
 - popiera domy ludowe
7. Wykazać:
- przyczyny utrudniające prawidłowy rozwój mleczarni.....
 - co mogłoby przyczynić się do większego jej rozwoju.....
 - jakie są pożądane zmiany w ustawodawstwie, dotyczącem spółdzielni mleczarskich.....
8. Czy i jaki wpływ wywierają państwowe oceny masła na jego gatunek i jakość
9. Uwagi spółdzielni

Na podstawie danych, otrzymanych z roczników związków rewizyjnych, opracowano przede wszystkim rozmieszczenie spółdzielni mleczarskich według powiatów i narodowości (polskiej, niemieckiej, rusińskiej); zaznacza się przytem, że jeden znaczek odpowiada jednej spółdzielni; rozmieszczenie znaczków w obrębie powiatu dokonano niezależnie od geograficznego położenia. (obacz mapkę)

W zaliczaniu związków do tej czy innej narodowości brano pod uwagę kierownictwo związku (niemieckie, rusińskie); ma to decydujący wpływ na narodowość członków spółdzielni należących do danego związku. Należy wspomnieć, że w niemieckich spółdzielniach mleczarskich jest pewien minimalny odsetek Polaków; w polskich spółdzielniach mleczarskich woj. południowo-wschodnich (lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie) można spotkać znaczny odsetek Rusinów, w województwach zaś wschodnich Białorusinów.

Jak widać z mapki, południowo-zachodnia część Polski jest słabo opanowana przez spółdzielnie mleczarskie wskutek bardzo niskiego odsetka ludności utrzymującej się z rolnictwa.

Brak mleczarni w wielu pozostałych powiatach Polski lub nieznaczną ich liczbą tłumaczy się nie tyle warunkami niesprzyjającymi ich powstaniu, ile nierozciągnięciem dostatecznych wpływów przez spółdzielczość na te tereny, względnie istnieniem tam narażone mleczarni prywatnych, albo spółdzielni pozazwiązkowych.

Względna prawidłowość sieci mleczarni spółdzielczych uwydatnia się w woj. poznańskim i pomorskim. Atoli nie trzeba zapominać, że oprócz mleczarni spółdzielczych istnieją tam również mleczarnie prywatne i dworskie.

W niektórych powiatach natomiast można stwierdzić za dużą liczbę mleczarni spółdzielczych. Tłumaczy się to tem, że wiele spółdzielni mleczarskich odmawia przyjęcia dostawców na członków. W następstwie tego, rolnicy dostawcy, a nie-członkowie zakładają w tej samej miejscowości swoją własną mleczarnię spółdzielczą. Jest to nieracjonalne dla dostawy i przeróbki już istniejącej mleczarni, stwarza niezdrową i szkodliwą konkurencję między poszczególnymi mleczarniami i związkami rewizyjnymi, z punktu widzenia zaś gospodarczego nie posiada naj-

SPÓŁDZIELNIE MLECZARSKIE W POLSCE

W DNIU 31.XII 1929 R.

LAITERIES COOPÉRATIVES EN POLOGNE

31 DÉCEMBRE 1929

Wykonano w Biurze Kartograficznym G. U. S.

- Spółdzielnie polskie — Laiteries coopératives polonaises
- ▲ „ niemieckie — „ „ allemandes
- ✕ „ ukraińskie — „ „ ukrainiennes

mniejszego uzasadnienia. Ustawa o spółdzielniach¹ w art. 1 wyraźnie uważa za spółdzielnię zrzeszenie nieograniczonej liczby osób.

Do art. 13 tej samej ustawy czytamy w motywach rządowych: „ze względu na to jednak, że niektóre typy spółdzielni w interesie swego zdrowego rozwoju winny skupiać około siebie tylko osoby pewnych zawodów, lub ograniczyć terytorjalnie swą działalność, należy pozwolić statutom na uzależnienie przyjmowania członków od posiadania przez nich pewnych warunków”. Zrozumiałemi wydają się wobec tego w statutach ograniczenia np. robotniczych spółdzielni wytwórczych. O ile jednak w spółdzielniach np. niesamodzielnych krawców odmowa w przyjęciu przy zgłoszeniu stolarza może być zupełnie uzasadniona czy to brakiem kwalifikacji, jakich się wymaga w zrzeszeniu, czy brakiem zamówień, czy wreszcie technicznem ograniczeniem warunków produkcji, to w mleczarni spółdzielczej, stanowiącej placówkę przemysłową, koszty produkcji są tem mniejsze, im większa jest dostawa mleka i jego przeróbka. Rozumieją to mleczarnie i przyjmują często mleko od nie-członków. Jeżeli zatem dostawcy, słusznie zainteresowani w zyskach zrzeszenia, chcą zapisać się na jego członków, to co stoi na przeszkodzie władzom spółdzielni do ich przyjęcia? Jeżeli podaje się jako motyw ograniczenie techniczne, to w takim razie zrzeszenie, odmawiając przyjęcia kandydata na członka, nie powinno korzystać z dostawy mleka od nie-członków.

Dowodzi to, że trudności związane z brakiem urządzeń technicznych w stosunku do wielkiej dostawy nie odgrywają tu żadnej roli. Są jednak trudności, które decydująco wpływają na zamknięty charakter spółdzielni:

a) Członkowie. Członka może zasadniczo przyjąć do spółdzielni Zarząd, Rada Nadzorcza i Walne Zgromadzenie. W niemieckich spółdzielniach mleczarskich decyduje zazwyczaj o tem Zarząd w porozumieniu z Radą Nadzorcą, w spółdzielniach, szczególnie na Pomorzu bardzo często potrzeba według statutu uchwały Walnego Zgromadzenia, które zbiera się przeważnie raz na rok.

b) Udziały. W spółdzielniach niemieckich spotykamy bardzo wysokie udziały, na których wpłacenie nie stać rolnika. Często

spotykana wielokrotna, albo nieograniczona odpowiedzialność powoduje prawdziwą obawę i powstrzymywanie się kandydata przed wstąpieniem do mleczarni. Wysokość udziałów podajemy w tabl. 10. Uzależnione one są od ilości krów, posiadanych jednostek ziemi i t. p. Np. aby nabyć 1 udział, trzeba zgłosić 5 krów, przyczem udział wynosi 100 złotych. Inny wypadek: udział wynosi 300 zł. oraz na spłatę długu nowowstępujący musi wpłacić drugie złotych 300.

c) Wpisowe. Wysokość wpisowego jest nie mniejszą przeszkodą od udziałów i odpowiedzialności przy wstępowaniu do niemieckiej spółdzielni mleczarskiej. Wpisowe zł. 500 jest powszechne, lecz nie najwyższe wobec 720 zł., a nawet zł. 2000 (ankieta).

Oprócz statutowych przepisów, dopełniają utrudnień specjalne uchwały Zarządu i Rady Nadzorczej oraz Walnego Zgromadzenia. Uchwały te albo definitywnie uniemożliwiają przystąpienie nowych członków (np. Walne Zgromadzenie jednej z mleczarni uchwaliło jednogłośnie nowych członków do spółdzielni nie przyjmować), albo je utrudniają (np. Zarząd i Rada Nadzorcza przyjmuje na członków rolników tylko dobrze sytuowanych). Podobną uchwałę spotykamy w innej mleczarni, gdzie do zostania członkiem trzeba być właścicielem co najmniej 8 krów. Te i tym podobne restrykcje spotyka się głównie w tych niemieckich mleczarniach, które mieszczą się w powiatach graniczących z Rzeszą Niemiecką.

Dziś sprawa komasacji mleczarni jest nader piękną kwestją. Muszą do niej przystąpić przede wszystkim te związki, które przy zakładaniu mleczarni chciały wykazać się głównie ilością. Można stwierdzić, że stworzenie dużych mleczarni, skomasowanych z karłowatych, popchnie sprawę daleko więcej naprzód niż zaopatrzenie istniejących w dobre urządzenia mechaniczne; te ostatnie bez zapewnionej odpowiedniej dostawy mleka przynosiłyby raczej straty niż pożytek przemysłowi mleczarskiemu.

Korzyści z komasacji mleczarni są już dostatecznie znane:

1) Duża dostawa mleka pociąga za sobą należytą przeróbkę co do ilości, a następnie jakości; daje to możliwość zaopatrzenia się w należyte urządzenia techniczne, a głównie w chłodniki, pasteryzatory, oraz pozwala zastosować napęd mechaniczny; 2) łatwość wybudowania własnego budynku; 3) niskie

¹ Dz. Ustaw R. P. Nr. 111 z dnia 11 grudnia 1920 r. poz. 733, oraz ustawa z dn. 4 grudnia 1923 r. Dz. U. R. P. Nr. 135 poz. 1119.

koszty prowadzenia przy dużej przeróbce, czyli tańsza produkcja; 4) możliwość utrzymywania wykwalifikowanego mleczarza; 5) łatwiejszy zbył, a głównie wywóz na rynki zagraniczne, gdzie poszukiwane są większe partje towarów; 6) przy dostawie mleka od wielkiej liczby członków mleczarnia ma tak wielką ilość mleka, że nawet w okresie małej laktacji posiada taką dostawę, przy

której przeróbka jest pomimo wszystko rentowną.

Związkowe spółdzielnie mleczarskie w Polsce rozpadają się na 12 związków rewizyjnych, z których 6 jest polskich, i 6 należących do mniejszości narodowej (Niemców (4) i Rusinów (2). Liczbę spółdzielni mleczarskich według poszczególnych związków rewizyjnych przedstawiono w tabl. 2.

Tabl. 2. Spółdzielnie według związków rewizyjnych — *Laiteries coopératives affiliées aux unions de contrôle*

Związki rewizyjne	31.XII 1929		31.XII 1930		Unions de contrôle
	Liczba <i>Nombre</i>	%	Liczba <i>Nombre</i>	%	
Ogółem	1 362	100,0	1 411	100,0	Total
A. Związki polskie	1 101	80,8	1 127	79,9	A. Unions polonaises
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	177	13,0	179	12,7	a. Fédération des Unions Coopératives en Pologne
Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie	134	9,8	129	9,1	Union des S-tés Coop. Polonaises à Varsovie
Związek Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu . .	43	3,2	50	3,6	Union des S-tés Coop. de production à Poznań
b. Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych R. P.	924	67,8	948	67,2	b. Fédération des Unions des Coopératives agricoles en Pologne
Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Warszawie	612	44,9	615	43,6	Union des Coopératives agricoles à Varsovie
Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Toruniu	14	1,0	15	1,1	Union des Coopératives agricoles à Toruń
Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie	296	21,7	315	22,3	Patronat des Coopératives agricoles à Lwów
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie	2	0,2	3	0,2	Union des Coopératives agricoles à Cieszyn
B. Związki niemieckie	124	9,1	123	8,7	B. Unions allemandes
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	1	0,1	1	0,1	Union des S-tés Coop. Allemandes à Łódź
Związek Spółdzielni Niemieckich w Polsce w Poznaniu	48	3,5	48	3,4	Union des S-tés Coop. Allemandes à Poznań
Związek Spółdzielni Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu . .	22	1,6	21	1,5	Union des S-tés Coop. Agricoles à Poznań
Związek Wiejskich Spółdzielni woj. Pomorskiego w Grudziądzu . . .	53	3,9	53	3,7	Union des S-tés Coop. Rurales à Grudziądz
C. Związki rusińskie	137	10,1	161	11,4	C. Unions ruthènes
Związek Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskich we Lwowie	121	8,9	147 ^a	10,4	Union de Contrôle des S-tés Coop. Ukrainiennes à Lwów
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	16	1,2	14	1,0	Union de Contrôle des Coop. Ruthènes à Lwów

^a Ponadto 191 oddziałów mleczarskich przy spółdzielniach dla zakupu i zbytu.

^a En outre 191 succursales pour l'achat et la vente de laitage.

W powyższej tablicy wymieniono tylko te związki, które między innemi posiadają spółdzielnie mleczarskie.

Do najstarszych związków należą związki niemieckie. Zw. Spółdzielni Rolniczych na Polskę Zachodnią, dawniej Verband der landwirtschaftlichen Genossenschaften für die Provinz Posen zu Posen rozpoczął swą dzia-

łalność w dziedzinie mleczarstwa w 1889 r. W dziesięć lat później t. j. 1899 r. zaczyna działać Verband deutscher Genossenschaften in der Provinz Posen zu Posen, dziś Zw. Spółdzielni Niemieckich w Polsce; oba te związki mają siedzibę w Poznaniu.

W Prusach Zachodnich pierwszą związkową mleczarnię założono w 1875 r.¹ W r. 1883

¹ Prof. Dr. Stanisław Nowakowski *Geografja Gospodarcza Polski Zachodniej*, tom II, Poznań 1930 str. 33.

urządzono w Gdańsku wystawę mleczarską; w 1887 założono „Stowarzyszenie Zachodnio-Pruskich Spółek Mleczarskich“ w Nowem Mieście, które również przyczyniło się do trwałego rozwoju gospodarstwa mlecznego na Pomorzu; przestało istnieć w 1920 roku. W 1895 r. zaczął swoją działalność mleczarską Zw. Wiejskich Spółdzielni woj. pomorskiego pod nazwą: Verband ländlicher Genossenschaften der Provinz Westpreussen in Danzig.

Ze związków polskich, Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie dziedzinę mleczarstwa prowadzi najwcześniej, bo od 1904 r.¹ Tę samą dziedzinę zaczął rozwijać w 4 lata później (1908 r.) Zw. Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskich we Lwowie. Druga organizacja kooperatyw ruskich „Ruskij Rewizyjny Sojuz“ nosi charakter staroruskiej, w przeciwstawieniu do pierwszej ukraińskiej. Zgrupowały się w nim te kooperatywy, które w r. 1911 zrobiły secesję ze związku ukraińskiego i te, które stały dotychczas na uboczu. W r. 1912 związek ten posiadał 7 spółek

mleczarskich, dla których centralą handlową był „Centralny Mołocznyj Sojuz“ założony we Lwowie 1911 r.²

Chronologicznie, z pozostałych związków Związek Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu zapoczątkował w 1920 r. dział mleczarski, a w rok po nim (1921) Zw. Rew. Spółdzielni Rolniczych w Warszawie. Związki: Spółdzielni Polskich w Warszawie i Spółdzielni Rolniczych w Toruniu omawianą akcję zaczęły w 1926 r., Zw. Spółek Rolniczych w Cieszyńcu w 1928 r., Zw. Spółek Niemieckich w Łodzi nie prowadzi dotychczas żadnej akcji mleczarskiej, pomimo że posiada 1 mleczarnię założoną w 1927 r.

Ze względu że mleczarskie spółdzielnie niemieckie i rusińskie nie są rozrzucone po całej Polsce, a skupione są w woj. północno-zachodnich (niemieckie), oraz południowo-wschodnich (rusińskie), dla lepszego zobrazowania liczebnego stosunku mleczarni związków polskich do niemieckich względnie rusińskich w poszczególnych powiatach przytaczamy tablicę 3, oraz 3-a.

Tabl. 3. Spółdzielnie polskie i niemieckie w woj. poznańskim i pomorskim

Laiteries coopératives polonaises et allemandes dans les départements de Poznań et de Pomorze

Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Liczba spółdzielni związkowych <i>Nombre de coopératives affiliées aux Unions de contrôle</i>			%		Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Liczba spółdzielni związkowych <i>Nombre de coopératives affiliées aux Unions de contrôle</i>			%	
	ogółem <i>total</i>	polskich <i>polonaises</i>	niemieckich <i>allemandes</i>				ogółem <i>total</i>	polskich <i>polonaises</i>	niemieckich <i>allemandes</i>		
Ogółem—Total	176	55	121	68,8		Szubin	5	1	4	80,0	
Poznań	95	33	62	65,3		Śmigiel	2	1	1	50,0	
Bydgoszcz	7	2	5	71,4		Środa	2	—	2	100,0	
Chodzież	2	—	2	100,0		Wągrowiec	6	2	4	66,7	
Czarnków	1	—	1	100,0		Wolsztyn	3	1	2	66,7	
Gniezno	7	1	6	85,7		Września	3	2	1	33,3	
Gostyń	1	1	—	—		Wyrzysk	5	3	2	40,0	
Grodzisk	2	2	—	—		Żnin	5	2	3	60,0	
Inowrocław	1	—	1	100,0		Pomorze	81	22	59	72,8	
Jarocin	5	2	3	60,0		Brodnica	6	1	5	83,3	
Kępno	1	1	—	—		Chełmno	9	1	8	88,9	
Kościan	2	1	1	50,0		Chojnice	3	1	2	66,7	
Koźmin	2	1	1	50,0		Działdowo	4	1	3	75,0	
Krotoszyn	1	—	1	100,0		Gniew	1	1	—	—	
Leszno	2	1	1	50,0		Grudziądz	11	2	9	81,8	
Mogilno	5	—	5	100,0		Kościerzyna	4	1	3	75,0	
Nowy Tomyśl	2	—	2	100,0		Lubawa	3	2	1	33,3	
Oborniki	4	—	4	100,0		Morski	4	1	3	75,0	
Ostrów	2	2	—	—		Sępólno	1	—	1	100,0	
Ostrzeszów	2	1	1	50,0		Starogard	3	—	3	100,0	
Pleszew	2	—	2	100,0		Świecie	9	—	9	100,0	
Poznań	8	3	5	62,5		Tczew	3	2	1	33,3	
Rawicz	1	1	—	—		Toruń	9	5	4	44,4	
Strzelno	2	2	—	—		Tuchola	4	1	3	75,0	
Szamotuły	2	—	2	100,0		Wąbrzeźno	7	3	4	57,1	

¹ Dr. T. Ryłski *Spółki Mleczarskie w Galicji* wydawnictwo krajowego Biura Patronatu p. t. *Ruch Współdzielczy na ziemiach Polskich* Lwów 1916 str. 141.

² Dr. Edward Taylor *Ruskie Stowarzyszenia zarobkowo-gospodarcze w Galicji. Ruch Współdzielczy na ziemiach Polskich* str. 203.

Tabl. 3-a. Spółdzielnie polskie i rusińskie w woj. lwowskim, stanisławowskim i tarnopolskim

Laiteries coopératives polonaises et ruthènes dans les départements de Lwow, de Stanisławów et de Tarnopol

Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Liczba spółdzielni związkowych <i>Nombre de coopératives affi- liées aux Unions de contrôle</i>			‰ rusiń- skich <i>ruthé- nes</i>		Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Liczba spółdzielni związkowych <i>Nombre de coopératives affi- liées aux Unions de contrôle</i>			‰ rusiń- skich <i>ruthé- nes</i>
	ogółem <i>total</i>	polskich <i>polo- naises</i>	rusiń- skich <i>ruthé- nes</i>				ogółem <i>total</i>	polskich <i>polo- naises</i>	rusiń- skich <i>ruthé- nes</i>	
Ogółem—Total	304	168	136	44,7		Stanisławów . . .	39	8	31	79,5
Lwów	200	107	93	49,0		Bohorodeczany . . .	2	1	1	50,0
Bóbrka	1	—	1	100,0		Dolina	3	—	3	100,0
Brzozów	12	8	4	33,3		Kołomyja	7	1	6	85,7
Dobromil	1	1	—	—		Kałuż	6	—	6	100,0
Drohobycz	4	1	3	75,0		Kosów	1	—	1	100,0
Gródek Jagielloński	2	1	1	50,0		Nadwórna	1	—	1	100,0
Jarosław	13	10	3	23,1		Stanisławów	7	3	4	57,1
Jaworów	5	1	4	80,0		Stryj	1	—	1	100,0
Kolbuszowa	2	2	—	—		Tłumacz	3	2	1	33,3
Krosno	4	4	—	—		Żydaczów	8	1	7	87,5
Lisko	2	1	1	50,0		Tarnopol	65	53	12	18,5
Lubaczów	4	2	2	50,0		Borszczów	3	1	2	66,7
Lwów	15	5	10	66,7		Brody	1	1	—	—
Łańcut	10	10	—	—		Brzeżany	1	1	—	—
Mościska	8	7	1	12,5		Buczacz	7	7	—	—
Przemyśl	6	4	2	33,3		Czortków	2	2	—	—
Przeworsk	6	6	—	—		Kamionka Strum.	6	2	4	66,7
Rawa-Ruska	8	2	6	75,0		Kopyczyńce	5	5	—	—
Rudki	22	4	18	81,8		Podhajce	4	4	—	—
Rzeszów	20	20	—	—		Przemysław	4	2	2	50,0
Sambor	21	2	19	90,5		Skala	5	5	—	—
Sanok	2	2	—	—		Tarnopol	10	9	1	10,0
Sokal	21	8	13	61,9		Trembowla	5	5	—	—
Strzyżów	1	1	—	—		Zbaraż	5	5	—	—
Tarnobrzeg	3	3	—	—		Zborów	4	3	1	25,0
Żółkiew	7	2	5	71,4		Złoczów	3	1	2	66,7

Wyżej przytoczonego zestawienia nie podano według poszczególnych powiatów w pozostałych województwach, gdyż występują w nich tylko spółdzielnie polskie. Jedna spółdzielnia niemiecka (woj. warszawskie—powiat włocławski) oraz rusińska (woj. wołyńskie—powiat krzemieniecki) na ogólną całość nie mają wpływu.

Spółdzielnie rusińskie, jak wynika z tablicy, przeważają tylko w województwie stanisławowskim, tymczasem niemieckie spółdzielnie posiadają wyraźną przewagę w województwie poznańskim i pomorskim.

Uderzająca jest liczebna przewaga względnie ekskluzywność spółdzielczych mleczarni niemieckich w południowych powiatach woj. pomorskiego. Zjawisko to ma ścisły związek z dążeniem niemieckiej kolonizacji, której intencją było odciąć północne powiaty Pomorza od W. Ks. Poznańskiego i Królestwa Kongresowego, aby powstała w ten sposób wyspę¹ ludności polskiej tem łatwiej następnie zgermanizować.

Spółdzielnie mleczarskie według roku założenia przedstawia tablica 4.

¹ Prof. Zdzisław Ludkiewicz: *Stosunki agrarne Rzeczypospolitej Polskiej*. Tom I Województwo Pomorskie — Warszawa 1929 r., str. 121 i 118.

Tabl. 4. Spółdzielnie według czasu powstania — *Sociétés coopératives de laiteries d'après la date de leur fondation*

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	Ogółem <i>Total</i>	1881— 1900	1901— 1913	1914— 1924	1925— 1929
Ogółem—Total	1 334	80	115	152	987
A. Związki polskie—<i>Unions polonaises</i>	1 095	19	63	108	905
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	171	15	3	2	151
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	128	—	—	—	128
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu	43	15	3	2	23
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P.	924	4	60	106	754
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	612	—	22	76	514
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	14	3	2	1	8
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	296	1	36	29	230
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie	2	—	—	—	2
B. Związki niemieckie—<i>Unions allemandes</i>	120	61	46	2	11
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	1	—	—	—	1
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	48	20	20	2	6
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zach. w Poznaniu	22	14	8	—	—
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	49	27	18	—	4
C. Związki rusińskie—<i>Unions ruthènes</i>	119	—	6	42	71
Zw. Rew. Spółdzielni Ukraińskich we Lwowie	119	—	6	42	71
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	.	.	.	.	.
Liczby względne — <i>Proportions</i>					
Ogółem—Total	100,0	6,0	8,6	11,4	74,0
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i>	100,0	1,7	5,8	9,9	82,6
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	100,0	8,8	1,7	1,2	88,3
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	100,0	—	—	—	100,0
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu	100,0	34,9	7,0	4,6	53,5
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.	100,0	0,4	6,5	11,5	81,6
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	100,0	—	3,6	12,4	84,0
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	100,0	21,4	14,3	7,2	57,1
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	100,0	0,3	12,2	9,8	77,7
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie	100,0	—	—	—	100,0
B. Związki niemieckie — <i>Unions allemandes</i>	100,0	50,8	38,3	1,7	9,2
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	100,0	—	—	—	100,0
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	100,0	41,7	41,7	4,1	12,5
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zach. w Poznaniu	100,0	63,6	36,4	—	—
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	100,0	55,1	36,7	—	8,2
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	100,0	—	5,0	35,3	59,7
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	100,0	—	5,0	35,3	59,7
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	.	.	.	.	.

^a Pour la dénomination française des Unions de Contrôle, voir le tableau 2, page 542.

Ze wszystkich mleczarni 26% datuje się z lat 1881 — 1924. Największa liczba spółdzielni polskich powstała po 1924 roku, co wytłumaczyliśmy masowem ich wówczas zakładaniem wskutek odradzającego się ruchu mleczarni spółdzielczych.

Ze spółdzielni niemieckich blisko $\frac{2}{3}$ pochodzi z okresu przedwojennego. Po wojnie oraz obecnie ruch założycielski jest nieznaczny; w Zw. Spółdzielni Rolniczych na Polskę Zachodnią zupełnie się nie ujawnia.

Nie należy odrzucać przypuszczenia, że niemieckie mleczarskie spółdzielnie z czasem utracą swój odrębny charakter, zamieniając się stopniowo na zrzeszenia pod względem narodowości mieszane. Dokona się to drogą ewolucji pod wpływem konieczności warunków gospodarczych, które taką drogę wyjścia same im poprostu narzuca.

Poważny odsetek spółdzielni przedwojennych w Zw. Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych tłumaczy się tem, że część mleczarni należących do związków niemieckich

z przyczyn najrozmaitszych (likwidacje, upadłości) została przez związek polski przejęta. To samo odnosi się do Zw. Spółdzielni Rolniczych w Toruniu, który posiada część przedwojennych mleczarni mimo, że wtedy jeszcze nie istniał.

Spółdzielnie rusińskie zostały zniszczone wojną podobnie jak polskie; mieściły się także na tych samych terenach operacyjnych wojsk walczących. Odrodzenie swoje zaczęły jednak zaraz po ukończeniu wojny; to też z okresu 1914—1924 związki rusińskie liczą najpoważniejszy ze wszystkich narodowości odsetek. Atoli cyfry te nie są dowodem, jakoby Rusini w programie swej pracy szczególnie uwzględnili wówczas spółdzielnie mleczarskie. Dzisiejsze rusińskie kooperatywy mleczarskie w chwili swego powstania po większej części były spółdzielniami

o mieszanym charakterze. Na całość obrotów składały się zatem sumy uzyskane ze sprzedaży towarów spożywczych, rolniczych i nabiałowych. Z biegiem czasu dział ostatni (nabiałowy) przy warunkach sprzyjających nabrał dominującego znaczenia i wydzielony został, względnie stworzył skryształizowany i główny przedmiot przedsiębiorstwa kooperatywy, zamieniając ją w spółdzielnię mleczarską czystego typu, względnie mieszanego, ale z przewagą obrotów produktami nabiałowymi.

Przechodząc do dalszego omówienia spółdzielni mleczarskich, zamieszczamy w tablicy 5 dane cyfrowe, ilustrujące członków spółdzielni mleczarskich według poszczególnych związków rewizyjnych, narodowości, województw.

Tabl. 5. Członkowie spółdzielni według związków rewizyjnych

Nombre d'associés aux laiteries coopératives affiliées aux Unions de contrôle

Związki rewizyjne Województwa	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Członkowie — <i>Associés</i>		Unions de contrôle Départements
		ogółem <i>total</i>	przeciętnie na 1 spółdzielnię <i>nombre moyen par société</i>	
Ogółem	1 304	228 493	175,2	Total
Związek Spółdz. Polskich w Warszawie	128	15 412	120,4	Union des S-tés Coop. Polonaises à Varsovie
Białystok	9	1 858	206,4	Białystok
Kielce	11	1 976	179,6	Kielce
Lublin	13	1 412	108,6	Lublin
Łódź	11	2 021	183,7	Łódź
Nowogródek	9	637	70,8	Nowogródek
Polesie	8	782	97,8	Polesie
Warszawa	24	3 326	138,6	Warszawa
Wilno	29	2 124	73,2	Wilno
Wołyń	14	1 276	91,1	Wołyń
Związek Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu	36	2 071	57,5	Union des S-tés Coop. de Production à Poznań
Pomorze	8	326	40,8	Pomorze
Poznań	28	1 745	62,3	Poznań
Związek Rewizyjny Spółdz. Rolniczych w Warszawie	604	102 768	170,1	Union des S-tés Coop. Agricoles à Varsovie
Białystok	66	9 766	148,0	Białystok
Kielce	44	9 299	211,3	Kielce
Lublin	146	33 451	229,1	Lublin
Łódź	48	11 207	233,5	Łódź
Nowogródek	62	7 614	122,8	Nowogródek
Polesie	10	925	92,5	Polesie
Warszawa	154	19 688	127,8	Warszawa
Wilno	39	7 478	191,7	Wilno
Wołyń	35	3 340	95,4	Wołyń
Związek Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	11	548	49,8	Union des S-tés Coop. Agricoles à Toruń
Pomorze	10	475	47,5	Pomorze
Warszawa	1	73	73,0	Warszawa

(dok.—fin)

Związki rewizyjne Województwa	Spół- dzielnie uwzględ- nione <i>Sociétés envisagées</i>	Członkowie — <i>Associés</i>		Unions de contrôle Départements
		ogółem <i>total</i>	przeciętnie na 1 spół- dzielnię <i>nombre moyen par société</i>	
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	275	83 431	303,4	Patronat des S-tés Coop. Agricoles à Lwów
Kielce	34	97 97	288,1	Kielce
Kraków	91	32 644	358,7	Cracovie
Lwów	96	29 727	309,7	Lwów
Stanisławów	6	2 574	429,0	Stanisławów
Tarnopol	48	8 689	181,0	Tarnopol
Związek Spółek Rolniczych w Cie- szynie—woj. Śląsk	2	90	45,0	Union des S-tés Coop. Agricoles à Cieszyn
Związek Spółek Niemieckich w Ło- dź—woj. Warszawa	1	20	20,0	Union des S-tés Coop. Allemandes à Łódź
Związek Spółdz. Niemieckich w Pol- sce w Poznaniu	46	2 465	53,6	Union des S-tés Coop. Allemandes à Poznań
Pomorze	9	447	49,7	Pomorze
Poznań	37	2 018	54,5	Poznań
Związek Spółdz. Roln. na Polskę Zachodnią—woj. Poznań	20	1 058	52,9	Union des S-tés Coop. Agricoles du dép. de Poznań
Związek Wiejskich Spółdz. woj. Po- morskiego w Grudziądzu	49	1 948	39,8	Union des S-tés Coop. Rurales du dép. de Pomorze à Grudziądz
Pomorze	48	1 927	40,1	Pomorze
Poznań	1	21	21,0	Poznań
Związek Rewizyjny Spółdz. Ukrain- skich we Lwowie	118	16 762	142,1	Union de Contrôle des Coop. Ukrainiennes à Lwów
Lwów	80	10 774	134,7	Lwów
Stanisławów	29	2 352	81,1	Stanisławów
Tarnopol	8	3 214	401,8	Tarnopol
Wołyń	1	422	422,0	Wołyń
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	14	1 920	137,1	Union des S-tés Ruthènes à Lwów
Lwów	9	1 249	138,8	Lwów
Stanisławów	2	424	212,0	Stanisławów
Tarnopol	3	247	82,3	Tarnopol

Wśród ogólnej liczby członków spółdzielni mleczarskich największy odsetek poza członkami spółdzielni związków polskich (89,4%), zajmują członkowie spółdzielni rusińskich (8,2%), potem dopiero spółdzielni niemieckich (2,4%). Rozpatrując członków spółdzielni według narodowości w odpowiednich województwach, konstatujemy przewagę członków należących do spółdzielni niemieckich względnie rusińskich wśród ogólnej liczby wszystkich członków. Przedstawia to poniższe zestawienie:

Województwa	Członkowie spółdzielni mleczarskich		Odsetek Niemców w woje- wództwie w stosunku do ogółu ludności
	ogółem	w tem spółdzielni niemieckich	
Poznańskie	100,0	64,0	16,7
Pomorskie	100,0	74,8	18,7

Województwa	Członkowie spółdzielni mleczarskich		Odsetek Rusinów w woje- wództwie w stosunku do ogółu ludności
	ogółem	w tem spółdzielni rusińskich	
Lwowskie	100,0	28,8	35,9
Stanisławowskie	100,0	51,9	69,8
Tarnopolskie	100,0	28,5	50,0

a Dane za rok 1921, ob. *Rocznik Statystyki R. P.* 1924 str. 15.

Pod względem przeciętnej członków na 1 mleczarnię najlepiej przedstawiają się związki polskie. Najniższa przeciętna członków daje się zauważyć w mleczarniach niemieckich województwa poznańskiego i pomorskiego.

Przeciętną członków na 1 spółdzielnię według województw i narodowości przedsta-
wia nam tablica 6.

Tabl. 6. Członkowie spółdzielni według województw — *Les associés aux laiteries coopératives par département*

		Spółdzielnie Związków Rew.—Unions							Spółdzielnie Związków Rew.—Unions				
		polskich — <i>polonaises</i>							polskich — <i>polonaises</i>				
Województwa <i>Départements</i>	Ogółem <i>Total</i>	Razem <i>Ensemble</i>	Unja Zwią- zków Spółdz. w Polsce <i>Union des S-tés Coop. en Pologne</i>	Zjedno- czenie Zw. Spółdz. Rolnicz. R. P. <i>Fédération des Coop. Agrico- les de la Rép. Pol.</i>	nie- miec- kich <i>alle- man- des</i>	rusiń- skich <i>ruthè- nes</i>	Województwa <i>Départements</i>	Ogółem <i>Total</i>	Razem <i>Ensemble</i>	Unja Zwią- zków Spółdz. w Polsce <i>Union des S-tés Coop. en Pologne</i>	Zjedno- czenie Zw. Spółdz. Rolnicz. R. P. <i>Fédération des Coop. Agrico- les de la Rép. Pol.</i>	nie- miec- kich <i>alle- man- des</i>	rusiń- skich <i>ruthè- nes</i>
Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés coopératives considérées</i>							Wilno	9 602	9 602	2 124	7 478	—	—
Ogółem—Total	1 304	1 056	164	892	116	132	Nowogródek	8 251	8 251	637	7 614	—	—
Warszawa .	180	179	24	155	1	—	Polesie . . .	1 707	1 707	782	925	—	—
Łódź	59	59	11	48	—	—	Wołyń	5 038	4 616	1 276	3 340	—	422
Kielce	89	89	11	78	—	—	Poznań	4 842	1 745	1 745	—	3 097	—
Lublin	159	159	13	146	—	—	Pomorze . . .	3 175	801	326	475	2 374	—
Białystok . .	75	75	9	66	—	—	Śląsk	90	90	—	90	—	—
Wilno	68	68	29	39	—	—	Kraków	32 644	32 644	—	32 644	—	—
Nowogródek	71	71	9	62	—	—	Lwów	41 750	29 727	—	29 727	—	12 023
Polesie	18	18	8	10	—	—	Stanisławów	5 350	2 574	—	2 574	—	2 776
Wołyń	50	49	14	35	—	1	Tarnopol . . .	12 150	8 689	—	8 689	—	3 461
Poznań	86	28	28	—	58	—	Przeciętna liczba członków na 1 spółdzielnię <i>Nombre moyen des associés par coopérative</i>						
Pomorze . . .	75	18	8	10	57	—	Ogółem—Total	175,2	193,5	106,6	209,5	47,3	141,5
Śląsk	2	2	—	2	—	—	Warszawa .	128,4	129,0	138,6	127,5	20,0	—
Kraków	91	91	—	91	—	—	Łódź	224,2	224,2	183,7	233,5	—	—
Lwów	185	96	—	96	—	89	Kielce	236,8	236,8	179,6	244,8	—	—
Stanisławów	37	6	—	6	—	31	Lublin	219,3	219,3	108,6	223,1	—	—
Tarnopol . . .	59	48	—	48	—	11	Białystok . .	155,0	155,0	206,4	148,0	—	—
Członkowie — <i>Associés</i>							Wilno	141,2	141,2	73,2	191,7	—	—
Ogółem—Total	228493	204320	17 483	186837	5 491	18 682	Nowogródek	116,2	116,2	70,8	122,8	—	—
Warszawa .	23 107	23 087	3 326	19 761	20	—	Polesie	94,8	94,8	97,8	92,5	—	—
Łódź	13 228	13 228	2 021	11 207	—	—	Wołyń	100,8	94,2	91,1	95,4	—	422,0
Kielce	21 072	21 072	1 976	19 096	—	—	Poznań	56,3	62,3	62,3	—	53,4	—
Lublin	34 863	34 863	1 412	33 451	—	—	Pomorze	42,3	44,5	40,8	47,5	41,6	—
Białystok . .	11 624	11 624	1 858	9 766	—	—	Śląsk	45,0	45,0	—	45,0	—	—
							Kraków	358,7	358,7	—	358,7	—	—
							Lwów	225,7	309,7	—	309,7	—	135,1
							Stanisławów	144,6	429,0	—	429,0	—	89,5
							Tarnopol . . .	205,9	181,0	—	181,0	—	314,6

Przeciętna członków spółdzielni polskich w województwach poznańskim i pomorskim jest wyższą od przeciętnej członków spółdzielni niemieckich, niższą jednak w stosunku do przeciętnej województw pozostałych. Dla wytłumaczenia tego zjawiska, należy

zaznaczyć, że poważny odsetek członków składa się z właścicieli średniej i wielkiej własności. Stąd mała liczba członków, przy równocześnie dużej ilości zgłoszonych krów. Podział spółdzielni mleczarskich według liczby posiadanych członków przedstawia tabl. 7.

Tabl. 7. Spółdzielnie według liczby członków
Sociétés coopératives de laiteries d'après le nombre des associés

Związki rewizyjne — Województwa <i>Unions de contrôle — Départements</i>	Ogółem <i>Total</i>	Członkowie — <i>Associés</i>							
		0—25	25—50	50—100	100—150	150—200	200—500	500—1000	1000 i więcej <i>et plus</i>
Polska ogółem — Pologne total	1 304	112	140	317	214	158	285	69	9
	100,0	8,6	10,7	24,3	16,4	12,1	21,9	5,3	0,7
A. Związki polskie — Unions polonaises	1 056	35	104	254	186	138	263	68	8
	100,0	3,3	9,8	24,1	17,6	13,1	24,9	6,4	0,8
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	164	19	31	56	24	13	21	—	—
	100,0	11,6	18,9	34,2	14,6	7,9	12,8	—	—

(dok.—fin)

Związki rewizyjne — Województwa <i>Unions de contrôle^a — Départements</i>	Ogółem <i>Total</i>	Członkowie — <i>Associés</i>							
		0—25	25—50	50—100	100—150	150—200	200—500	500—1000	1000 i wyżej <i>et plus</i>
Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie . . .	128	7	21	45	22	12	21	—	—
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu . . .	36	12	10	11	2	1	—	—	—
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P. . .	892	16	73	198	162	125	242	68	8
<i>100,0</i>	<i>1,8</i>	<i>8,2</i>	<i>22,2</i>	<i>18,2</i>	<i>14,0</i>	<i>27,1</i>	<i>7,6</i>	<i>0,9</i>	<i>2</i>
Zw. Rew. Spółdzielni Rolniczych w Warszawie	604	12	54	167	119	83	143	24	—
Związek Rewizyjny Spółdz. Roln. w Toruniu . . .	11	3	3	4	1	—	—	—	—
Patronat Spółdzielni Roln. we Lwowie	275	1	14	27	42	42	99	44	6
Związek Spółek Rolniczych w Cieszyźnie	2	—	2	—	—	—	—	—	—
B. Związki niemieckie — Unions allemandes	116	42	30	34	7	2	1	—	—
<i>100,0</i>	<i>36,2</i>	<i>25,9</i>	<i>29,3</i>	<i>6,0</i>	<i>1,7</i>	<i>0,9</i>	—	—	—
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu . . .	46	14	11	16	3	1	1	—	—
Zw. Sp. Roln. na Polskę Zachodnią w Poznaniu . . .	20	10	3	3	3	1	—	—	—
Zw. Wiejsk. Spółdz. woj. Pomorsk. w Grudziądzu	49	17	16	15	1	—	—	—	—
C. Związki rusińskie — Unions ruthènes	132	35	6	29	21	18	21	1	1
<i>100,0</i>	<i>26,5</i>	<i>4,5</i>	<i>22,0</i>	<i>15,9</i>	<i>13,6</i>	<i>15,9</i>	<i>0,8</i>	<i>0,8</i>	<i>1</i>
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	118	34	4	23	20	16	19	1	—
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	14	1	2	6	1	2	2	—	—
Woj. poznańskie i pomorskie razem	161	56	43	48	10	3	1	—	—
<i>100,0</i>	<i>34,8</i>	<i>26,7</i>	<i>29,8</i>	<i>6,2</i>	<i>1,9</i>	<i>0,6</i>	—	—	—
<i>Dép. de Poznań et de Pomorze—ensemble</i>									
Woj. poznańskie — Dép. de Poznań	86	32	18	25	7	3	1	—	—
<i>100,0</i>	<i>37,2</i>	<i>20,9</i>	<i>29,1</i>	<i>8,1</i>	<i>3,5</i>	<i>1,2</i>	—	—	—
Związki Polskie — <i>Unions Polonaises</i>	28	10	6	9	2	1	—	—	—
<i>100,0</i>	<i>35,7</i>	<i>21,4</i>	<i>32,2</i>	<i>7,1</i>	<i>5,6</i>	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu	28	10	6	9	2	1	—	—	—
Związki Niemieckie — <i>Unions Allemandes</i>	58	22	12	16	5	2	1	—	—
<i>100,0</i>	<i>37,9</i>	<i>20,7</i>	<i>27,6</i>	<i>8,6</i>	<i>3,5</i>	<i>1,7</i>	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu . . .	37	11	9	13	2	1	1	—	—
Zw. Sp. Roln. na Polskę Zachodnią w Poznaniu . . .	20	10	3	3	3	1	—	—	—
Zw. Wiejsk. Spółdz. woj. Pomorsk. w Grudziądzu	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Woj. pomorskie — Dép. de Pomorze	75	24	25	23	3	—	—	—	—
<i>100,0</i>	<i>32,0</i>	<i>33,3</i>	<i>30,7</i>	<i>4,0</i>	—	—	—	—	—
Związki Polskie — <i>Unions Polonaises</i>	18	5	7	5	1	—	—	—	—
<i>100,0</i>	<i>27,8</i>	<i>38,9</i>	<i>27,8</i>	<i>5,5</i>	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu	8	2	4	2	—	—	—	—	—
Związek Rew. Spółdzielni Rolniczych w Toruniu	10	3	3	3	1	—	—	—	—
Związki Niemieckie — <i>Unions Allemandes</i>	57	19	18	18	2	—	—	—	—
<i>100,0</i>	<i>33,3</i>	<i>31,6</i>	<i>31,6</i>	<i>3,5</i>	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu . . .	9	3	2	3	1	—	—	—	—
Zw. Wiejsk. Spółdz. woj. Pomorsk. w Grudziądzu	48	16	16	15	1	—	—	—	—
Woj. lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie razem	281	35	15	47	49	41	71	19	4
<i>Dép. de Lwów, de Stanisławów et de Tarnopol—ensemble</i>	<i>100,0</i>	<i>12,5</i>	<i>5,3</i>	<i>16,7</i>	<i>17,4</i>	<i>14,6</i>	<i>25,3</i>	<i>6,8</i>	<i>1,4</i>
Woj. lwowskie — Dép. de Lwów	185	13	10	26	32	35	51	16	2
Związki Polskie — <i>Unions Polonaises</i>	96	—	4	5	15	18	37	15	2
<i>100,0</i>	—	<i>4,2</i>	<i>5,2</i>	<i>15,6</i>	<i>18,7</i>	<i>38,6</i>	<i>15,6</i>	<i>2,1</i>	<i>2</i>
Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie	96	—	4	5	15	18	37	15	2
Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	89	13	6	21	17	17	14	1	—
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	80	13	4	18	16	15	13	1	—
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	9	—	2	3	1	2	1	—	—
Woj. stanisławowskie — Dép. de Stanisławów	37	18	—	4	4	1	8	2	—
Związki Polskie — <i>Unions Polonaises</i>	6	—	—	—	1	—	3	2	—
<i>100,0</i>	—	—	—	—	<i>16,7</i>	—	<i>50,0</i>	<i>33,3</i>	—
Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie	6	—	—	—	1	—	3	2	—
Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	31	18	—	4	3	1	5	—	—
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	29	17	—	4	3	1	4	—	—
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	2	1	—	—	—	—	1	—	—
Woj. tarnopolskie — Dép. de Tarnopol	59	4	5	17	13	5	12	1	2
Związki Polskie — <i>Unions Polonaises</i>	48	—	5	13	12	5	11	1	1
<i>100,0</i>	—	<i>10,4</i>	<i>27,1</i>	<i>25,0</i>	<i>10,4</i>	<i>22,9</i>	<i>2,1</i>	<i>2,1</i>	<i>1</i>
Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie	48	—	5	13	12	5	11	1	1
Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	11	4	—	4	1	—	1	—	1
<i>100,0</i>	<i>36,5</i>	—	<i>36,5</i>	<i>9,0</i>	—	<i>9,0</i>	—	<i>9,0</i>	<i>1</i>
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	8	4	—	1	1	—	1	—	1
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	3	—	—	3	—	—	—	—	—

^a Pour la dénomination française des Unions de Contrôle, voir le tableau 2, page 542.

1000 członków i wyżej posiada tylko 9 spółdzielni. Z tych 6 należy do Patronatu Spółdzielni Rolniczych we Lwowie, a mianowicie: spółdzielnie mleczarskie w miejscowościach Rzezawa—1137, Wola Batorska—1047 (pow. bocheński), Tymbark—1112 (pow. limanowski), Wesola—1040 (pow. brzozowski), Kalników—1222 (pow. mościski), oraz Koropiec—1000 (pow. buczacki). Do Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie należy spółdzielnia w Liskowie—1377 (pow. kaliski), i w Żychlinie—1261 (pow. kutnowski), wreszcie do Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich—spółdzielnia w Glinianach za Lwowem, posiadająca najwięcej członków ze wszystkich spółdzielni mleczarskich—2769.

Porównyując przeciętną liczbę członków niemieckich mleczarni spółdzielczych na polskich obszarach z lat 1913 i 1929 konstatujemy poważne jej zmniejszenie.

Dla ilustracji podajemy poniższe zestawienie, dotyczące wszystkich spółdzielni danych związków¹.

Nazwa związku	Rok 1913 wzgl. 1913/14		Rok 1929	
	Liczba spółdzielni	Liczba członków		
		ogółem	przeciętna na 1 spółdzielnię uwzględnioną	
Verband ländlicher Genossenschaften der Provinz Westpreussen in Dantzig ^a	60	5 173	86,2	39,8
Verband der landwirtschaftlichen Genossenschaften für die Provinz Posen zu Posen ^b	48	2 154	69,5	52,9
Verband deutscher Genossenschaften in der Provinz Posen zu Posen	37	4 042	112,3	53,6

^a Jahresbericht des Generalverbandes ländlicher Genossenschaften für Deutschland für 1914; Berlin 1915, str. 362.

^b Jahrbuch des Reichsverbandes der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften für 1914; Berlin 1915, str. 473 i następna.

Spółdzielnie niemieckie posiadają małą liczbę członków; należy to przypisać bardzo trudnym warunkom, jakie statut nakłada dla wstępującego kandydata oraz wyraźnej tendencji ograniczania liczby członków swego stowarzyszenia. Szczególnie w spółdzielniach niemieckich na Pomorzu tendencje takie wyraźnie się ujawniają. W tej materji czytamy: „szczególnie rażąco przedstawiał się w r. 1928 stan w mleczarstwie spółdzielczym. Na ogólną liczbę 80 spółdzielni mleczarskich, tylko 18, a więc 22,5% znajdowało się w rękach polskich całkowicie lub w przewadze, reszta t. j. 77,5% była opanowana przez Niemców, którzy bronią się wszelkimi środkami przeciwko dopuszczeniu Polaków do swych spółdzielni drogą wypuszczania ich w dzierżawę, ustanawiania wysokich udziałów i wpisowego (od 500 zł.) i t. p. lub też odmawiają wprost przyjmowania Polaków w charakterze członków². Takie obostrzenia sprawiają, że spółdzielnie niemieckie mają mało członków, a dużo dostawców Polaków, których się nie przyjmuje na członków spółdzielni i uniemożliwia wykonywanie jakiejkolwiek kontroli nad jej działalnością, a tem samem nie pozwala się im uczestniczyć w zyskach spółdzielni, które przecież w większości swej pochodzą z przeróbki mleka, dostarczonego właśnie przez tychże rolników polskich³.

Dla zilustrowania składu społecznego członków spółdzielni mleczarskich posłuży nam zestawienie w tabl. 8.

Tabl. 8. Członkowie według zawodów — *Les associés aux laiteries coopératives d'après leur profession*

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Członkowie ogółem <i>Total des associés</i>	Rolnicy — <i>Agriculteurs</i>			Inne zawody — <i>Autres professions</i>				
			razem <i>ensemble</i>	do 20 ha <i>jusqu'à 20 ha</i>	powyżej 20 ha <i>au-dessus de 20 ha</i>	Właściciele przedsiębiorstw handlowych <i>Propriétaires des entreprises commerciales</i>	Rzemieślnicy <i>Artisans</i>	Robotnicy rolni <i>Ouvriers agricoles</i>	Urzednicy <i>Employés</i>	Inni <i>Autres</i>
Ogółem — Total . . .	1 304	228 493	216 524	203 881	12 643	112	176	7 419	505	3 757
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	1 056	204 320	194 084	183 727	10 357	84	20	6 866	27	3 239
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	164	17 483	15 878	12 764	3 114	84	20	640	27	834

¹ W tablicy 1 na str. 527 uwzględniono tylko spółdzielnie istniejące na obszarze Polski.

² Stanisław Celichowski: *O doświadczeniach program gospodarczy Pomorza*. Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego — seria Dominium maris; zeszyt 2 str. 219 Toruń 1930.

Jan Głębowicz: *Mleczarstwo Pomorza*, Kłosy, r. 1929 str. 1081.

³ Rolnik Spółdzielca—1929 str. 34.

(dok.—fin)

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envi- sagées</i>	Członkowie ogółem <i>Total des associés</i>	Rolnicy — <i>Agriculteurs</i>			Inne zawody — <i>Autres professions</i>				
			razem <i>ensemble</i>	do 20 ha <i>jusqu'à 20 ha</i>	powyżej 20 ha <i>au- dessus de 20 ha</i>	Właściciele przedsięb. handlowych <i>Propriét. des entre- prises com- merciales</i>	Rze- mieślnicy <i>Arti- sans</i>	Robot- nicy rolni <i>Ou- vriers agri- coles</i>	Urzęd- nicy <i>Em- ployés</i>	Inni <i>Autres</i>
Zw. Spółdz. Polskich w War- szawie	128	15 412	14 425	12 187	2 238	—	—	635	—	352
Zw. Spółdz. Zar. i Gosp. w Po- znaniu	36	2 071	1 453	577	876	84	20	5	27	482
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rol- niczych R. P.	892	186 837	178 206	170 963	7 243	—	—	6 226	—	2 405
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	604	102 768	95 270	89 724	5 546	—	—	5 418	—	2 080
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	11	548	548	504	44	—	—	—	—	—
Zw. Spółek Roln. w Cieszynie	275	83 431	82 298	80 681	1 617	—	—	808	—	325
	2	90	90	54	36	—	—	—	—	—
B. Związki niemieckie	116	5 491	5 429	3 154	2 275	14	3	1	23	21
<i>Unions allemandes</i>										
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	1	20	19	19	—	—	—	—	—	1
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	46	2 465	2 437	1 552	885	6	1	1	12	8
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	20	1 058	1 041	593	448	8	—	—	8	1
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Po- morskiego w Grudziądzu . . .	49	1 948	1 932	990	942	—	2	—	3	11
C. Związki rusińskie	132	18 682	17 011	17 000	11	14	153	552	455	497
<i>Unions ruthènes</i>										
Zw. Rewiz. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	118	16 762	15 161	15 150	11	10	144	544	437	466
Ruski Zw. Rewiz. we Lwowie	14	1 920	1 850	1 850	—	4	9	8	18	31

Liczby względne — *Proportions*

Ogółem — Total	—	100,0	94,8	89,2	5,6	0,1	0,1	3,2	0,2	1,6
A. Związki polskie	—	100,0	95,0	89,9	5,1	0,0	0,0	3,4	0,0	1,6
<i>Unions polonaises</i>										
a. Unja Zw. Spółdz. w Polsce	—	100,0	90,8	73,0	17,8	0,5	0,1	3,7	0,1	4,8
b. Zjedn. Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.	—	100,0	95,4	91,5	3,9	—	—	3,3	—	1,3
B. Związki niemieckie	—	100,0	98,9	57,5	41,4	0,2	0,1	0,0	0,4	0,4
<i>Unions allemandes</i>										
C. Związki rusińskie	—	100,0	91,1	91,0	0,1	0,0	0,8	3,0	2,4	2,7
<i>Unions ruthènes</i>										

^a Pour la dénomination française des Unions de Contrôle voir le tableau 2, page 542.

Oprócz rolników, niewielki odsetek stanowią robotnicy rolni, do których zaliczono służbę dworską i folwarczną; do rubryki „inni” zaliczeni zostali: nauczyciele, księża i t. p.

Traktowanie mleczarni spółdzielczej jako fabryki, jako składowej części i jednej z placówek całości przemysłu mleczarskiego sprawia, że układ kapitałów własnych i obcych zrzeszenia jest specyficzny i odbiegający od takiegoż w innych gałęziach spółdzielczości. Mleczarnia spółdzielcza przy swem założeniu

musi zebrać tyle kapitału, aby móc nabyć niezbędną instalację i urządzenie dla puszczenia fabryki w ruch. Podstawą tego są przede wszystkim udziały zebrane przez członków. Jeżeli zatem w naszych warunkach znajdują się chętni do założenia mleczarni, to zazwyczaj na przeszkodzie stoi brak funduszy. Bardzo rzadko się zdarza, żeby od razu zebrano udziały w całości.

Jak się przedstawia wysokość udziałów według związków rewizyjnych, ilustruje nam tabl. 9.

Tabl. 9. Spółdzielnie według sumy posiadanych udziałów

Sociétés coopératives de laiteries d'après le montant des parts sociales versées

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Udziały w tys. złotych — <i>Montant des parts sociales en milliers de zł.</i>											
		0—5	5—10	10—15	15—20	20—25	25—50	50—100	100—200	200—400	400—800	800—1200	1200—1600
Ogółem—Total	1 291	23	95	349	120	300	258	73	38	26	6	2	1
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	1 057	11	34	316	110	283	243	49	7	3	1	—	—
a. Unja Zw. Spółdz. w Polsce	165	1	7	16	21	60	35	17	4	3	1	—	—
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	128	1	5	14	20	54	29	5	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu	37	—	2	2	1	6	6	12	4	3	1	—	—
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.	892	10	27	300	89	223	208	32	3	—	—	—	—
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	604	2	10	70	75	215	200	30	2	—	—	—	—
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	9	1	2	—	1	—	3	1	1	—	—	—	—
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	275	5	15	230	13	8	4	—	—	—	—	—	—
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszyńcu	4	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
B. Związki niemieckie <i>Unions allemandes</i>	116	3	7	15	8	15	13	24	18	8	2	2	1
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	46	—	3	4	1	4	8	9	13	4	—	—	—
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	20	—	1	—	1	2	1	7	3	1	1	2	1
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	49	3	3	11	6	9	4	7	2	3	1	—	—
C. Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	118	9	54	18	2	2	2	—	13	15	3	—	—
Zw. Rewiz. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	118	9	54	18	2	2	2	—	13	15	3	—	—
Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tableau 2, page 542.

Udziały są podstawą finansową każdej placówki spółdzielczej. Niedostateczna ich ilość i wysokość zmusza zarząd do zaciągania pożyczek. Zbyt wielkie oparcie o kapitały obce powoduje duże obciążenie z tytułu wypłacanych procentów; w związku z tem następuje niska wypłata dostawcom, zniechęcenie tych ostatnich do mleczarni spółdziel-

czej oraz sprzeniewierzenie i przechodzenie do mleczarni prywatnych. Źródłem niewłaściwego rozwoju mleczarni i prowadzenia suchotniczego żywota z dnia na dzień, jest zazwyczaj niedostateczne złożenie udziałów¹ Udziały na 1 członka według związków przedstawione się w tablicy 10.

¹ Zakładanie i prowadzenie spółdzielni mleczarskich, praca zbiorowa pod kierunkiem inż. Z. Chmielewskiego. Lwów 1927 str. 8.

Tabl. 10. Udziały na 1 członka
Montant moyen d'une quote-part par associé

Związki rewizyjne — Unions de contrôle ^a	Złotych Zlotys
Polska ogółem — Pologne entière . .	27,1
A. Związki polskie — Unions polonaises . .	25,7
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce . . .	60,5
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie . . .	33,9
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu . . .	245,6
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R.P. . .	22,8
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Warszawie . . .	32,3
Zw. Spółdz. Rolniczych w Toruniu . . .	119,0
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie . . .	10,4
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie . . .	194,4
B. Związki niemieckie — Unions allemandes . .	126,8
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi . . .	97,5
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu . . .	145,6
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zach. w Poznaniu . . .	198,5
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu . . .	64,9

(dok.—fin)

Związki rewizyjne — Unions de contrôle ^a	Złotych Zlotys
C. Związki rusińskie — Unions ruthènes . . .	13,8
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie . . .	14,3
Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie . . .	8,9
Woj. poznańskie i pomorskie	
Dép. de Poznań et Pomorze	
Związki polskie i niemieckie	156,4
Związki polskie	222,7
Związki niemieckie	127,1
Woj. lwowskie, stanisławowskie, tarnopolskie	
Dép. de Lwów, de Stanisławów et de Tarnopol	
Związki polskie i rusińskie	10,9
Związki polskie	9,5
Związki rusińskie	14,0

^a Pour la dénomination française des Unions de Contrôle, voir le tableau 2, page 542.

Kapitały spółdzielni według związków przedstawione są w tablicy 11.

Tabl. 11. Bilanse spółdzielni mleczarskich — Bilans des laiteries coopératives

W złotych — En zlotys

30.XII 1929

Związki rewizyjne Unions de contrôle ^a	Spółdzielnie uwzględnione Sociétés envisagées	S t a n c z y n n y — A c t i f									Suma bilan- sowa Totaux des bilans
		Kasa Encaisse	Banki i lokaty Banques, placem- ents	Towary Marchan- disés	Dłuż- nicy Débi- teurs	Udziały i papiery warto- ściowe Parts aux en- treprises et titres	Rucho- mości Mobilier	Nieru- chomości Im- meubles	Inne rachunki Autres comptes	Straty Pertes	
Ogółem—Total .	1 280	2329495	678 283	1306413	4081515	1076708	12387074	6781149	2268692	894139	31803468
A. Związki polskie . . . <i>Unions polonaises</i>	1 034	1418424	362 114	722 458	2556759	490 201	9709422	4638807	1754919	726725	22379829
a. Unja Zw. Spółdz. w Polsce	143	318 413	192 038	308 286	627 171	29 485	2 481 622	1 244 027	356 408	171 450	5 728 900
Zw. Spółdz. Polskich	106	87 824	—	25 755	199 419	11 782	776 884	73 003	255 153	119958	1 549 778
Zw. Spółdz. Zarob. i Gosp.	37	230 589	192 038	282 531	427 752	17 703	1704738	1171024	101 255	51 492	4 179 122
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P. . . .	891	1 100 011	170 076	414 172	1 929 588	460 716	7 227 800	3 394 780	1 398 511	555 275	16 650 929
Zw. Rew. Spółdz. Roln.	603	680 050	109 111	273 788	1384398	242 149	4452824	2592044	720 742	331579	10786685
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	11	18 307	13 681	24 353	127 021	9 846	443 814	141 056	106 776	68 385	953 239
Patronat Spółdz. Roln.	275	397 535	47 284	97 851	384 180	208 430	2291452	637 537	570 496	146358	4 781 123
Zw. Spółek Rolniczych	2	4 119	—	18 180	33 989	291	39 710	24 143	497	8 953	129 882
B. Związki niemieckie . . <i>Unions allemandes</i>	115	763 239	229 097	360 141	1220868	586 507	2137624	1705476	299 144	131956	7 434 052
Zw. Spółek Niemiec.	1	—	—	—	3 100	110	9 982	—	247	10 222	23 661
Zw. Spółdz. Niemiec. w Polsce	45	244 088	67 801	145 321	457 322	453 886	846 931	601 539	119 852	69 087	3 005 827
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachodnią . . .	20	152 266	85 231	70 528	481 004	62 679	562 981	461 517	98 714	7 341	1 982 261
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego . . .	49	366 885	76 065	144 292	279 442	69 832	717 730	642 420	80 331	45 306	2 422 303
C. Związki rusińskie . . <i>Unions ruthènes</i>	131	147 832	87 072	223 814	303 888	—	540 028	436 866	214 629	35 458	1 989 587
Zw. Rew. Spółdz. Ukra- ińskich	117	128 332	83 979	202 887	262 239	—	492 538	409 100	211 310	32 647	1 823 032
Ruski Zw. Rewizyjny	14	19 500	3 093	20 927	41 649	—	47 490	27 766	3 319	2 811	166 555

(c. d. — suite)

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle a</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envi- sagées</i>	S t a n c z y n n y — <i>A c t i f</i>									Suma bilan- sowa <i>Totaux des bilans</i>
		Kasa <i>Encaisse</i>	Banki i lokaty <i>Banques, place- ments</i>	Towary <i>Marchan- dises</i>	Dłuż- nicy <i>Débi- teurs</i>	Udziały i papiery warto- ściowe <i>Parts aux en- treprises et titres</i>	Rucho- mości <i>Mobilier</i>	Nieru- chomości <i>Im- meubles</i>	Inne rachunki <i>Autres comptes</i>	Straty <i>Pertes</i>	
Na i spółdzielnię — <i>Chiffres moyens par société</i>											
Ogółem—Total .	—	1 819,9	529,9	1 020,6	3 188,7	841,2	9 677,4	5 297,8	1 772,4	698,5	24 846,4
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	—	1 371,8	350,2	698,7	2 472,7	474,1	9 390,1	4 486,2	1 697,2	702,8	21 643,8
a. Unja Zw. Spółdz. w Polsce	—	2 226,7	1 342,9	2 155,8	4 385,8	206,2	17 354,0	8 699,5	2 492,4	1 198,9	40 062,2
Zw. Spółdz. Polskich	—	828,5	—	243,0	1 881,3	111,1	7 329,1	683,7	2 407,1	1 131,7	14 620,5
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gosp.	—	6 232,1	5 190,2	7 636,0	11 560,8	478,4	46 074,0	31 649,3	2 736,6	1 591,7	112 949,1
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.	—	1 234,6	190,9	464,8	2 165,6	517,1	8 112,0	3 810,0	1 569,6	623,2	18 687,8
Zw. Rew. Spółdz. Roln.	—	1 127,8	180,9	454,0	2 295,8	401,6	7 384,4	4 298,6	1 195,3	549,9	17 888,3
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	—	1 664,3	1 243,7	2 213,9	11 547,4	895,1	40 346,7	12 823,2	9 706,9	6 216,8	86 658,0
Patronat Spółdz. Roln.	—	1 445,6	172,0	355,8	1 397,0	757,9	8 332,6	2 318,3	2 074,5	532,2	17 385,9
Zw. Spółek Rolniczych	—	2 059,5	—	9 090,0	16 994,5	145,5	19 855,0	12 071,5	248,5	4 476,5	64 941,0
B. Związki niemieckie . . <i>Unions allemandes</i>	—	6 636,9	1 992,1	3 131,7	10 616,2	5 100,1	18 588,0	14 830,2	2 601,3	1 147,4	64 643,9
Zw. Spółek Niemiec.	—	—	—	—	3 100,0	110,0	9 982,0	—	247,0	10 222,0	23 661,0
Zw. Spółdz. Niemiec. w Polsce	—	5 424,2	1 506,6	3 229,4	10 162,7	10 086,3	18 820,7	13 367,5	2 603,4	1 535,3	66 796,1
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachodnią	—	7 613,3	4 261,6	3 526,4	24 050,2	3 134,0	28 149,0	23 075,8	4 935,7	367,1	99 113,1
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego	—	7 487,4	1 552,4	2 944,7	5 702,9	1 425,1	14 647,5	13 110,6	1 639,4	924,6	49 434,6
C. Związki rusińskie . . . <i>Unions ruthenes</i>	—	1 128,5	664,7	1 708,5	2 319,7	—	4 122,3	3 334,9	1 638,4	270,7	15 187,7
Zw. Rew. Spółdz. Ukra- ińskich	—	1 096,8	717,8	1 734,1	2 241,4	—	4 209,7	3 496,6	1 806,1	279,0	15 581,5
Ruski Zw. Rewizyjny	—	1 392,9	220,9	1 494,8	2 974,9	—	3 392,1	1 983,3	237,1	200,8	11 896,8

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle a</i>	S t a n b i e r n y — <i>P a s s i f</i>									
	Udziały <i>Parts sociales</i>	Fundusz zasobowy <i>Fonds de réserve</i>	Fundusz amorty- zacyjny <i>Fonds d'amortis- sement</i>	Fundusz specjalny <i>Fonds spéciaux</i>	Weksle (akcepty) <i>Lettres de change (accepta- tions</i>	Banki <i>Banques</i>	Dostawcy <i>Fournis- seurs</i>	Inni wierzy- ciele <i>Autres créan- ciers</i>	Inne ra- chunki <i>Autres comptes</i>	Czysta nad- wyżka <i>Excédent net</i>
Ogółem—Total .	6 192 081	3 467 625	3 063 663	1 246 916	863 021	4 906 543	3 270 437	7 118 310	752 952	921 920
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	5 243 741	1 765 944	3 063 663	461 003	829 949	3 478 038	830 176	5 835 646	342 575	529 094
a. Unja Zw. Spółdz. w Polsce	985 476	341 545	—	277 900	829 949	1 137 128	830 176	1 087 376	120 810	118 540
Zw. Spółdz. Polskich	457 926	47 894	—	4 325	215 219	136 247	5 233	576 597	77 470	28 867
Zw. Spółdz. Zarob. i Gosp.	527 550	293 651	—	273 575	614 730	1 000 881	824 943	510 779	43 340	89 673
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.	4 258 265	1 424 399	3 063 663	183 103	—	2 340 910	—	4 748 270	221 765	410 554
Zw. Rew. Spółdz. Roln.	3 311 491	667 986	1 835 193	58 679	—	1 747 465	—	2 869 636	93 983	182 252
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	65 236	50 699	83 294	941	—	40 263	—	694 743	9 258	8 805
Patronat Spółdz. Roln.	864 046	692 313	1 145 176	123 483	—	532 582	—	1 109 808	94 218	219 497
Zw. Spółek Rolniczych	17 492	13 401	—	—	—	20 600	—	54 083	24 306	—

(dok. — fin)

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	S t a n b i e r n y — P a s s i f									
	Udziały <i>Parts sociales</i>	Fundusz zasobowy <i>Fonds de réserve</i>	Fundusz amortyzacyjny <i>Fonds d'amortissement</i>	Fundusz specjalny <i>Fonds spéciaux</i>	Weksle (akcepty) <i>Lettres de change (acceptations)</i>	Banki <i>Banques</i>	Dostawcy <i>Fournisseurs</i>	Inni wierzyciele <i>Autres créanciers</i>	Inne rachunki <i>Autres comptes</i>	Czysta nadwyżka <i>Excédent net</i>
B. Związki niemieckie . . . <i>Unions allemandes</i>	691 531	1 183 421	—	770 935	33 072	1 402 851	2 440 261	475 573	208 068	228 340
Zw. Spółek Niemiec. w Polsce	1 950	—	—	—	—	11 635	—	193	9 883	—
Zw. Spółdz. Niemiec. w Polsce	353 135	405 580	—	381 511	2 000	748 630	886 335	66 631	57 304	104 701
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zach.	210 019	336 990	—	132 413	28 072	216 186	862 227	135 930	10 181	50 243
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego . .	126 427	440 851	—	257 011	3 000	426 400	691 699	272 819	130 700	73 396
C. Związki rusińskie . . . <i>Unions ruthènes</i>	256 809	518 260	—	14 978	—	25 654	—	807 091	202 309	164 486
Zw. Rew. Spółdz. Ukra- ińskich	239 684	474 357	—	—	—	—	—	784 327	180 630	144 034
Ruski Zw. Rewizyjny	17 125	43 903	—	14 978	—	25 654	—	22 764	21 679	20 452
Na 1 spółdzielnię — <i>Chiffres moyens par société</i>										
Ogółem—Total .	4 837,6	2 709,1	2 393,5	974,1	874,2	3 833,2	2 555,0	5 561,2	588,2	720,3
A. Związki polskie . . . <i>Unions polonaises</i>	5 071,3	1 707,9	2 962,9	445,8	802,7	3 363,6	802,9	5 643,7	331,3	511,7
a. Unja Zw. Spółdz. w Polsce	6 891,4	2 388,4	—	1 943,4	5 803,9	7 951,9	5 805,3	7 604,0	844,8	829,0
Zw. Spółdz. Polskich	4 320,1	451,8	—	40,8	2 030,4	1 285,3	49,4	5 439,6	730,8	272,3
Zw. Spółdz. Zarob. i Gosp.	14 258,1	7 936,5	—	7 393,9	16 614,3	27 050,8	22 295,7	13 804,8	1 171,4	2 423,6
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P. . . .	4 779,2	1 598,6	3 438,4	205,5	—	2 627,3	—	5 329,1	248,9	460,8
Zw. Rew. Spółdz. Rol.	5 491,7	1 107,8	3 043,4	97,3	—	2 898,0	—	4 792,1	155,8	302,2
Zw. Rew. Spółdz. Rol. w Toruniu	5 930,5	4 609,0	7 572,2	85,5	—	3 660,3	—	63 158,4	841,6	800,5
Patronat Spółdz. Rol.	3 142,0	2 517,5	4 164,3	449,0	—	1 936,6	—	4 035,7	342,6	798,2
Zw. Spółek Rolniczych	8 746,0	6 700,5	—	—	—	20 300,0	—	27 041,5	12 153,0	—
B. Związki niemieckie . . <i>Unions allemandes</i>	6 013,3	10 290,6	—	6 703,8	287,6	12 198,7	21 219,6	4 135,4	1 809,3	1 985,6
Zw. Spółek Niemiec. w Polsce	1 950,0	—	—	—	—	11 635,0	—	193,0	9 883,0	—
Zw. Spółdz. Niemiec. w Polsce	7 847,4	9 012,9	—	8 478,0	44,5	16 636,2	19 696,3	1 480,7	1 273,4	2 326,7
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zach. . .	10 501,0	16 849,5	—	6 620,7	1 403,6	10 809,3	43 111,3	6 796,5	509,0	2 512,2
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego	2 580,1	8 997,0	—	5 245,1	61,2	8 702,0	14 116,3	5 567,7	2 667,3	1 497,9
C. Związki rusińskie . . . <i>Unions ruthènes</i>	1 960,4	3 956,2	—	114,3	—	195,8	—	6 161,0	1 544,4	1 255,6
Zw. Rew. Spółdz. Ukra- ińskich	2 048,6	4 054,3	—	—	—	—	—	6 703,7	1 543,8	1 231,1
Ruski Zw. Rewizyjny	1 223,2	3 135,9	—	1 069,9	—	1 832,4	—	1 626,0	1 548,5	1 460,9

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle voir le tableau 2, page 542.

Spółdzielnie niemieckie mają wysoką przeciętną udziałów na 1 stowarzyszenie, co staraliśmy się wytłumaczyć wyżej. Zw. Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych wykazuje przeciętną udziałów największą. Wytęzną polityki tego związku jest zakładanie

mleczarni wtedy, jeżeli zapewniony będzie miała być na dostatecznych kapitałach i odpowiedniej przeróbce; ze względu zaś na zakładanie wyłącznie mleczarni o napędzie mechanicznym, wielkość kapitałów własnych, a głównie udziałów, szczególnie w tym

związku wyróżnia się w porównaniu z innymi związkami. Wysokość przeciętnej udziałów na spółdzielnię według narodowości w odpowiednich grupach województw przedstawia tabl. 12.

Tabl. 12. Udziały i kapitały
Parts sociales, fonds propres et fonds de roulement

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle a</i>	Udziały <i>Parts sociales</i>	Kapitały własne <i>Fonds propres</i>	Kapitały obrotowe <i>Fonds de roulement</i>
	na 1 spółdzielnię w złotych <i>par société en zlotys</i>		
Woj. poznańskie i pomorskie ogółem <i>Dép. de Poznań et de Pomorze—total</i>	7 606	25 338	77 858
Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	11 383	33 971	109 038
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu	12 791	16 822	112 949
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	6 172	19 570	94 567
Związki niemieckie <i>Unions allemandes</i>	6 049	28 121	65 003
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	7 847	23 192	66 796

Szereg następnych zestawień przedstawia ustosunkowanie rozmaitych i charakterystycznych pozycji, dla obliczenia których podsta-

(dok — fin)

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle a</i>	Udziały <i>Parts sociales</i>	Kapitały własne <i>Fonds propres</i>	Kapitały obrotowe <i>Fonds de roulement</i>
	na 1 spółdzielnię w złotych <i>par société en zlotys</i>		
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	10 501	26 302	99 113
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	2 580	24 100	49 435
Woj. lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie ogółem <i>Dép. de Lwów, Stanisławów et Tarnopol—total</i>	2 305	7 440	15 421
Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	2 602	8 643	15 660
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	2 602	8 643	15 660
Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	1 962	6 053	15 144
Zw. Rewizyjny Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	2 051	6 129	15 536
Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie	1 223	5 429	11 897

a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

wą był rachunek bilansu oraz rachunek strat i nadwyżek (obacz tabl. 13, 14).

Tabl. 13. Spółdzielnie z czystą nadwyżką lub stratą — *Sociétés ayant démontré des bénéfices, resp. des pertes*
a. Liczby bezwzględne — *Chiffres absolus*

Związki rewizyjne— <i>Unions de contrôle a</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Straty lub nadwyżki <i>Pertes resp. bénéfices</i>	Kapitały obrotowe <i>Fonds de roulement</i>	Kapitały własne <i>Fonds propres</i>	Obroty <i>Chiffres d'affaires</i>	
					ogółem <i>de toutes les sociétés</i>	spółdzielni uwzględnionych <i>des sociétés envisagées</i>
a—straty b—nadwyżki	a—pertes b—bénéfices					
W złotych — <i>En zlotys</i>						
Ogółem—Total a	507	891 328	9 511 340	3 722 564	31 500 497	503
. b	759	901 468	22 125 573	10 171 715	110 520 866	765
A. Związki polskie—<i>Unions polonaises</i> a	457	726 725	7 535 487	3 158 882	21 017 837	457
. b	577	529 094	14 844 342	7 375 469	64 427 188	590
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce a	57	171 450	1 638 163	279 681	3 921 139	57
. b	86	118 540	4 090 737	1 325 240	20 733 796	98
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie a	53	119 958	935 159	250 708	2 758 857	53
. b	53	28 867	614 619	259 437	4 358 621	66
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu a	4	51 492	703 004	28 973	1 162 282	4
. b	33	89 673	3 476 118	1 065 803	16 375 175	32
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P. a	400	555 275	5 897 324	2 879 201	17 096 698	400
. b	491	410 554	10 753 605	6 050 229	43 693 392	492
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie a	275	331 579	3 384 748	1 784 655	8 692 514	275
. b	328	182 252	7 401 937	4 688 694	27 704 971	329
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu a	6	68 385	719 189	100 779	1 541 611	6
. b	5	8 805	234 050	99 391	1 600 458	5
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie a	11	146 358	1 663 505	962 874	6 483 870	117
. b	158	219 497	3 117 618	1 862 144	14 387 963	158
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie a	2	8 953	129 882	30 893	378 703	2
. b	—	—	—	—	—	—

(c. d. — suite)

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Straty lub nadwyżki <i>Perdes resp. bénéfices</i>	Kapitały obrotowe <i>Fonds de roulement</i>	Kapitały własne <i>Fonds propres</i>	Obroty <i>Chiffres d'affaires</i>	
					ogółem <i>de toutes les sociétés</i>	spółdzielni uwzględnionych <i>des sociétés envisagées</i>
a—straty b—nadwyżki	a—pertes b—bénéfices					
B. Związki niemieckie—<i>Unions allemandes</i> a	32	131 956	1 688 117	490 386	9 742 473	28
b	83	228 340	5 745 935	2 155 501	38 789 094	75
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi a	1	10 222	23 661	1 950	.	.
b	—	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu a	14	69 087	792 858	226 165	4 174 094	13
b	31	104 701	2 212 969	914 061	15 212 731	27
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zach. w Poznaniu a	4	7 341	287 287	73 124	1 902 235	4
b	16	50 243	1 694 974	606 298	10 700 095	16
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego a	13	45 306	584 311	189 147	3 666 144	11
w Grudziądzu b	36	73 396	1 837 992	635 142	12 876 268	32
C. Związki rusińskie—<i>Unions ruthènes</i> a	18	32 647	287 736	73 296	740 187	18
b	99	144 034	1 535 296	640 745	7 304 584	100
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie a	18	32 647	287 736	73 296	740 187	18
b	99	144 034	1 535 296	640 745	7 304 584	100
Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie a	.	.	.	.	.	.
b	.	.	.	.	.	.

b. Liczby względne — Proportions

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	Straty i nadwyżki <i>Perdes resp. bénéfices</i>	Kapitały obrotowe <i>Fonds de roulement</i>	Kapitały własne <i>Fonds propres</i>	Kapitały obce w % kapitałów obrotowych <i>Fonds d'autrui en % des fonds de roulement</i>	Obroty w % kapitałów obrotowych <i>Chiffres d'affaires en % des fonds propres</i>
a—straty b—nadwyżki	a—pertes b—bénéfices				
Ogółem—Total a	1 758	18 760	734	96,1	333,8
b	1 188	29 151	13 401	54,1	495,6
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i> a	1 590	16 489	6 912	58,1	278,9
b	917	25 727	12 782	50,3	424,5
a. Unja Związków Spółdz. w Polsce a	3 008	28 740	4 907	82,9	239,4
b	1 378	47 567	15 410	67,6	444,8
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie a	2 263	17 645	4 730	73,2	295,0
b	545	11 597	4 895	57,8	569,5
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu a	12 873	175 751	7 243	95,9	165,3
b	2 717	105 337	32 297	69,3	485,8
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P. a	1 388	14 743	7 198	51,2	289,9
b	836	21 901	12 322	43,7	405,5
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie a	1 206	12 308	6 490	47,3	256,8
b	556	22 567	12 466	44,8	373,2
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu a	11 398	119 865	16 797	86,0	214,4
b	1 761	46 810	19 878	57,5	683,8
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie a	1 251	14 218	8 230	42,1	389,8
b	1 389	19 732	11 786	40,3	461,5
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie a	4 477	64 941	15 447	76,2	291,6
b	—	—	—	—	—
B. Związki niemieckie — <i>Unions allemandes</i> a	4 124	52 754	15 325	70,9	659,6
b	2 751	69 228	25 970	62,5	747,1
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi a	10 222	23 661	1 950	91,8	.
b	—	—	—	—	—

(dok.—fin)

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	Straty i nadwyżki <i>Partes resp. bénéfices</i>	Kapitały obrotowe <i>Fonds de roulc- ment</i>	Kapitały własne <i>Fonds propres</i>	Kapitały obce w % kapitałów obrotowych <i>Fonds d'autrui en % des fonds de roulement</i>	Obroty w % kapitałów obrotowych <i>Chiffres d'affaires en % des fonds propres</i>
a—straty b—nadwyżki	a—pertes b—bénéfices				
	na 1 spółdzielnię—par société				
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu . . . a	4 935	56 633	16 155	71,5	566,9
b	3 377	71 386	29 486	58,7	789,3
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachodnią w Poznaniu . a	1 835	71 822	18 281	74,5	662,1
b	3 140	105 936	37 894	64,2	631,1
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu a	3 485	44 947	14 550	67,6	741,5
b	2 039	51 055	17 643	65,4	788,1
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i> a	1 814	15 985	4 072	74,5	257,3
b	1 455	15 508	6 472	58,3	471,0
Zw. Rewizyjny Spółdz. Ukraińskich we Lwowie . . a	1 814	15 985	4 072	74,5	257,3
b	1 455	15 508	6 472	58,3	471,0
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie a	.	.	.	.	.
b	.	.	.	.	.

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.Tabl. 14 Ustosunkowanie ważniejszych pozycji — *Proportions entre les chiffres principaux des bilans*

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	Kapitały własne w % kapitałów obrotowych <i>Fonds propres en % des fonds de roulement</i>	Kapitały własne w % kapitałów nieurochomionych <i>Fonds propres en % des fonds de réserve</i>	Fundusze społeczne w % udziałów <i>Fonds d'autrui en % des parts sociales</i>	Kapitały nieurochomione w % kapitałów obrotowych <i>Fonds de réserve en % des fonds de roulement</i>	Koszty handlowe w % obrotu <i>Frais de commerce en % du chiffre d'affaires</i>	Obrót w % kapitałów obrotowych <i>Chiffre d'affaires en % des fonds de roulement</i>
Ogółem — Total	43,9	72,9	125,6	60,3	11,4	447,3
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i>	47,1	73,4	100,9	64,1	12,3	372,2
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	28,0	43,1	62,9	65,0	13,9	379,3
Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie	32,9	60,0	11,4	54,8	14,7	409,1
Związek Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu	26,2	36,8	107,5	71,2	12,3	404,3
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P.	53,6	84,1	109,7	63,8	11,9	364,7
Związek Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Warszawie	54,4	83,4	77,4	65,3	12,4	336,9
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	21,0	34,2	206,8	61,4	9,0	329,6
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	59,1	96,5	227,0	61,3	11,4	436,5
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie	23,8	48,4	76,6	49,2	17,4	291,6
B. Związki niemieckie — <i>Unions allemandes</i>	35,6	68,8	282,6	51,7	9,1	728,9
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	8,2	19,5	—	42,2	.	.
Związek Spółdzielni Niemieckich w Polsce w Poznaniu	37,9	78,7	222,9	48,2	9,5	725,6
Związek Spółdzielni Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	34,3	66,3	223,5	51,7	10,7	635,8
Związek Wiejskich Spółdzielni woj. Pomorskiego w Grudziądzu	34,0	60,6	552,0	56,2	8,0	778,2
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	39,7	80,9	207,3	49,1	.	.
Związek Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskich we Lwowie	39,2	79,2	197,9	49,5	13,1	573,1
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	45,6	101,0	343,8	45,2	.	.

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Pod względem zasobności w kapitały własne, w stosunku do obrotowych, najlepiej przedstawia się Patronat Spółdzielni Rolniczych i Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie. Znaczne fundusze społeczne w spółdzielniach niemieckich tłumaczy się długoletniem ich zbieraniem. Kapitały unieruchomione w zestawieniu z kapitałami własnymi mówią nam, czy spółdzielnia zakupiła je z funduszy własnych, czy też pożyczanych. Najniekorzystniej sprawa ta przedstawia się w związkach w Toruniu i Łodzi. Tak wybitne oparcie o kapitały obce, umieszcze-

nie ich w kapitałach unieruchomionych nie zapewnia należytej i właściwej pewności rozwoju na przyszłość.

Spółdzielnie polskie wykazują bardzo duży odsetek tych zrzeszeń, które zakończyły operację stratami. W Unji wynosi on 39,9, w Zjednoczeniu 44,9. Przyczyną tak niepomyślnych wyników są małe kapitały własne, za wielkie oparcie na kapitałach obcych, pociągających za sobą znaczne odsetki, przy równocześnie niedostatecznych obrotach.

Rachunek strat i nadwyżek przedstawia tabl. 15.

Tabl. 15. Rachunek strat i nadwyżek — *Compte des pertes et des profits*

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle a</i>	Koszty handlowe i administracyjne <i>Frais de commerce et d'administration</i>	Koszty prowadzenia zbiornicy jaj <i>Frais d'emmagasinage d'oeufs</i>	Umorzenia <i>Amortissements</i>	Procenty <i>Intérêts</i>	Straty na dłużnikach <i>Pertes sur débiteurs</i>	Inne straty <i>Autres pertes</i>	Czysta nadwyżka <i>Bénéfice net</i>
Ogółem — Total	16 280 052	46 655	2 321 241	216 130	9 394	759 110	921 920
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i>	10 240 901	46 655	1 767 519	73 056	—	568 445	529 094
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	3 013 943	—	392 762	73 056	—	161 474	118 540
Związek Spółdz. Polskich w Warszawie	932 217	—	125 386	24 247	—	130 026	28 867
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospodarczych w Poznaniu	2 081 726	—	267 376	48 809	—	31 448	89 673
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P.	7 226 958	46 655	1 374 757	—	—	406 971	410 554
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	4 505 966	42 311	861 145	—	—	277 984	182 252
Związek Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	281 680	—	37 715	—	—	34 348	8 805
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	2 373 258	4 344	472 288	—	—	83 138	219 497
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie	66 054	—	3 609	—	—	11 501	—
B. Związki niemieckie — <i>Unions allemandes</i>	4 910 531	—	410 836	116 987	8 912	148 990	228 340
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	2 388	—	1 110	1 166	—	6 240	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	2 061 531	—	170 853	65 178	5 523	17 070	104 701
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachod. w Poznaniu	1 347 054	—	130 751	42 805	2 257	67 763	50 243
Zw. Wiejsk. Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	1 499 558	—	108 122	7 838	1 132	57 917	73 396
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	1 128 620	—	142 886	26 087	482	41 675	164 486
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	1 040 900	—	137 142	25 650	482	40 854	144 034
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	87 720	—	5 744	437	—	821	20 452

(c. d. — suite)

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle a</i>	Ogółem <i>Total</i>	Dochód z nabiału <i>Revenu de la vente de laitage</i>	Dochód brutto z jaj <i>Revenu net de la vente d'oeufs</i>	Dochód z nieruchomości <i>Revenu des immeubles</i>	Pozostałość z roku poprzedniego <i>Reste de l'année précédente</i>	Inne dochody <i>Autres recettes</i>	Straty <i>Pertes</i>
Ogółem — Total	20 554 502	18 726 818	55 751	23 623	66 121	788 050	894 139
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i>	13 225 670	11 975 367	55 751	—	51 494	416 333	726 725
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	3 759 775	3 391 894	—	—	51 494	144 937	171 450
Związek Spółdz. Polskich w Warszawie	1 240 743	1 036 258	—	—	5 278	29 249	119 958
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospodarczych w Poznaniu	2 519 032	2 305 636	—	—	46 216	115 688	51 492

(dok.—fin)

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	Ogółem <i>Total</i>	Dochód z nabiału <i>Revenu de la vente du laitage</i>	Dochód brutto z jaj <i>Revenu net de la vente d'œufs</i>	Dochód z nieru- chomo- ści <i>Revenu des im- meubles</i>	Pozo- stałość z roku po- przed- niego <i>Reste de l'année précé- dente</i>	Tune dochody <i>Autres recettes</i>	Straty <i>Pertes</i>
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P. . .	9 465 835	8 583 473	55 751	—	—	271 396	555 275
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie . .	5 869 658	5 259 485	49 498	—	—	229 096	331 579
Związek Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu .	362 548	286 641	—	—	—	7 522	68 385
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie . . .	3 152 525	2 976 495	6 253	—	—	23 419	146 358
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie . . .	81 164	60 852	—	—	—	11 359	8 953
B. Związki niemieckie — <i>Unions allemandes</i> . . .	5 824 596	5 302 693	—	23 323	2 281	364 343	131 956
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	10 904	375	—	—	—	307	10 222
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	2 424 856	2 217 100	—	22 307	1 411	114 951	69 087
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachod. w Poznaniu	1 640 873	1 617 702	—	461	870	14 499	7 341
Zw. Wiejsk Spółdz. woj. Pomorskiego w Gruzłiadzu	1 747 963	1 467 516	—	555	—	234 586	45 306
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	1 504 236	1 448 758	—	300	12 346	7 374	35 458
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	1 389 062	1 339 481	—	—	12 346	4 588	32 647
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	115 174	109 277	—	300	—	2 786	2 811

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Najważniejszą pozycją strat są koszty handlowe. Podział ich według poszczególnych związków ilustruje tabl. 16.

Tabl. 16. Podział kosztów handlowych i administracyjnych
Répartition des frais de commerce et d'administration

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle</i> ^a	Ogółem <i>Total</i>	Wyna- grodze- nie władz <i>Remu- nerati- ons des chefs</i>	Place per- sonelu <i>Appointe- ments du personnel</i>	Świad- czenia spo- łeczne <i>Presta- tions sociales</i>	Oplata do Zw. Rewi- zycznego <i>Sommes versées à l'Union de contrôle</i>	Podatki <i>Impôts</i>	Na cele kultu- ralne <i>Publi- cations, propa- gande</i>	Różne wydatki <i>Divers</i>	Brak po- działu <i>Sans in- dica- tion</i>
Liczby bezwzględne — <i>Chiffres absolus</i>									
Ogółem—Total . . .	16 280 052	635 873	5 404 129	209 774	320 291	1 132 244	10 319	8 314 837	252 585
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	10 240 901	474 587	3 514 424	107 971	287 848	667 241	8 067	4 936 510	244 253
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	3 013 943	72 787	851 470	31 051	—	198 818	4 006	1 846 650	9 151
Zw. Spółdz. Polskich . .	932 217	33 784	399 997	2 864	—	85 931	387	409 254	—
Zw. Spółdz. Zarob. i Gosp.	2 081 726	39 003	451 473	28 187	—	112 887	3 619	1 437 406	9 151
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P.	7 226 958	401 800	2 662 954	76 920	287 848	468 423	4 061	3 089 850	235 102
Zw. Rew. Spółdz. Roln. .	4 505 966	236 042	1 808 519	47 428	180 539	290 772	75 1	720 925	221 666
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	281 680	4 490	85 606	7 391	3 144	9 628	—	157 985	13 436
Patronat Spółdz. Roln. . .	2 373 258	161 268	750 636	21 717	103 915	166 379	3 986	1 165 357	—
Zw. Spółek Rolniczych . .	66 054	—	18 193	384	250	1 644	—	45 583	—
B. Związki niemieckie <i>Unions allemandes</i>	4 910 531	54 573	1 568 349	83 521	32 443	373 203	—	2 798 442	—
Zw. Spółek Niem. w Polsce	2 388	—	2 195	—	155	38	—	—	—
Zw. Spółdz. Niem. w Polsce	2 061 531	40 255	625 142	50 520	—	140 104	—	1 205 510	—
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachodnią	1 347 054	7 310	478 003	33 001	—	117 549	—	711 191	—
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego	1 499 558	7 008	463 009	—	32 288	115 512	—	881 741	—
C. Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	1 128 620	106 713	321 356	18 282	—	91 800	2 252	579 885	8 332
Zw. Rewiz. Spółdz. Ukraiń- skich we Lwowie	1 040 900	96 639	300 376	17 360	—	82 239	978	537 655	5 653
Ruski Zw. Rewizyjny . .	87 720	10 074	20 980	922	—	9 561	1 274	42 230	2 679

(dok. — fin)

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	Ogółem <i>Total</i>	Wyna- grodze- nie władz <i>Remu- nérati- ons des chefs</i>	Place per- sonelu <i>Appointe- ments du personnel</i>	Świad- czenia spo- łeczne <i>Presta- tions sociales</i>	Oplata do Zw. Rewi- zyjnego <i>Sommes versées à l'Union de contrôle</i>	Podatki <i>Impôts</i>	Na cele kultu- ralne <i>Publi- cations, propa- gande</i>	Różne wydatki <i>Divers</i>	Brak podziału <i>Sans indica- tion</i>
Liczby względne — <i>Proportions</i>									
Ogółem—Total . . .	100,0	4,0	33,7	1,3	2,0	7,0	0,1	51,9	
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	100,0	4,7	35,1	1,1	2,9	6,7	0,1	49,4	
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	100,0	2,4	28,4	1,0	—	6,6	0,1	61,5	
Zw. Spółdz. Polskich . . .	100,0	3,6	42,9	0,3	—	9,2	0,1	43,9	
Zw. Spółdz. Zarob. i Gosp.	100,0	1,9	21,8	1,3	—	5,4	0,2	69,4	
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P.	100,0	5,7	38,1	1,1	4,1	6,7	0,1	44,2	
Zw. Rew. Spółdz. Roln. . .	100,0	5,5	42,2	1,1	4,2	6,8	0,0	40,2	
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	100,0	1,7	31,9	2,7	1,2	3,6	—	58,9	
Patronat Spółdz. Roln. . .	100,0	6,8	31,6	0,9	4,4	7,0	0,2	49,1	
Zw. Spótek Rolniczych . .	100,0	—	27,5	0,6	0,4	2,5	—	69,0	
B. Związki niemieckie <i>Unions allemandes</i>	100,0	1,1	31,9	1,7	0,7	7,6	—	57,0	
Zw. Spótek Niem. w Polsce	100,0	—	91,9	—	6,5	1,6	—	—	
Zw. Spółdz. Niem. w Polsce	100,0	2,0	30,3	2,4	—	6,8	—	58,5	
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachodnią	100,0	0,6	35,5	2,4	—	8,7	—	52,8	
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego	100,0	0,5	30,9	—	2,1	7,7	—	58,8	
C. Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	100,0	9,5	28,7	1,6	—	8,2	0,2	51,8	
Zw. Rewiz. Spółdz. Ukrain- skich we Lwowie	100,0	9,3	29,0	1,7	—	8,0	0,1	51,9	
Ruski Zw. Rewizyjny . . .	100,0	11,8	24,7	1,1	—	11,2	1,5	49,7	

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Podział czystej nadwyżki według po- maicie. Szczegółową ilustrację tego podziału
szczególnych związków przedstawia się roz- podaje nam tabl. 17.

Tabl. 17. Podział czystej nadwyżki — *Répartition du bénéfice net*

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle^a</i>	Nad- wyżka ogółem <i>Béné- fice net Total</i>	Na fun- dusz zaso- bowy <i>Pour le fonds de réserve</i>	Na inne fun- dusze <i>Pour autres fonds</i>	Na cele kultu- ralne <i>Pour des buts cultu- rels</i>	Na dy- widen- dę od udzia- łów <i>Pour les divi- dendes</i>	Na nad- platy i zwroty <i>Pour les rem- bourse- ments</i>	Na inne cele <i>Pour d'autres buts</i>	Brak po- działu <i>Desti- nation incon- nue</i>
Liczby bezwzględne — <i>Chiffres absolus</i>								
Ogółem — Total	921 920	344 878	132 759	17 966	36 771	23 816	135 794	229 936
A. Związki polskie — <i>Unions polonaise</i>	529 094	207 162	38 112	12 136	19 642	1 947	107 533	142 562
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	118 540	29 855	16 945	1 151	19 642	1 947	49 000	—
Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie . . .	28 867	25 446	200	607	1 490	—	1 124	—
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu . . .	89 673	4 409	16 745	544	18 152	1 947	47 876	—
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P. . .	410 554	177 307	21 167	10 985	—	—	58 533	142 562
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie . . .	182 252	94 919	10 600	9 741	—	—	48 078	18 914
Związek Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu . .	8 805	8 805	—	—	—	—	—	—

(dok.—fin)

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	Nad- wyżka ogółem <i>Béné- fice net Total</i>	Na fun- dusz zaso- bowy <i>Pour le fonds de réserve</i>	Na inne fun- dusze <i>Pour autres fonds</i>	Na cele kultu- ralne <i>Pour des buts cultu- rels</i>	Na dy- widendę od udzia- łów <i>Pour les divi- dendes</i>	Na nad- płaty i zwroty <i>Pour les rem- bourse- ments</i>	Na inne cele <i>Pour d'autres buts</i>	Brak po- działu <i>Desti- nation inconnue</i>
Partonat Spółdz. Rolniczych we Lwowie . . .	219 497	73 583	10 567	1 244	—	—	10 455	123 648
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie . . .	—	—	—	—	—	—	—	—
B. Związki niemieckie — <i>Unions allemandes</i> . .	228 340	95 975	93 769	300	16 886	1 642	19 768	—
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	—	—	—	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	104 701	19 141	69 650	300	11 989	1 642	1 979	—
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zach. w Poznaniu	50 243	10 511	17 046	—	4 897	—	17 789	—
Związek Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	73 396	66 323	7 073	—	—	—	—	—
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	164 486	41 741	878	5 530	243	20 227	8 493	87 374
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	144 034	36 053	—	5 028	57	12 363	3 596	86 937
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	20 452	5 688	878	502	186	7 864	4 897	437
Liczby względne — <i>Proportions</i>								
Ogółem — Total	100,0	49,8	19,2	2,6	5,3	3,5	19,6	—
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i>	100,0	53,6	9,9	3,1	5,1	0,5	27,8	—
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	100,0	25,2	14,3	1,0	16,6	1,6	41,3	—
Związek Spółdzielni Polskich	100,0	88,1	0,7	2,1	5,2	—	3,9	—
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu	100,0	4,9	18,7	0,6	20,2	2,2	53,4	—
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P. .	100,0	66,2	7,9	4,1	—	—	21,8	—
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie . . .	100,0	58,1	6,5	6,0	—	—	29,4	—
Związek Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu . . .	100,0	100,0	—	—	—	—	—	—
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	100,0	76,8	11,0	1,3	—	—	10,9	—
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie	100,0	—	—	—	—	—	—	—
B. Związki niemieckie — <i>Unions allemandes</i> . .	100,0	42,0	41,1	0,1	7,4	0,7	8,7	—
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	—	—	—	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	100,0	18,3	66,5	0,3	11,4	1,6	1,9	—
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zach. w Poznaniu	100,0	20,9	33,9	—	9,8	—	35,4	—
Związek Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	100,0	90,4	9,6	—	—	—	—	—
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	100,0	54,2	1,1	7,2	0,3	26,2	11,0	—
Związek Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	100,0	63,1	—	8,8	0,1	21,7	6,3	—
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	100,0	28,4	4,4	2,5	0,9	39,3	24,5	—

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Naogół można powiedzieć, że wszystkie omal związki zwracają uwagę przy podziale nadwyżki przede wszystkim na fundusz zasobowy. Spółdzielnie niektórych związków prawie całą nadwyżkę przelewają na fundusz rezerwowy (w Toruniu i w Grudziądzu). Do innych funduszy zaliczone są takie, jak np. społeczne, amortyzacyjne, budowlane i t. p. Pozycja „cele kulturalne” wykazuje największy procent w spółdzielniach Związku Ukraińskiego (8,8%). Związki

niemieckie i polskie (Unja) wykazują znaczny odsetek przekazywanej czystej nadwyżki na dywidendę od udziałów; w spółdzielniach rusińskich spotykamy często stosowane „nadpłaty i zwroty”. Zwraca się uwagę, że procenty obliczono bez sum, dla których nie podano podziału.

Przechodząc do omówienia działalności przetwórczej mleczarni spółdzielczych, przytaczamy tabliczkę 18, ilustrującą liczbę zgłoszonych krów do spółdzielni.

Tabl. 18. Liczba zadeklarowanych krów — *Nombre de vaches enregistrées*

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle</i>	Spół- dzielnie uwzględ- nione <i>Sociétés envisagées</i>	Liczba krów <i>Nombre de vaches</i>		Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	Spół- dzielnie uwzględ- nione <i>Sociétés envisagées</i>	Liczba krów <i>Nombre de vaches</i>	
		ogółem <i>total</i>	na 1 spół- dzielnię <i>par société</i>			ogółem <i>total</i>	na 1 spół- dzielnię <i>par société</i>
Ogółem—Total . . .	1 226	522 100	426	B. Związki niemieckie	106	94 708	894
A. Związki polskie	1 029	397 167	386	<i>Unions allemandes</i>			
<i>Unions polonaises</i>				Zw. Spółek Niemieckich w			
a. Unja Związków Spółdzielczych				Polsce w Łodzi			
w Polsce	143	45 407	318	Zw. Spółdz. Niemieckich			
Zw. Spółdzielni Polskich				w Polsce w Poznaniu . .	39	38 133	978
w Warszawie	118	31 753	269	Zw. Spółdz. Rolniczych na			
Zw. Spółdzielni Zarob. i				Polskę Zachodnią w Po-	19	20 254	1 066
Gospod. w Poznaniu . . .	25	13 654	546	znaniu			
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz.				Zw. Wiejskich Spółdz.			
Rolniczych R. P.	886	351 760	397	woj. Pomorskiego w Gru-	48	36 321	757
Zw. Rew. Spółdz. Rolni-				dziadzu			
czych w Warszawie . . .	603	190 938	317	C. Związki rusińskie	91	30 225	332
Zw. Rew. Spółdz. Roln.				<i>Unions ruthènes</i>			
w Toruniu	10	4 261	426	Zw. Rewizyjny Spółdz.			
Patronat Spółdz. Rolni-				Ukraińskich we Lwowie	77	27 032	351
czych we Lwowie	271	156 189	576	Ruski Związek Rewizyjny			
Zw. Spółek Rolniczych				we Lwowie	14	3 193	228
w Cieszynie	2	372	186				

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Powyższe cyfry nie dają podstawy do wyciągania wniosków, jaki odsetek krów zgłoszonych jest w spółdzielniach mleczarskich w stosunku do krów—ogółem w kraju. Trudności te wynikają stąd, że członkowie bardzo często nie deklarują wszystkich posiadanych krów; zdarza się to zazwyczaj

tam, gdzie ilość udziałów uzależniona jest od ilości krów zgłoszonych. Oprócz tego udziałowiec mógł po zadeklarowaniu dokupić krowę i nie zgłosić jej, względnie nie zgłosił tych sztuk, które przybyły z własnej hodowli.

Tabl. 19. Spółdzielnie według ilości zadeklarowanych krów
Répartition des sociétés d'après le nombre de vaches déclarées

Związki rewizyjne—Województwa <i>Unions de contrôle^a—Départements</i>	Spół- dzielnie uwzględ- nione <i>Sociétés envisagées</i>	K r o w y — V a c h e s									
		0—50	51— 100	101— 150	151— 250	251— 500	501— 750	751— 1000	1001— 1500	1501— 2000	2001 i wyżej <i>et plus</i>
Ogółem — Total	1 212	10	97	141	262	362	169	59	76	23	13
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i>	1 029	8	84	128	243	316	139	43	44	18	6
a. Unja Związków Spółdz. w Polsce . .	143	5	16	23	36	36	17	7	2	1	—
Zw. Spółdz. Polskich	118	5	15	23	34	28	7	5	—	1	—
Białystok	8	—	—	—	1	5	1	1	—	—	—
Kielce	9	1	—	1	2	3	2	—	—	—	—
Lublin	11	—	—	1	7	3	—	—	—	—	—
Łódź	10	—	1	2	2	4	—	1	—	—	—
Nowogródek	8	—	1	4	2	1	—	—	—	—	—
Polesie	8	—	—	2	1	5	—	—	—	—	—
Warszawa	23	1	1	5	7	2	3	3	—	1	—
Wilno	28	1	9	6	9	3	—	—	—	—	—
Wołyń	13	2	3	2	3	2	1	—	—	—	—

(c. d. — suite)

Związki rewizyjne—Województwa <i>Unions de contrôle a — Départements</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	K r o w y — V a c h e s									
		0—50	51—100	101—150	151—250	251—500	501—750	751—1000	1001—1500	1501—2000	2001 i wyżej et plus
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod.	25	—	1	—	2	8	10	2	2	—	—
Pomorze	7	—	—	—	—	2	4	—	1	—	—
Poznań	18	—	1	—	2	6	6	2	1	—	—
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Roln. R. P.	886	3	68	105	207	280	122	36	42	17	6
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych	603	3	53	89	170	190	61	16	15	4	2
Białystok	66	—	5	18	17	19	3	1	2	1	—
Kielce	44	1	1	6	9	16	8	3	—	—	—
Lublin	146	—	6	9	36	56	22	10	6	1	—
Łódź	48	—	—	6	16	16	3	1	4	2	—
Nowogródek	62	1	13	9	24	14	1	—	—	—	—
Polesie	10	—	1	1	7	1	—	—	—	—	—
Warszawa	154	1	21	29	36	44	18	1	2	—	2
Wilno	38	—	—	2	11	18	6	—	1	—	—
Wołyń	35	—	6	9	14	6	—	—	—	—	—
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	10	—	1	—	1	5	3	—	—	—	—
Pomorze	9	—	1	—	1	4	3	—	—	—	—
Warszawa	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Patronat Spółdz. Rolniczych	271	—	14	16	34	85	58	20	27	13	4
Kielce	34	—	1	3	4	7	12	6	1	—	—
Kraków	89	—	5	4	8	23	19	7	13	8	2
Lwów	95	—	3	3	7	38	21	6	12	4	1
Stanisławów	6	—	—	—	1	1	1	1	1	1	—
Tarnopol	47	—	5	6	14	16	5	—	—	—	1
Związek Spółek Rolniczych w Cieszyźnie—woj. Śląsk	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—
B. Związki niem. — Unions allemandes	106	—	3	1	4	21	25	15	26	4	7
Związek Spółek Niemieckich w Łodzi—woj. Warszawa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce	39	—	1	1	2	8	10	6	7	—	4
Pomorze	8	—	—	—	—	2	1	2	3	—	—
Poznań	31	—	1	1	2	6	9	4	4	—	4
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachod.	19	—	—	—	—	1	4	5	5	2	2
Związek Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego	48	—	2	—	2	12	11	4	14	2	1
Pomorze	47	—	2	—	2	12	11	4	14	1	1
Poznań	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
C. Związki rusińskie — Unions ruthènes	77	2	10	12	15	25	5	1	6	1	—
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	77	2	10	12	15	25	5	1	6	1	—
Lwów	51	1	9	8	12	14	2	—	4	1	—
Stanisławów	22	—	1	4	3	9	2	1	2	—	—
Tarnopol	4	1	—	—	—	2	1	—	—	—	—
Wołyń	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ruski Związek Rewizyjny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lwów	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stanisławów	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tarnopol	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Liczby względne — Proportions											
Ogółem — Total	100,0	0,8	8,0	11,6	21,6	29,9	13,9	4,9	6,3	1,9	1,1
A. Związki polskie — Unions polonaises	100,0	0,8	8,2	12,4	23,6	30,7	13,5	4,2	4,3	1,7	0,6
a. Unja Związków Spółdz. w Polsce	100,0	3,5	11,2	16,0	25,2	25,2	11,9	4,9	1,4	0,7	—
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	100,0	4,2	12,7	19,5	28,8	23,7	5,9	4,3	—	0,9	—
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu	100,0	—	4,0	—	8,0	32,0	40,0	8,0	8,0	—	—

(dok. — fin)

Związki rewizyjne — Województwa <i>Unions de contrôle^a — Départements</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	K r ó w y — V a l e c h e s									
		0—50	51—100	101—150	151—250	251—500	501—750	751—1000	1001—1500	1501—2000	2001 i wyżej <i>et plus</i>
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Roln. R. P.	100,0	0,3	7,7	11,8	23,4	31,6	13,8	4,1	4,7	1,9	0,7
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	100,0	0,5	8,8	14,8	28,2	31,5	10,1	2,6	2,5	0,7	0,3
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	100,0	—	10,0	—	10,0	50,0	30,0	—	—	—	—
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	100,0	—	5,2	5,9	12,5	31,3	21,4	7,4	10,0	4,8	1,5
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszyńsku	100,0	—	—	—	100,0	—	—	—	—	—	—
B. Związki niemieckie	100,0	—	2,8	0,9	3,8	19,8	23,6	14,2	24,5	3,8	6,6
<i>Unions allemandes</i>											
Zw. Spółek Niemiec. w Polsce w Łodzi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Niemiec. w Polsce w Poznaniu	100,0	—	2,6	2,6	5,1	20,5	25,6	15,4	17,9	—	10,3
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	100,0	—	—	—	—	5,3	21,1	26,3	23,3	10,5	10,5
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	100,0	—	4,2	—	4,2	25,0	22,9	8,3	29,1	4,2	2,1
C. Związki rusińskie—Unions ruthènes	100,0	2,6	13,0	15,6	19,5	32,4	6,5	1,3	7,8	1,3	—
Zw. Rewiz. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	100,0	2,6	13,0	15,6	19,5	32,4	6,5	1,3	7,8	1,3	—
Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Jak wynika z tablicy 19, najwięcej spotykamy spółdzielni z liczbą krów 251—500. Klasa ta jest najliczniej reprezentowana przez spółdzielnie woj. centralnych, wschodnich i południowych; w następnych klasach odsetek wyraźnie spada i jest nieznaczny.

Tymczasem w spółdzielniach niemieckich największe skupienie widzimy w klasie 1001—1500, przyczem następne klasy są również dominujące w zestawieniu z odsetkami związków innych narodowości. Zjawisko to tłumaczy się udziałem większej własności rolnej w mleczarniach.

Niechcąc dodaniem zjawiskiem są spółdzielnie o ilości do 50 krów zadeklarowanych. Mleczarnie takie skazane są na wegetację, swym istnieniem zaś mogą wiele zaszkodzić sąsiadnym spółdzielniom.

W tej, jak i w następnych tablicach nie podaje się liczb szczegółowych dla Ruskiego Związku Rewizyjnego, gdyż poza ogólnym zestawieniem związków ten danych szczegółowych nie nadesłał.

Analogicznie do cyfr tablicy poprzedniej przedstawia się dostawa mleka do mleczarni spółdzielczych. Spółdzielnie według ilości dostarczonego mleka ilustruje tabl. 20.

Tabl. 20. Spółdzielnie według ilości dostarczonego mleka
Répartition des sociétés d'après la quantité de lait fourni

Związki rewizyjne — Województwa <i>Unions de contrôle^a — Départements</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Tysiące litrów mleka — <i>Lait en milliers de litres</i>												
		0—50	50—100	100—150	150—200	200—300	300—400	400—500	500—1000	1000—1500	1500—2000	2000—3000	3000—6000	6000 i więcej <i>et plus</i>
Liczby bezwzględne — <i>Chiffres absolus</i>														
Ogółem—Total	1 250	102	205	169	145	167	107	73	135	55	40	29	18	5
A. Związki polskie— <i>Unions polonaises</i>	1 048	96	193	158	134	148	94	57	104	28	14	10	10	2
a. Unja Związków Spółdz. w Polsce . . .	156	14	19	25	16	22	7	7	13	11	6	8	7	1
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	119	14	19	25	15	22	7	7	7	2	—	—	1	—
Białystok	9	1	—	2	1	3	—	1	1	—	—	—	—	—

Liczby bezwzględne — *Chiffres absolus*

(dok.—fin)

Związki rewizyjne — Województwa <i>Unions de contrôle — Départements</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Tysiące litrów mleka — <i>Lait en milliers de litres</i>													
		0—50	50—100	100—150	150—200	200—300	300—400	400—500	500—1000	1000—1500	1500—2000	2000—3000	3000—6000	6000 i więcej <i>et plus</i>	
Liczby względne — <i>Proportions</i>															
Ogółem—Total	100,0	8,2	16,4	13,5	11,6	13,4	8,6	5,8	10,8	4,4	3,2	2,3	1,4	0,4	
A. Związki polskie — <i>Unions polonaises</i>	100,0	9,1	18,4	15,1	12,8	14,1	9,0	5,4	9,9	2,7	1,3	1,0	1,0	0,2	
a. Unja Związków Spółdz. w Polsce . . .	100,0	9,0	12,2	16,0	10,3	14,1	4,5	4,5	8,3	7,1	3,8	5,1	4,5	0,6	
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	100,0	11,7	16,0	21,0	12,6	18,5	5,9	5,9	5,9	1,7	—	—	0,8	—	
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu	100,0	—	—	—	2,7	—	—	—	16,2	24,4	16,2	21,6	16,2	2,7	
b. Zjednoczenie Związków Spółdz. Rolniczych R. P.	100,0	9,2	19,5	14,9	13,2	14,1	9,8	5,6	10,2	1,9	0,9	0,2	0,4	0,1	
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	100,0	8,8	21,3	16,6	12,9	14,7	10,3	5,1	7,8	1,2	0,8	—	0,3	0,2	
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	100,0	—	—	—	9,1	9,1	—	27,2	9,1	—	18,2	18,2	9,1	—	
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	100,0	10,5	16,4	12,0	14,2	13,1	9,1	5,4	15,3	3,6	0,4	—	—	—	
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszyńsku — woj. Śląsk	100,0	—	—	—	—	—	—	50,0	50,0	—	—	—	—	—	
B. Związki niemieckie	100,0	—	0,9	—	—	0,9	—	7,4	17,4	22,0	23,9	17,4	7,3	2,8	
<i>Unions allemandes</i>															
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Zw. Spółdz. Niemieckich w Poznaniu	100,0	—	2,4	—	—	—	—	12,2	12,2	22,0	22,0	17,0	4,9	7,3	
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	100,0	—	—	—	—	—	—	—	15,0	10,0	30,0	30,0	15,0	—	
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	100,0	—	—	—	—	2,1	—	6,2	22,9	27,1	22,9	12,5	6,3	—	
C. Związki rusińskie — <i>Unions ruthènes</i>	100,0	6,5	11,8	11,8	11,8	19,4	14,0	8,6	12,9	3,2	—	—	—	—	
<i>Unions ruthènes</i>															
Zw. Rewizyjny Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	100,0	6,5	11,8	11,8	11,8	19,4	14,0	8,6	12,9	3,2	—	—	—	—	
Ruski Zw. Rewiz. we Lwowie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

a Pour la dénomination française des unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

W spółdzielniach ziem zachodnich widzimy bardzo dużą dostawę. Tak w polskich jak i niemieckich spółdzielniach będących na terenie omawianych województw właściwą dostawę mają od 400 tys. litrów.

Dla spółdzielni związków pozostałych największa dostawa przypada na początkowe klasy.

Bliższe szczegóły dostawy mleka według województw i związków przedstawia tabl. 21.

Tabl. 21. Dostawa mleka — *Livraison de lait*

Województwa <i>Départements</i>	Spółdzielnie związków rewizyjnych — <i>Sociétés affiliées aux unions</i>					
	Ogółem <i>Total</i>	polskich — <i>polonaises</i>			niemieckich <i>allemandes</i>	rusińskich <i>ruthènes</i>
		Razem <i>Ensemble</i>	Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.		
Liczba spółdzielni uwzględnionych — <i>Nombre de sociétés envisagées</i>						
Ogółem — <i>Total</i> .	1 250	1 048	156	892	109	93
Warszawa	178	178	23	155	—	—
Łódź	58	58	10	48	—	—
Kielce	87	87	9	78	—	—

(dok.—fin)

Województwa <i>Départements</i>	Spółdzielnie związków rewizyjnych — <i>Sociétés affiliées aux unions</i>					
	Ogółem <i>Total</i>	polskich — <i>polonaises</i>			niemieckich <i>allemandes</i>	rusińskich <i>ruthènes</i>
		Razem <i>Ensemble</i>	Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.		
Lublin	157	157	11	146	—	—
Białystok	75	75	9	66	—	—
Wilno	67	67	28	39	—	—
Nowogródek	70	70	8	62	—	—
Polesie	18	18	8	10	—	—
Wołyń	49	48	13	35	—	1
Poznań	84	29	29	—	55	—
Pomorze	72	18	8	10	54	—
Śląsk	2	2	—	2	—	—
Kraków	91	91	—	91	—	—
Lwów	156	96	—	96	—	60
Stanisławów	31	6	—	6	—	25
Tarnopol	55	48	—	48	—	7

Dostarczono tysięcy litrów mleka — *Lait livré en milliers de litres*

Ogółem— <i>Total</i> . .	574 284,4	350 195,0	101 274,7	248 920,3	196 311,9	27 777,5
Warszawa	58 569,3	58 569,3	11 035,2	47 534,1	—	—
Łódź	23 733,3	23 733,3	2 540,6	21 192,7	—	—
Kielce	24 804,4	24 804,4	2 236,4	22 568,0	—	—
Lublin	43 982,9	43 982,9	1 992,5	41 990,4	—	—
Białystok	16 684,7	16 684,7	2 622,3	14 062,4	—	—
Wilno	10 842,9	10 842,9	3 970,7	6 872,2	—	—
Nowogródek	6 251,3	6 251,3	822,8	5 428,5	—	—
Polesie	2 498,1	2 498,1	1 366,8	1 131,3	—	—
Wołyń	5 547,6	5 333,4	2 151,4	3 182,0	—	214,2
Poznań	167 133,0	55 544,6	55 544,6	—	111 588,4	—
Pomorze	115 592,1	30 868,6	16 991,4	13 877,2	84 723,5	—
Śląsk	964,0	964,0	—	964,0	—	—
Kraków	30 006,9	30 006,9	—	30 006,9	—	—
Lwów	46 749,0	30 607,8	—	30 607,8	—	16 141,2
Stanisławów	11 144,9	2 810,4	—	2 810,4	—	8 334,5
Tarnopol	9 780,0	6 692,4	—	6 692,4	—	3 087,6

Przeciętnie tysięcy litrów mleka na 1 spółdzielnię — *Quantité moyenne de lait par société en milliers de litres*

Ogółem— <i>Total</i> . .	459,4	334,2	641,0	279,1	1 801,0	298,7
Warszawa	329,0	329,0	479,8	306,7	—	—
Łódź	409,2	409,2	254,1	441,5	—	—
Kielce	285,1	285,1	248,5	289,3	—	—
Lublin	280,1	280,1	181,1	287,6	—	—
Białystok	222,5	222,5	291,4	213,1	—	—
Wilno	161,8	161,8	141,8	176,2	—	—
Nowogródek	893,0	893,0	102,9	87,6	—	—
Polesie	138,8	138,8	170,9	113,1	—	—
Wołyń	113,2	111,1	165,5	90,9	—	214,2
Poznań	1 989,7	1 915,3	1 915,3	—	2 028,9	—
Pomorze	1 605,4	1 714,9	2 123,9	1 387,7	1 569,0	—
Śląsk	482,0	482,0	—	482,0	—	—
Kraków	329,7	329,7	—	329,7	—	—
Lwów	299,7	318,8	—	318,8	—	269,0
Stanisławów	359,5	468,4	—	468,4	—	333,4
Tarnopol	177,8	139,4	—	139,4	—	441,1

W związku z kwestją dostawy mleka do mleczarni spółdzielczej wiążą się następujące 3 zagadnienia:

- 1) dostawcy—nie-członkowie,
- 2) lojalność członków,

3) całkowita dostawa mleka od członka do spółdzielni.

Dużo spółdzielni przyjmuje mleko od nie-członków. Z tego też względu wyprowadzenie przeciętnej dostawy mleka na 1 członka

mleczarni byłoby błędne, jak również nie można z tego powodu przedstawić przeciętnej dostawy mleka od zadeklarowanej krowy. W jednym, jak i w drugim wypadku przeciętne wypadłyby zbyt korzystnie, wskutek czego zaciemniłyby faktyczny stan rzeczy.

Dużo jest takich rolników, którzy stale przeczucują się z dostawą od jednej do drugiej mleczarni w zależności od lepszej ceny. Wielu nie zapisuje się na członków dotąd, dopóki członkowie założyciele nie pospłacają długów, zaciągniętych przy założeniu. Ostatecznie spółdzielnia z konieczności przyjmuje mleko także od nie-członków, aby przez zwiększenie dostawy zmniejszyć koszty przeróbki handlowe i administracyjne.

Drugą przyczyną dostawy mleka przez nie-członków jest niechęć władz spółdzielni do przyjmowania nowych kandydatów wskutek błędnego mniemania, jakoby ilość członków mleczarni odwrotnie wpływała na wielkość sumy, która przypadłaby na udziałowca w razie rozwiązania spółdzielni. Tymczasem art. 81 ustawy o spółdzielniach wyraźnie postanawia, że w wypadku likwidacji — po spłaceniu długów, zwrotów stosunkowej wypłaty udziałów i dywidendy od nich, pozostałą część majątku przeznacza się na cele użyteczności publicznej stosownie do postanowień statutu lub uchwały ostatniego Walnego Zgromadzenia członków; w razie braku takowych o przeznaczeniu pozostałej części majątku spółdzielni decyduje Rada Spółdzielcza.

Analogiczne zjawisko w pewnej mierze daje się zaobserwować w województwach zachodnich również i w spółdzielniach polskich, w których w znacznej mierze większa i średnia własność czyni pewne utrudnienia nowym członkom.

Oprócz tych trudności, zdarzających się w spółdzielniach związków polskich, napotyka się inne zjawisko, mianowicie spółdzielnie niemieckie w większej swej liczbie ograniczają liczbę swych członków ze względów narodowościowych, zatem nie dopuszczają Polaków na członków, pomimo ich chęci, przy równoczesnym korzystaniu z dostawy mleka od rolników—Polaków. Nie można pominąć tych rzadkich wypadków, w których członkami spółdzielni są Polacy i Niemcy, lub tych, gdzie Polacy są w mniejszości liczbowej.

Wskutek takiego odgraniczania się na tle narodowym, wytwarza się następujący układ

liczb w odniesieniu do mleczarni niemieckich woj. pomorskiego¹; cyfry zaczerpnięto z faktycznego stanu rzeczy, jednak bez podania nazw odnośnych spółdzielni, które zastąpiono kolejno literami:

Spółdzielnie	D o s t a w c y	
	członkowie	nie-członkowie
A.	42	211
B.	18	250
C.	14	450
D.	45	160
E.	14	35

Stan taki należy uznać za bardzo niezdrowy, gdyż dostawcy — nie-członkowie czują się bardzo często pokrzywdzeni, w następstwie czego zakładają sobie nową mleczarnię spółdzielczą w tej samej miejscowości, co ze względów gospodarczych jest nieracjonalne. Mleczarnie dawne usiłują równocześnie zgnębić wszelkimi metodami nową placówkę, co znowu stwarza nieuczciwą konkurencję.

Jedną z kwestyj związanych z dostawą mleka do mleczarni, to lojalność członków względem spółdzielni. Lojalność ta wyraża się w stałym i regularnym dostarczaniu mleka od zadeklarowanych krow. Wierność wobec spółdzielni uważana jest za podstawową zasadę spółdzielczości². Decyduje ona o powodzeniu i rozwoju zrzeszenia. Niestety, udziałowiec często sprzeniewierza się mleczarni, zbywając mleko w wielu wypadkach poza nią. Główną przyczyną tego jest znowu brak należytego uświadomienia. Bardzo często czyta się w ankietach, że członkowie próbują sprzedawać mleko, gdzie się da; w ten sposób chcą przekonać się, gdzie mogą otrzymywać najlepsze zyski. Po pewnym czasie wracają, będąc stałymi dostawcami spółdzielni.

Jedną z najważniejszych przyczyn nielojalności członków są mleczarnie prywatne i pachciarze. Czytamy następującą uwagę: prywatny przedsiębiorca założył mleczarnię; chcąc zjednać dostawców płaci im większe sumy a conto dostawy mleka; mimo, że ceny jego na mleko są bardzo niskie bo 4—12 gr. za litr, ludność z braku pieniędzy dostawia mleko do niego (ankieta); w innej ankiecie dowiadujemy się, że prywatny właściciel mleczarni płaci daleko lepsze ceny za mleko, sam po nie przychodzi, wskutek czego rolnik nie potrzebuje nosić mleka do spółdzielni.

¹ Nieopublikowane dane Pomorskiej Izby Rolniczej w Toruniu.

² Jan Głębowicz *Rolnik a Spółdzielczość*, Kłosy, 1930, str. 199.

Bardzo często członek zaprzestaje dostawy do spółdzielni wskutek odmówienia mu zaliczki, nieprzyjęcia mleka z powodu brudu lub wykazywania przez kierownika małego (jego zdaniem) % tłuszczu. Często decydującą przyczyną zaprzestania dostawy do mleczarni są złe drogi, błota jesienne i roztopy wiosenne.

Są pewne okresy, w których ludność zmniejsza dostawę mleka, wyrabia z niego masło w domu, następnie sprzedaje w pobliskim miasteczku; okresy takie przypadają przed większymi świętami jak Boże Narodzenie, Wielkanoc i Zielone Świątki, kiedy ceny są nieco wyższe. Zdarzają się wypadki, że ludność w pewnych porach dostarcza tylko połowę mleka do spółdzielni, drugą połowę zmieszana z mlekiem chudym sprzedaje na rynku miejskim (ankieta).

Z odpowiedzi ankiety można było często wywnioskować, że pomijanie spółdzielni jest następstwem posiadania wirówki przez wielu gospodarzy. Jedna z ankiet podaje: „przyczyną dostawy poza spółdzielnią jest mała wirówka u jednego gospodarza; część rolników odtłuszcza mleko u niego, płacąc mu za to do 2 gr. za litr”.

Wśród rolników często spotyka się mniemanie, że wyrób masła w domu i sprzedaż jego na pobliskim rynku miejskim jest daleko korzystniejsza, niż dostawa mleka do spółdzielni.

Z innych przyczyn zmniejszających dostawę mleka do spółdzielni były według ankiety postoje wojska w danej okolicy (manewry); wreszcie często się praktykuje za wiedzą zarządu sprzedaż mleka miejscowym urzędnikom, nauczycielstwu i t. p.

Lojalność członków spółdzielni idzie w parze ze zrozumieniem korzyści i znaczenia mleczarni, do której należą. Udziałowiec, nie mający całkowitego zrozumienia i nie przestrzegający swych obowiązków tak dla dobra swego jak i innych, nie stanowi wielkiej dla spółdzielni wartości. Ostatecznie, kiedy nabiału jest mało i cena jego wysoka, rolnik sprzedaje mleko poza spółdzielnią; w lecie, gdy nabiału jest dużo, rolnik wraca do spółdzielni, która cierpi na nadmiar produkcji, odczuwając trudność zbytu. Nieregularna i niedostateczna dostawa jest przyczyną wielu niepowodzeń; rolnicy zniechęcają się do poczynañ spółdzielczych, nie wnioskując, że sami

są przyczyną niepomyślnego rozwoju spółdzielni¹.

Wymagania zachowywania lojalności w dostawie mleka nie mogą jednak iść tak daleko, aby całkowita ilość mleka otrzymywanego od krów, dostawiana była do spółdzielni mleczarskiej. Zdarza się jednak bardzo często, że członkowie spółdzielni rzekomo pociągnięci chęcią zysku, dostarczają do mleczarni wszystko mleko, nie zostawiając nic na potrzeby swej rodziny. Wypadki takie mają często miejsce, lecz nie tyle z pobudek chciwości otrzymania większej zapłaty; są one następstwem ogólnego kryzysu gospodarczego, jaki szczególnie na wsi daje się odczuwać. Rolnik wykazuje wielką zdolność do ograniczenia się w przesileniach gospodarczych pod względem żywności („pas rolniczy”), bezradnym jednak jest, gdy mu przychodzi płacić podatki przy nieproporcjonalnie niskich cenach płodów rolniczych.

Przeciwnicy spółdzielni mleczarskich dowodzą, że one swoim istnieniem powodują liche odżywianie dzieci, w związku z czem szerzy się wśród nich anemja i większa śmiertelność. Zarzut taki uznać należy za niesłuszny. Gdyby rolnik chciwy był na grosz, z braku mleczarni spółdzielczej zaniósłby mleko lokalnemu prywatnemu odbiorcy, lub do pobliskiego miasteczka; w tym wypadku jeszcze większą ponosi stratę, gdyż nawet chudego mleka nie odbiera z powrotem. Mamy opisy takiej sprzedaży mleka pełnego przy równoczesnem karmieniu dzieci ziemniakami².

Mleczarnie spółdzielcze z punktu widzenia przeróbki dostarczonego mleka dzielą się zasadniczo na trzy rodzaje: a) maślarnie, b) zlewnie mleczne, c) serowarnie. Maślarnie z dostarczonego mleka odcinają tłuszcz, mleko chude zwracając dostawcom z powrotem. Zajmują się głównie wyrobem masła. Ten typ jest w Polsce najwięcej rozpowszechniony. Zakładanie maślarni blisko wielkich ośrodków miejskich i przemysłowych nie przynosi zysku, gdyż zbywanie wówczas mleka w stanie surowym jest daleko popłatniejsze niż przerabianie go na masło. Stąd w takich razach powstają zlewnie mleczne; spółdzielnia zbiera mleko pełne od członków i dostarcza je do miast w stanie nieprzerobionym. Są to mleczarnie w ścisłem tego słowa znaczeniu.

¹ Adam Krzyżanowski *Towarzystwa i stowarzyszenia rolnicze*, rok 1911 str. 26.

² Zenon Pietkiewicz *Zrzeszenia wiejskie* str. 86.

Pomiędzy mleczarniami a maślarniami jest pośredni typ spółdzielni, nie wyrabiający masła, jak również nie zbywający mleka pełnego. Są to t. zw. „śmietankarnie“. Zajmują się one odwirowaniem mleka pełnego dostarczonego przez członków, którym zwracają mleko chude, śmietankę zaś bądź sprzedają prywatnym kupcom, bądź dostawiają takiej spółdzielni mleczarskiej, która wyrabia masło.

Nie trzeba tego pojęcia łączyć z filjami śmietankowymi. W tym ostatnim wypadku spółdzielnia maślarska dla dogodności swych członków urządza w oddalonej od siebie wsi stację śmietankową; członkowie donoszą do niej mleko pełne do odwirowania. Mleko chude zabierają z powrotem, śmietanka zaś dostawiana jest do centrali do wyrobu masła. W ten sposób dostawcy są członkami mleczarni centralnej, podczas gdy w śmietankarni dostawcy jej są równocześnie członkami śmietankarni, nie zaś tej maślarni, do której zbywa się śmietankę.

Trzeci rodzaj mleczarni spółdzielczych „serowarnie“ wyrabiają z dostarczonego pełnego mleka sery szlachetne. Ten typ mleczarni zakłada się tam, gdzie hodowla bydła stoi wysoko, mleko zaś odpowiada wymaganiom serowarskim¹.

Spółdzielnie mleczarskie wyrabiające sery stosunkowo rzadko są u nas spotykane. Przemysł serowarski opanowany jest głównie przez prywatnych przedsiębiorców². Na tak słabe opanowanie tej dziedziny przez spółdzielczość składa się wiele przyczyn.

Produkcja serów wymaga pierwszorzędnego surowca; mleko musi być jednolite, odznaczać się czystością i odpowiednią kwasowością. Aby znów mleko było jednolite, wymagana jest dostawa od wielkich właścicieli. Mleko drobnego rolnika nie odznacza się ani odpowiednią czystością, ani jakością; wpływają na to nieumiejętna hodowla i nieracjonalne i różnolite karmienie.

Spółdzielnia musi posiadać odpowiednie urządzenie, piwnice dla dojrzewania, tymczasem mleczarnie nasze posiadają bardzo skromne urządzenia techniczne i nie nadające się do wyrobu serów.

Brak fachowych serowarów sprawia, że wiele mleczarni wstrzymuje się z koniecz-

ności od rozwijania tej gałęzi produkcji. Szkolenie serowara musi być zarówno teoretyczne, jak i praktyczne; przygotowania praktycznego w pełnym znaczeniu tego słowa trudno jest w naszych warunkach otrzymać z braku racjonalnie postawionych serowarni, gdzie możnaby zaznajomić się z tą dziedziną wszechstronnie. Pozostaje praktyka zagranicą, utrudniona ze względu na brak funduszy.

Wreszcie produkcja serów wymaga dużego kapitału obrotowego. Sery, jak wiadomo, dojrzewają kilka miesięcy, przez który to czas, kapitał jest niejako unieruchomiony, na co nie każda spółdzielnia może sobie pozwolić.

Sprawa zbytu serów również nie jest rzeczą łatwą wobec konkurencji serów zagranicznych, których Polska dużo sprowadza. Pomimo tych wszystkich trudności, sprawa wyrobu serów zajmuje u nas stale umysły spółdzielców; należy przypuszczać, że produkcja serów przez spółdzielnie nabierze w przyszłości pierwszorzędnego znaczenia, tembardziej, że na rynkach zagranicznych coraz ostrzejsza konkurencja europejskich i zamorskich krajów sprawia nadmierną podaż masła przy równoczesnej tendencji do jak najlepszego podniesienia tego produktu i polepszenia organizacji zbytu. Równocześnie wyłania się ograniczenie siły nabywczej dwu największych rynków zbytu: Anglii i Niemiec a to przez wzrost bezrobocia i spłaty reparacyjne. Wszystko to spowoduje przerzucenie się na produkcję serów, która u nas wymaga poważnego zaopiekowania się przy zapewnionym poważnym dochodzie dla kraju.

Zazwyczaj wyżej wymienione typy spółdzielni nie ograniczają się do jednego kierunku swej działalności przetwórczej. I tak maślarnie produkują często sery, oraz sprzedają mleko pełne. Mleczarnie w okresach nadmiernej podaży mleka pełnego przerzucają się na wyrób masła.

W tablicy 22 przedstawiony mamy podział mleczarni spółdzielczych pod względem urządzeń i rodzaju przeróbki. Cyfry zestawienia odnoszą się do dn. 31. XII 1930 r. na podstawie danych związków rewizyjnych.

¹ Inż. J. Mokrzyński *Poradnik o zakładaniu spółdzielni mleczarskich* str. 9; Lwów 1926 r.

² Zygmunt Ihnatowicz *Organizacja serowarstwa w województwie nowogródzkim* (broszura) str. 6. Warszawa 1930 r.

Tabl. 22 Rodzaj urządzeń i przeróbki — *Installations de laiterie*

1930

Związki rewizyjne — <i>Unions de contrôle</i> ^a	<i>Installations</i> Rodzaj urządzenia		Rodzaj przeróbki — <i>Espèce de production</i>				
	ręczny <i>à bras</i>	mecha- niczny <i>méca- niques</i>	Mle- czarnie <i>Laite- ries</i>	Śmie- tankar- nie <i>Crème- ries</i>	Maślar- nie <i>Beurre- ries</i>	Sero- warnie <i>Froma- geries</i>	Niepo- dane <i>Sans indi- cation</i>
Ogółem—Total	1 139	233	48	102	1 209	13	6
A. Związki polskie—<i>Unions polonaises</i>	993	110	31	96	964	13	6
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	113	59	6	—	170	3	—
Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie	112	10	3 ^b	—	123	3 ^b	—
Związek Spółdzielni Zarobkowych i Gospo- darczych w Poznaniu	1	49	3	—	47	—	—
b. Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych R.P.	880	51	25	96	794	10	6
Związek Rew. Spółdzielni Rolniczych w Warszawie	595	20	5	92	511	7	—
Związek Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu	2	22	—	4	19	1	—
Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie	283	6	19	—	264	—	6
Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie	—	3	1	—	—	2	—
B. Związki niemieckie—<i>Unions allemandes</i>	—	122	5	6	111	—	—
Związek Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	—	—	—	—	—	—	—
Związek Spółdzielni Niemieckich w Polsce w Poznaniu	—	48	—	—	48	—	—
Związek Spółdzielni Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	—	21	—	—	21	—	—
Związek Wiejskich Spółdzielni woj. Pomor- skiego w Grudziądzu	—	53	5	6	42	—	—
C. Związki rusińskie—<i>Unions ruthènes</i>	146	1	12	—	134	—	—
Związek Rewizyjny Spółdzielni Ukraiń- skich we Lwowie	146	1	12	—	134	—	—
Ruski Związek Rewizyjny we Lwowie	—	—	—	—	—	—	—

^a Pour la denomination française des unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.^b Z wyrobem masła — a Y compris la production de beurre.

Dla uzupełnienia uwag o rodzaju przeróbki w mleczarniach spółdzielczych, dodamy słów kilka o mleczarniach Związku Rewizyjnego Spółdzielni Ukraińskich, które budową swą organizacyjną odbiegają od przeciętnego typu spółdzielni polskich i niemieckich. Mleczarnie tego związku dzielą się na 3 typy:

- I. Najstarszy—typ spółdzielni spożywców z oddziałem mleczarskim. Centralą ich jest „Centrosojuz“. Dziś typ ten powoli zanika.
- II. Typ czysto mleczarski ogranicza się na 1 wioskę; każdy dostawca jest członkiem.
- III. Rejonowe spółki mleczarskie; do nich należą osoby prawne, t. zn. spółdzielnie

mleczarskie czystego typu oraz spożywców typu mieszanego. Ostatnio statut rejonowych spółek mleczarskich zmieniony został o tyle, że członkiem mogą zostać również osoby fizyczne.

Oddziały mleczarskie przy kooperatywach spożywców mają za zadanie odwirować śmietankę od dostarczonego mleka swych członków i przesłać ją do rejonowej mleczarni. Tak spółdzielnie typu mieszanego spożywców, jak i mleczarnie czystego typu zakładają w obrębie swej działalności własne mleczarnie.

Produkcję masła spółdzielni mleczarskich według związków rewizyjnych przedstawia tablica 23.

Tabl. 23. Produkcja masła według związków
Production de beurre suivant les unions de contrôle

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle</i> ^a	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Masła w kilogramach <i>Production de beurre en kilogrammes</i>	
		ogółem <i>total</i>	na 1 spółdzielnię <i>par société</i>
Ogółem—Total . . .	1 154	20 330 203	17 617
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	952	12 939 159	13 592
a. Unja Zw. Spółdz. w Polsce Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie . . .	150	3 634 648	24 231
Zw. Spółdzielni Zarob. i Gosp. w Poznaniu . . .	114	1 055 770	9 261
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Pol. Zw. Rew. Spółdzielni Rolniczych w Warszawie . .	36	2 578 878	71 636
Zw. Rew. Spółdzielni Rolniczych w Toruniu . . .	802	9 304 511	11 602
Patronat Spółdz. Rolni- czych we Lwowie . . .	539	5 728 405	10 628
Związek Spółek Rolni- czych w Cieszynie . . .	10	462 604	46 260
B. Związki niemieckie . . . <i>Unions allemandes</i>	252	3 111 379	12 347
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi . . .	1	2 123	2 123
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu . .	96	6 076 295	63 295
Zw. Spółdzielni Roln. na Polskę Zach. w Po- znaniu	39	2 593 857	66 509
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	20	1 306 568	65 328
C. Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	106	1 314 749	12 403
Zw. Rew. Spółdz. Ukraiń- skich we Lwowie . . .	37	2 175 870	58 807
Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie	14	133 650	9 546

^a Pour la dénomination française des unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Jak wynika z tablicy, największą przeciętną odznaczają się spółdzielnie Związku Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu. Wogóle należy zwrócić uwagę, że maślarnie związków ziem zachodnich Polski wyróżniają się produkcją w stosunku do pozostałych związków.

Dla lepszego uwydatnienia udziału grup województw w produkcji masła i dostawie mleka posłuży nam następujące zestawienie:

Związki rewizyjne Grupy województw	Dostarczono mleka	Wyprodukowano masła
	574 284 tys. litr.	20 330 tys. kg
Ogółem	100,0 %	100,0 %
Polskie	61,0 „	63,6 „
Niemieckie	34,2 „	29,9 „
Rusińskie	4,8 „	6,5 „
Polska ogółem	100,0 %	100,0 %
Centralne	29,2 „	30,9 „
Wschodnie	4,4 „	5,1 „
Zachodnie	49,4 „	44,8 „
Południowe	17,0 „	19,2 „

Szczegółową produkcję według poszczególnych województw i przeciętną na 1 spółdzielnię wyrobu masła ilustruje nam tablica 24.

Tabl. 24. Produkcja masła według województw — *Production de beurre par département*

Województwa <i>Départements</i>	Spółdzielnie związków rewizyjnych — <i>Sociétés affiliées aux unions</i>					
	Ogółem <i>Total</i>	polskich — <i>polonaises</i>			niemieckich <i>allemandes</i>	rusińskich <i>ruthènes</i>
		Razem <i>Ensemble</i>	Unja Związków Spółdziel- czych	Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych R. P.		
Liczba spółdzielni uwzględnionych — <i>Nombre de sociétés envisagées</i>						
Ogółem — Total	1 154	952	150	802	96	106
Warszawa	112	112	18	94	—	—
Łódź	56	56	10	46	—	—
Kielce	87	87	9	78	—	—
Lublin	156	156	11	145	—	—
Białystok	75	75	9	66	—	—
Wilno	66	66	28	38	—	—
Nowogródek	70	70	8	62	—	—

(dok.—fin)

Województwa <i>Départements</i>	Spółdzielnie związków rewizyjnych — <i>Sociétés affiliées aux unions</i>					
	Ogółem <i>Total</i>	polskich — <i>polonaises</i>			niemieckich <i>allemandes</i>	rusińskich <i>ruthènes</i>
		Razem <i>Ensemble</i>	Unja Związków Spółdziel- czych	Zjednoczenie Związków Spółdzielni Rolniczych R. P.		
Polesie	18	18	8	10	—	—
Wołyń	49	48	13	35	—	1
Poznań	81	28	28	—	53	—
Pomorze	60	17	8	9	43	—
Śląsk	1	1	—	1	—	—
Kraków	85	85	—	85	—	—
Lwów	146	79	—	79	—	67
Stanisławów	33	6	—	6	—	27
Tarnopol	59	48	—	48	—	11

Wyprodukowano kilogramów masła — *Production de beurre en kilogrammes*

Ogółem — Total	20 330 203	12 939 159	3 634 648	9 304 511	6 076 295	1 314 749
Warszawa	1 999 999	1 999 999	341 210	1 658 789	—	—
Łódź	869 548	869 548	100 047	769 501	—	—
Kielce	972 329	972 329	88 422	883 907	—	—
Lublin	1 745 589	1 745 589	72 106	1 673 483	—	—
Białystok	690 661	690 661	108 842	581 819	—	—
Wilno	465 543	465 543	173 227	292 316	—	—
Nowogródek	233 687	233 687	23 891	209 796	—	—
Polesie	103 282	103 282	54 869	48 413	—	—
Wołyń	239 127	229 409	93 156	136 253	—	9 718
Poznań	5 626 693	2 024 647	2 024 647	—	3 602 046	—
Pomorze	3 483 014	1 008 765	554 231	454 534	2 474 249	—
Śląsk	2 123	2 123	—	2 123	—	—
Kraków	1 136 038	1 136 038	—	1 136 038	—	—
Lwów	1 866 004	1 066 995	—	1 066 995	—	799 009
Stanisławów	477 781	111 975	—	111 975	—	365 806
Tarnopol	418 785	278 569	—	278 569	—	140 216

Przeciętnie na 1 spółdzielnię — *Production moyenne par société*

Ogółem — Total	17 617,2	13 591,6	24 231,0	11 601,6	63 294,7	12 403,3
Warszawa	17 857,1	17 857,1	18 956,1	17 646,7	—	—
Łódź	15 527,6	15 527,6	10 004,7	16 728,3	—	—
Kielce	11 176,2	11 176,2	9 824,7	11 332,1	—	—
Lublin	11 189,7	11 189,7	6 555,1	11 541,3	—	—
Białystok	9 208,8	9 208,8	12 093,6	8 815,4	—	—
Wilno	7 053,7	7 053,7	6 186,7	7 692,5	—	—
Nowogródek	3 338,4	3 338,4	2 986,4	1 294,2	—	—
Polesie	5 737,9	5 737,9	6 858,6	4 841,3	—	—
Wołyń	4 880,1	4 779,4	7 165,8	3 892,9	—	—
Poznań	69 465,3	72 308,8	72 308,8	—	67 963,1	—
Pomorze	58 050,2	59 339,1	69 278,9	50 503,8	57 540,7	—
Śląsk	2 123,0	2 123,0	—	2 123,0	—	—
Kraków	13 365,2	13 365,2	—	13 365,2	—	—
Lwów	12 780,8	13 506,3	—	13 506,3	—	11 925,5
Stanisławów	14 478,2	18 662,5	—	18 662,5	—	13 548,4
Tarnopol	7 098,1	5 803,5	—	5 803,5	—	10 383,3

Jak wynika z cyfr, Zjednoczenie wykazuje najniższą przeciętną wyrobu masła na 1 mleczarnię. Szczególnie uwydatnia się to w województwach wschodnich. Tak niską cyfrę produkcji tłumaczyć można za dużą liczbą mleczarni blisko siebie leżących. Przyczyną tego jest nadmierne rozdrobnienie dostawy,

wskutek czego każda z mleczarni posiada niedostateczną ilość mleka do przeróbki. Mleczarnia taka nie może się pomyślnie rozwijać, gdyż małe obroty przy dużych stosunkowo kosztach nie pozwalają jej na kupno lepszych urządzeń z braku kapitałów.

Tabl. 25. Obroty — Chiffres d'affaires

(dok. — fin)

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle</i> ^a	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Obroty w złotych <i>Chiffre d'affaires en zlotys</i>		Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle</i> ^a	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Obroty w złotych <i>Chiffre d'affaires en zlotys</i>	
		ogółem <i>total</i>	na 1 spółdzielnię <i>par société</i>			ogółem <i>total</i>	na 1 spółdzielnię <i>par société</i>
Ogółem—Total . . .	1 268	142 021 363	112 004	B. Związki niemieckie . . .	103	48 531 567	471 180
A. Związki polskie	1 047	85 445 025	81 609	<i>Unions allemandes</i>			
<i>Unions polonaises</i>				Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi . . .	.	.	.
a. Unja Związków Spółdzielczych w Polsce	155	24 654 935	159 064	Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu . . .	40	19 386 825	484 671
Związek Spółdzielni Polskich w Warszawie	119	7 117 478	59 811	Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	20	12 602 330	630 117
Zw. Spółdzielni Zarob. i Gospod. w Poznaniu . . .	36	17 537 457 ^b	487 152	Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	43	16 542 412	384 707
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.	892	60 799 090	68 150	C. Związki rusińskie	118	8 044 771	68 176
Zw. Rew. Spółdzielni Rolniczych w Warszawie	604	36 397 485	60 261	<i>Unions ruthènes</i>			
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu . . .	11	3 142 069	285 643	Zw. Rewizyjny Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	118	8 044 771	68 176
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie . . .	275	20 871 833	75 898	Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie	.	.	.
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie	2	378 703	189 352				

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2 page 542.

^b Po uwzględnieniu spóźnionych sprawozdań obroty wynosiły 19 173 464 zł.

^c En tenant compte des comptes-rendus parvenus en retard le chiffre d'affaires monterait à 19 173 464 zł.

Tabl. 26 Spółdzielnie według wysokości obrotów

Répartition des sociétés d'après le montant du chiffre d'affaires

Związki rewizyjne Województwa <i>Unions de contrôle</i> ^a <i>Départements</i>	Spółdzielnie uwzględnione <i>Sociétés envisagées</i>	Obroty w tys. złotych — <i>Chiffres d'affaires en milliers de zlotys</i>									
		0—12	12—25	25—50	50—75	75—100	100—150	150—200	200—250	250—500	500 i wyżej <i>et plus</i>
Ogółem—Total	1 268	121	220	315	176	101	110	56	36	78	55
A. Związki polskie	1 047	109	199	285	156	88	87	42	22	35	24
<i>Unions polonaises</i>											
a. Unja Zw. Spółdzielczych w Polsce . . .	155	15	21	39	24	6	10	7	6	10	17
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	119	14	21	38	24	6	8	2	3	1	2
Białystok	9	1	—	2	4	—	1	—	1	—	—
Kielce	9	—	2	1	4	1	1	—	—	—	—
Lublin	11	2	1	5	2	—	1	—	—	—	—
Łódź	10	—	2	3	2	1	2	—	—	—	—
Nowogródek	8	—	5	3	—	—	—	—	—	—	—
Polesie	8	1	1	2	3	1	—	—	—	—	—
Warszawa	23	2	3	5	4	1	3	2	1	1	1
Wilno	28	4	6	12	3	2	—	—	—	—	1
Wołyń	13	4	1	5	2	—	—	—	1	—	—
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu	36	1	—	1	—	—	2	5	3	9	15
Pomorze	8	—	—	—	—	—	1	1	1	—	5
Poznań	28	1	—	1	—	—	1	4	2	9	10
b. Zjedn. Związków Spółdz. Roln. R. P.	892	94	178	246	132	82	77	35	16	25	7
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	604	67	136	171	93	53	47	16	5	12	4
Białystok	66	7	20	20	6	3	7	1	1	1	—
Kielce	44	8	9	7	10	6	1	2	1	—	—

(c. d. — suite)

Związki rewizyjne Województwa <i>Unions de contrôle a Départements</i>	Spół- dzielnie uwzględ- nione <i>Sociétés envisag- ées</i>	Obroty w tys. złotych — <i>Chiffres d'affaires en milliers de zlotys</i>									
		0—12	12—25	25—50	50—75	75—100	100—150	150—200	200—250	250—500	500 i wyżej <i>et plus</i>
Lublin	146	8	23	36	28	25	18	3	3	2	—
Łódź	48	1	6	9	11	7	5	1	—	7	1
Nowogródek	62	25	19	15	3	—	—	—	—	—	—
Polesie	10	2	3	4	1	—	—	—	—	—	—
Warszawa	154	3	29	59	27	9	14	8	—	2	3
Wilno	39	3	12	14	5	2	2	1	—	—	—
Wołyń	35	10	15	7	2	1	—	—	—	—	—
Zw. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	11	—	—	1	1	3	—	1	—	2	3
Pomorze	10	—	—	—	1	3	—	1	—	2	3
Warszawa	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	275	27	42	74	38	26	30	17	10	11	—
Kielce	34	1	5	8	6	3	6	—	1	4	—
Kraków	91	10	10	26	9	9	10	9	4	4	—
Lwów	96	3	15	26	16	12	10	7	4	3	—
Stanisławów	6	1	—	—	—	—	4	1	—	—	—
Tarnopol	48	12	12	14	7	2	—	—	1	—	—
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie	2	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
B. Związki niemieckie <i>Unions allemandes</i>	103	1	1	1	2	—	7	8	11	41	31
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	40	1	1	—	1	—	4	2	4	15	12
Pomorze	7	—	—	—	—	—	—	1	1	1	4
Poznań	33	1	1	—	1	—	4	1	3	14	8
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Za- chodnią w Poznaniu	20	—	—	—	—	—	—	1	3	7	9
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Po- morskiego w Grudziądzu	43	—	—	1	1	—	3	5	4	19	10
Pomorze	42	—	—	1	1	—	3	5	4	19	9
Poznań	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
C. Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	118	11	20	29	18	13	16	6	3	2	—
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	118	11	20	29	18	13	16	6	3	2	—
Lwów	81	6	17	22	14	7	9	3	2	1	—
Stanisławów	28	5	1	5	3	6	4	3	1	—	—
Tarnopol	8	—	2	1	1	—	3	—	—	1	—
Wołyń	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Ruski Związek Rew. we Lwowie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Lwów	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Stanisławów	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Tarnopol	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Liczby względne — *Proportions*

Ogółem — Total	100,0	9,5	17,4	24,9	13,9	8,0	8,7	4,4	2,8	6,1	4,3
A. Związki polskie — Unions polonaises	100,0	10,4	19,0	27,2	14,9	8,4	8,3	4,0	2,1	3,4	2,3
a. Unja Zw. Spółdzielczych w Polsce	100,0	9,7	13,5	25,2	15,5	3,9	6,4	4,5	3,9	6,4	11,0
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie	100,0	11,8	17,7	31,9	20,2	5,0	6,7	1,7	2,5	0,8	1,7
Zw. Spółdz. Zarobk. i Gospod. w Poznaniu	100,0	2,8	—	2,8	—	—	5,5	13,9	8,3	25,0	41,7

(dok.—fin)

Związki rewizyjne Województwa <i>Unions de contrôle^a</i> <i>Départements</i>	Spół- dzielnie uwzględ- nione <i>Sociétés</i> <i>envisagées</i>	Obroty w tys. złotych — <i>Chiffres d'affaires en milliers de zlotys</i>									
		0—12	12—25	25—50	50—75	75—100	100—150	150—200	200—250	250—500	500 i wyżej <i>et plus</i>
b. Zjedn. Zw. Spółdzielni Roln. R. P. . . .	100,0	10,5	20,0	27,6	14,8	9,2	8,6	3,9	1,8	2,8	0,8
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Warszawie	100,0	11,1	22,5	28,3	15,4	8,8	7,8	2,6	0,8	2,0	0,7
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	100,0	—	—	9,1	9,1	27,3	—	9,1	—	18,1	27,3
Zw. Spółek Rolniczych w Cieszynie	100,0	9,8	15,3	26,9	13,8	9,5	10,9	6,2	3,6	4,0	—
B. Związki niemieckie	100,0	1,0	1,0	1,0	1,9	—	6,8	7,7	10,7	39,8	30,1
<i>Unions allemandes</i>											
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	100,0	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	100,0	2,5	2,5	—	2,5	—	10,0	5,0	10,0	37,5	30,0
Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią w Poznaniu	100,0	—	—	—	—	—	—	5,0	15,0	35,0	45,0
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Po- morskiego w Grudziądzu	100,0	—	—	2,3	2,3	—	7,0	11,6	9,3	44,2	23,3
C. Związki rusińskie	100,0	9,3	16,9	24,6	15,3	11,0	13,6	5,1	2,5	1,7	—
<i>Unions ruthènes</i>											
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	100,0	9,3	16,9	24,6	15,3	11,0	13,6	5,1	2,5	1,7	—
Ruski Zw. Rew. we Lwowie	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle, voir le tabl. 2, page 542.

Tak w związkach polskich (Poznań, To-
ruń), jako też i niemieckich, najsilniejsze
natężenie przedstawiają klasy ostatnie; spół-
dzielnie pozostałych związków wykazują

najliczniej obroty w grupie od 25 — 50
zatem są daleko niższe.

Obroty według rodzaju towarów wyka-
zuje nam tablica 27.

Tabl. 27. Obroty według rodzaju towarów — *Chiffres d'affaires d'après l'espèce de marchandises*

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	Wartość towarów sprzedanych w złotych <i>Valeur des marchandises vendues en zlotys</i>						Brak podziału <i>Sans indication</i>
	Ogółem <i>Total</i>	w t e m: — d o n t:					
		masła <i>beurre</i>	mleka pełnego <i>lait non écrémé</i>	śmietanki <i>crème</i>	serów <i>fromages</i>	innych produktów <i>autres produits</i>	

Liczby bezwzględne — <i>Chiffres absolus</i>							
Ogółem—Total	142 021 363	102 703 593	9 675 295	2 823 520	1 926 656	4 152 607	20 739 692
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	85 445 025	73 490 895	6 119 207	2 018 593	1 290 559	2 525 771	—
a. Unja Związków Spółdz. w Polsce	24 654 935	19 434 111	2 602 946	661 383	661 976	1 294 519	—
Zw. Spółdz. Polskich	7 117 478	6 034 283	526 877	313 511	95 097	147 710	—
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod.	17 537 457	13 399 828	2 076 069	347 872	566 879	1 146 809	—
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolni- czych R. P.	60 790 090	54 056 784	3 516 261	1 357 210	628 583	1 231 252	—
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych	36 397 485	32 817 094	1 531 409	1 229 316	138 814	680 852	—
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	3 142 069	2 791 085	204 362	77 305	26 917	42 400	—
Patronat Spółdz. Rolniczych	20 871 833	18 435 825	1 581 187	42 942	307 024	504 855	—
Zw. Spółek Rolniczych . . .	378 703	12 780	199 303	7 647	155 828	3 145	—

(dok. — fin)

Związki rewizyjne <i>Unions de contrôle^a</i>	Wartość towarów sprzedanych w złotych <i>Valeur des marchandises vendues en zlotys</i>						Brak podziału <i>Sans indication</i>
	Ogółem <i>Total</i>	w t e m: — d o n t:					
		masła <i>beurre</i>	mleka pełnego <i>lait non écrémé</i>	śmietanki <i>crème</i>	serów <i>fromages</i>	innych produktów <i>autres produits</i>	
B. Związki niemieckie <i>Unions allemandes</i>	48 531 567	24 288 986	3 438 431	789 831	628 927	1 529 104	17 856 288
Zw. Spółek Niem. w Polsce	.	.	.	.	.	.	.
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	19 386 825	15 640 734	1 229 376	215 139	350 615	637 085	1 313 876
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachodnią w Poznaniu	12 602 330	8 648 252	2 209 055	574 692	278 312	892 019	—
Zw. Wiejskich Spółdz. woj. Pomorskiego w Grudziądzu	16 542 412	—	—	—	—	—	16 542 412
C. Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	8 044 771	4 923 712	117 657	15 096	7 170	97 732	2 883 404
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich	8 044 771	4 923 712	117 657	15 096	7 170	97 732	2 883 404
Ruski Zw. Rew. we Lwowie	.	.	.	.	.	.	.

Liczby względne — *Proportions*

Ogółem—Total	100,0	84,7	8,0	2,3	1,6	3,4	—
A. Związki polskie <i>Unions polonaises</i>	100,0	86,0	7,2	2,4	1,5	2,9	—
a. Unja Związków Spółdz. w Polsce	100,0	78,8	10,6	2,7	2,7	5,2	—
Zw. Spółdz. Polskich	100,0	84,8	7,4	4,4	1,3	2,1	—
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod.	100,0	76,4	11,8	2,0	3,3	6,5	—
b. Zjednoczenie Zw. Spółdz. Rolniczych R. P.	100,0	88,9	5,8	2,2	1,1	2,0	—
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych	100,0	90,2	4,2	3,3	0,4	1,9	—
Zw. Rew. Spółdz. Rolniczych w Toruniu	100,0	88,8	6,5	2,5	0,9	1,3	—
Patronat Spółdz. Rolniczych	100,0	88,3	7,6	0,2	1,5	2,4	—
Zw. Spółek Rolniczych	100,0	3,4	52,6	2,0	41,1	0,9	—
B. Związki niemieckie <i>Unions allemandes</i>	100,0	79,2	11,2	2,6	2,0	5,0	—
Zw. Spółek Niem. w Polsce	.	.	.	.	.	.	.
Zw. Spółdz. Niem. w Polsce	100,0	86,6	6,8	1,2	1,9	3,5	—
Zw. Spółdz. Rol. na Polskę Zach.	100,0	68,6	17,5	4,6	2,2	7,1	—
Zw. Wiej. Spółdz. woj. Pom.	—	—	—	—	—	—	—
C. Związki rusińskie <i>Unions ruthènes</i>	100,0	95,4	2,3	0,3	0,1	1,9	—
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich	100,0	95,4	2,3	0,3	0,1	1,9	—
Ruski Zw. Rew. we Lwowie	.	.	.	.	.	.	.

^a Pour la dénomination française des Unions de contrôle voir le tableau 2, page 342.

Jak widzimy z tablicy powyższej, spółdzielnie otrzymywały główny dochód ze sprzedaży masła, a potem mleka pełnego; wyjątek stanowią pod tym względem jedynie spółdzielnie Związku Spółek Rolniczych w Cieszynie.

Do produktów innych zaliczyć należy: maślanekę, twaróg i jaja. Niektóre mleczarnie zajmują się u siebie zbiórką jaj. Szczególnie z wielkim powodzeniem można tę akcję stosować tam, gdzie jest niezbyt wielka przeróbka.

Centrale handlowe spółdzielni mleczarskich

Poszczególne spółdzielnie mleczarskie, mając lokalny charakter, odsunięte są od

wielkich rynków zbytu, czy to krajowych czy zagranicznych. Dla ułatwienia sprzedaży swej produkcji pojedyncze spółdzielnie podobnej branży tworzą sobie nadbudowę, w formie wielkiej hurtowni towarowej inaczej centrali, powierzając jej pośrednictwo między rynkiem zbytu względnie zakupu a spółdzielni. Centrala taka ma obowiązek odbierać wyprodukowany przez spółdzielnie produkt i zająć się jego zbytem. Z drugiej strony, dostarcza wszelkich potrzebnych artykułów spółdzielniom, nabywając je z pierwszych źródeł.

Jak z tego wynika, centrale są organem ułatwiającym zbyt spółdzielniom, są tworzone wyłącznie dla dogodności tych ostatnich.

Spółdzielnie mleczarskie w Polsce zgrupowane są w 7 centralach handlowych, z których 3 są polskie, 2 niemieckie, oraz 2 rusińskie. Podczas kiedy można powiedzieć, że prawie wszystkie spółdzielnie mleczarskie rusińskie i niemieckie należą do swych centrali handlowych, wśród spółdzielni mleczarskich polskich jest wiele takich, które zajmują się zbytem na własną rękę.

Główny Urząd Statystyczny, chcąc wyjaśnić szereg zagadnień związanych z hurtową organizacją spółdzielczego handlu nabiałem, rozesłał specjalną ankietę do centrali

handlowych spółdzielni mleczarskich w Polsce. Odpowiedzi otrzymano od wszystkich centrali z wyjątkiem Małopolskiego Związku Mleczarskiego w Krakowie, co do którego Główny Urząd Statystyczny nie posiada danych. Wszelkie zatem uwagi niżej podane, odnosić się będą do 6 centrali handlowych: 2 polskich, 2 niemieckich i 2 rusińskich.

Przed przystąpieniem do szczegółowych uwag na temat centrali podajemy w tabl. 28—30 ich bilans, rachunek strat i nadwyżek z liczbą członków i wysokością dokonanych obrotów.

Tabl. 28. Bilanse centrali handlowych — *Bilans des magasins de gros*

W złotych — *En zlotys*

31.XII

Wyszczególnienie	Centrale polskie Magasins de gros polonais					Spécification
	Ogółem	Razem Ensemble	Związek Gospodar- czy Spół- dzielni Mle- czarskich w Poznaniu	Związek Spółdzielni Mleczar- skich i Jaj- czarskich w Warszawie	Małopolski Związek Mleczarski w Krakowie	
	Total					
1 9 2 9						
Liczba członków (spółdziel- nie)	1 074	745	36	444	265	Nombre de sociétés affi- liées
Stan czynny						Actif
Kasa i waluty	108 104	79 744	2 959	69 826	6 959	Encaisse et espèces étrang.
Instytucje kredytowe i lo- katy	326 651	107 790	273	64 126	43 391	Institutions de crédit, pla- cements
Papiery i udziały	38 749	36 399	—	30 885	5 514	Titres et parts aux entrepris.
Weksle	188 025	185 968	—	181 962	4 006	Portefeuille d'escompte
Towary	2 462 441	2 310 813	3 871	1 012 170	1 294 772	Marchandises
Dłużnicy	2 507 761	2 010 250	618 518	921 277	470 455	Débiteurs
Ruchomości i urządzenia	995 185	879 063	14 319	565 637	299 107	Mobilier et installations
Nieruchomości	1 488 643	1 288 827	—	1 137 988	150 839	Immeubles
Inne aktywa	422 824	215 713	38 851	94 564	82 298	Autre actif
Straty	4 556	—	—	—	—	Pertes
Suma bilansowa	8 542 939	7 114 567	678 791	4 078 435	2 357 341	Total du bilan
Stan bierny						Passif
Udziały	497 806	385 246	52 500	142 406	190 340	Parts sociales
Fundusz zasobowy	284 748	186 049	907	91 951	93 191	Fonds de réserve
Fundusz amortyzacyjny	231 304	231 304	—	231 304	—	Fonds d'amortissement
Fundusz specjalny	71 939	71 939	1 043	70 896	—	Fonds spéciaux
Weksle własne (akcepty)	458 385	400 898	—	81 189	319 709	Lettres de change propres
Instytucje kredytowe (ban- ki)	2 682 090	2 430 320	209 232	1 824 882	396 206	Institutions de crédit (ban- ques)
Wierzyciele	3 885 257	3 296 106	376 861	1 600 745	1 318 500	Autres créanciers
Inne pasywa	286 823	54 358	17 227	10 497	26 634	Autre passif
Czysta nadwyżka	144 587	58 347	21 021	24 565	12 761	Bénéfice net
Obroty	73 744 709	53 831 025	17 230 957	23 391 372	13 208 696	Chiffre d'affaires
1 9 3 0 ^a						
Liczba członków (spółdziel- nie)	901	521	49	472	.	Nombre de sociétés affi- liées
Stan czynny						Actif
Kasa i waluty	130 160	76 870	1 405	75 465	.	Encaisse et espèces étrang.
Instytucje kredytowe i lo- katy	385 366	173 204	52 296	120 908	.	Institutions de crédit, pla- cements
Papiery i udziały	52 089	49 010	18 125	30 885	.	Titres et parts aux entrepris.

^a Dane dla 1930 roku nie obejmują Małopolskiego Związku Mleczarskiego w Krakowie z powodu nienadesłania zestawień, wobec czego cyfry ogółem z roku 1929 i 1930 nie są ze sobą porównywalne.

^a Les données pour l'année 1930 n'embrassent pas l'Union des laiteries coopératives à Cracovie, par conséquent les totaux pour l'année 1929 et 1930 ne sont pas comparables.

(c. d. — suite)

Wyszczególnienie	Ogółem <i>Total</i>	Centrale polskie <i>Magasins de gros polonais</i>				Spécification
		Razem <i>Ensemble</i>	Związek Gospodar- czy Spół- dzielni Mle- czarskich w Poznaniu	Związek Spółdzielni Mleczar- skich i Jaj- czarskich w Warszawie	Małopolski Związek Mleczarski w Krakowie	
Weksle	145 001	124 001	14 600	109 401	.	Portefeuille d'escompte
Towary	928 411	706 007	1 429	704 578	.	Marchandises
Dłużnicy	1 811 116	1 225 349	393 725	831 624	.	Débiteurs
Ruchomości i urządzenia	784 516	6 8 758	17 201	661 557	.	Mobilier et installations
Nieruchomości	1 439 330	1 206 771	68 783	1 137 988	.	Immeubles
Inne aktywa	535 181	71 148	—	71 148	.	Autre actif
Straty	3 577	—	—	—	.	Pertes
Suma bilansowa	6 214 747	4 311 118	567 564	3 743 554	.	Total du bilan
Stan bierny						Passif
Udziały	434 770	310 710	127 400	183 310	.	Parts sociales
Fundusz zasobowy	382 280	147 723	5 177	142 546	.	Fonds de réserve
Fundusz amortyzacyjny	321 473	321 473	10 380	311 093	.	Fonds d'amortissement
Fundusz specjalny	60 645	60 116	9 504	50 612	.	Fonds spéciaux
Weksle własne (akcepty)	104 207	36 957	20 780	16 177	.	Lettres de change propres
Instytucje kredytowe (ban- ki)	1 547 002	1 380 240	16 813	1 363 427	.	Institutions de crédit (ban- ques)
Wierzyciele	2 693 505	1 937 797	315 965	1 621 832	.	Autres créanciers
Inne pasywa	495 474	26 003	—	26 003	.	Autre passif
Czysta nadwyżka	175 391	90 099	61 545	28 554	.	Bénéfice net
Obroty	60 584 959	40 319 876	18 873 571	21 446 305	.	Chiffre d'affaires

Wyszczególnienie	Centrale niemieckie <i>Magasins de gros allemands</i>			Centrale rusińskie <i>Magasins de gros ruthènes</i>			Spécification
	Razem <i>Ensemble</i>	Centrala Mleczar- ska (Mol- kerei- Zentrale) w Poznaniu	Spół- dzielnia Exporto- wa masła na Pomo- rzu w Gru- dządzu	Razem <i>Ensemble</i>	Krajowy Związek Mleczarski „Masłoso- juz“ we Lwowie	Krajowy Związek Spół- dzielni „Uni- strosian“ we Lwowie	
Liczba członków (spółdziel- nie)	70	59	11	259	217	42	Nombre de sociétés affi- liées
Stan czynny							Actif
Kasa i waluty	968	785	183	27 392	23 678	3 714	Encaisse et espèces étrang.
Instytucje kredytowe i lo- katy	162 960	125 742	37 218	55 901	54 699	1 202	Institutions de crédit, pla- cements
Papiery i udziały	2 350	350	2 000	—	—	—	Titre et parts aux entrepris.
Weksle	—	—	—	2 057	2 057	—	Portefeuille d'escompte
Towary	—	—	—	151 628	140 910	10 718	Marchandises
Dłużnicy	23 481	23 481	—	474 030	455 197	18 833	Débiteurs
Ruchomości i urządzenia	26 278	25 063	1 215	89 844	85 678	4 166	Mobilier et installations
Nieruchomości	—	—	—	199 816	199 816	—	Immeubles
Inne aktywa	3 076	738	2 338	204 035	201 042	2 993	Autre actif
Straty	2 443	—	2 443	2 113	—	2 113	Pertes
Suma bilansowa	221 556	176 159	45 397	1 206 816	1 163 077	43 739	Total du bilan
Stan bierny							Passif
Udziały	35 120	31 845	3 275	77 440	73 555	3 885	Parts sociales
Fundusz zasobowy	681	—	681	98 018	96 791	1 227	Fonds de réserve
Fundusz amortyzacyjny	—	—	—	—	—	—	Fonds d'amortissement
Fundusz specjalny	—	—	—	—	—	—	Fonds spéciaux
Weksle własne (akcepty)	—	—	—	57 487	57 487	—	Lettres de change progres
Instytucje kredytowe (ban- ki)	20 494	—	20 494	231 276	231 276	—	Institutions de crédit (ban- ques)
Wierzyciele	153 498	132 551	20 947	435 653	400 744	34 909	Autres créanciers
Inne pasywa	8 078	8 078	—	224 387	220 669	3 718	Autre passif
Czysta nadwyżka	3 685	3 685	—	82 555	82 555	—	Bénéfice net
Obroty	7960806	6920096	1040710	11 952 878	11 216 631	736 247	Chiffre d'affaires

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Centrale niemieckie <i>Magasins de gros allemands</i>			Centrale rusińskie <i>Magasins de gros ruthènes</i>			Spécification
	Razem <i>Ensemble</i>	Centrala Mleczar- ska (Mol- kerej- Zentrale) w Poznaniu	Spół- dzielnia Exporto- wa masła na Pomo- rzu w Grud- ziądzu	Razem <i>Ensemble</i>	Krajowy Związek Mleczarski „Masłoso- juz“ we Lwowie	Krajowy Związek Spół- dzielni „Dni- strosian“ we Lwowie	
Liczba członków (spółdziel- nie)	95	60	35	285	244	41	Nombres de sociétés affi- liées
Stan czynny							Actif
Kasa i waluty	4 686	4 686	—	48 604	48 139	465	Encaisse et espèces étrang.
Instytucje kredytowe i lo- katy	176 615	138 994	37 621	35 547	34 347	1 200	Institutions de crédit, pla- cements
Papiery i udziały	3 079	385	2 694	—	—	—	Titres et parts aux entreprises
Weksle	—	—	—	21 000	21 000	—	Portefeuille d'escompte
Towary	1 486	1 486	—	220 918	210 226	10 692	Marchandises
Dłużnicy	73 793	71 293	2 500	511 974	493 388	18 586	Débiteurs
Ruchomości i urządzenia	29 943	29 942	1	75 815	70 552	5 263	Mobilier et installations
Nieruchomości	—	—	—	232 559	232 559	—	Immeubles
Inne aktywa	6 560	6 560	—	457 473	447 009	10 464	Autre actif
Straty	439	—	439	3 138	—	3 138	Pertes
Suma bilansowa	296 601	253 346	43 255	1 607 028	1 557 220	49 808	Total du bilan
Stan bierny							Passif
Udziały	38 625	33 500	5 125	85 435	81 378	4 057	Parts sociales
Fundusz zasobowy	1 049	368	681	233 508	232 256	1 252	Fonds de réserve
Fundusz amortyzacyjny	—	—	—	—	—	—	Fonds d'amortissement
Fundusz specjalny	529	529	—	—	—	—	Fonds spéciaux
Weksle własne (akcepty)	—	—	—	67 250	67 250	—	Lettres de change progres
Instytucje kredytowe (ban- ki)	34 681	—	34 681	132 081	132 081	—	Institutions de crédit (ban- ques)
Wierzyciele	211 724	211 724	—	543 984	507 083	36 901	Autres créanciers
Inne pasywa	4 356	1 588	2 768	465 115	457 517	7 598	Autre passif
Czysta nadwyżka	5 637	5 637	—	79 655	79 655	—	Bénéfice net
Obroty	7514176	7123339	390 837	12 750 907	12 218 476	532 431	Chiffre d'affaires

Tabl. 29. Rachunek strat i nadwyżek centrali handlowych — *Compte de pertes et de profits des magasins de gros*
W złotych — *En zlotys*

Centrale spółdzielni mleczarskich <i>Magasins de gros des laiteries coopératives</i>	Straty — <i>Pertes</i>						Nadwyżki — <i>Bénéfices</i>			
	Razem <i>Total</i>	Koszty handlo- we <i>Frais de com- merce</i>	Pro- centy i pro- wizje <i>Intérêts et com- mis- sions</i>	Amorty- zacja <i>Amor- tisse- ments</i>	Inne straty <i>Autres pertes</i>	Nad- wyżki <i>Béné- fices</i>	Razem <i>Total</i>	Dochód brutto na towarach <i>Revenu brut sur marchan- dises</i>	Inne dochody <i>Autres revenus</i>	Straty <i>Pertes</i>
Ogółem—Total	3 736 594	3 097 905	234 026	156 870	103 206	144 587	3 736 594	3 371 229	360 809	4 556
A. Centrale polskie	2 888 865	2 425 504	216 130	112 903	75 981	58 347	2 888 865	2 571 561	317 304	—
<i>Magasins de gros polonais</i>										
Zw. Gospodarczy Spółdz. Mleczarskich w Poznaniu	274 862	231 678	—	17 382	4 781	21 021	274 862	9 492	265 370	—
Zw. Spółdz. Mleczarskich i Jajczarskich w Warsza- wie	1 970 443	1 651 479	159 998	73 265	61 136	24 565	1 970 443	1 918 728	51 715	—
Małopolski Zw. Mleczarski w Krakowie	643 560	542 347	56 132	22 256	10 064	12 761	643 560	643 341	219	—
B. Centrale niemieckie	50 668	37 695	—	385	8 903	3 685	50 668	5 620	42 605	2 443
<i>Magasins de gros allemands</i>										
Centrala mleczarska (Molkerei - Zentrale) w Poznaniu	39 926	29 707	—	—	6 534	3 685	39 926	—	39 926	—
Spółdz. Exportowa Masła na Pomorzu w Grudziądzu	10 742	7 988	—	385	2 369	—	10 742	5 620	2 679	2 443

JÓZEF GATKIEWICZ

α Bez Małopolskiego Związku Mleczarskiego w Krakowie, wobec czego cyfry ogółem z roku 1929 i 1930 nie są ze sobą porównywalne.

Tabl. 30. Ustosunkowanie niektórych pozycji — Proportions entre les chiffres principaux des bilans

a Dane dla 1930 roku obliczono bez Małopolskiego Związku Mleczarskiego w Krakowie, wobec czego cyfry ogółem z roku 1929 i 1930 nie są ze sobą porównywalne.

(dok.—fin)

Wyszczególnienie ^a <i>Spécification ^a</i>	Ogółem <i>Total</i>	Centrale polskie <i>Magasins de gros polonais</i>				Centrale niemieckie <i>Magasins de gros allemands</i>			Centrale rusińskie <i>Magasins de gros ruthènes</i>		
		Razem <i>Ensemble</i>	Związek gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich w Poznaniu	Związek Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich w Warszawie	Małopolski Związek Mleczarski w Krakowie	Razem <i>Ensemble</i>	Centrala Mleczarska (Molke-rei-Zentrale) w Poznaniu	Spółdzielnia Eksportowa Masła na Pomorzu w Grudziądzu	Razem <i>Ensemble</i>	Krajowy Związek Mleczarski „Masło-sojuz” we Lwowie	Krajowy Związek Spółdzielni „Dni-strosian” we Lwowie
Kapitały własne w %% kapitałów obrotowych 1929 ^b 1930 ^b <i>Fonds propres en % des fonds de roulement</i>	12,7 19,3	12,3 19,5	8,0 26,9	13,2 18,4	12,0 .	16,2 13,6	18,1 13,6	8,7 13,4	14,5 19,8	14,6 20,1	11,7 10,7
Kapitał unieruchomiony w %% kapitałów obrotowych . 1929 ^c 1930 ^c <i>Fonds de réserve en % des fonds de roulement</i>	29,1 35,8	30,5 43,7	2,1 15,1	41,8 48,1	19,1 .	11,9 10,1	14,2 11,8	2,7 0,0	24,0 19,2	24,5 19,5	9,5 10,6
Fundusze społeczne w %% udziałów 1929 1930 <i>Fonds d'autrui en % des parts sociales</i>	118,1 175,8	127,0 170,4	3,7 19,7	276,8 275,1	48,9 .	1,9 4,1	. 2,7	20,8 13,3	126,6 273,3	131,6 285,4	31,6 30,9
Fundusz amortyzacyjny w %% kapitałów unieruchomionych 1929 1930 <i>Fonds d'amortissement en % des fonds immobilisés</i>	9,3 14,5	10,7 17,0	. 12,1	10,7 17,3	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
Towary w %% kapitałów obrotowych 1929 1930 <i>Valeur des marchandises en % des fonds de roulement</i>	28,8 14,9	32,5 16,4	0,6 0,3	24,8 18,8	54,9 .	— 0,5	— 0,6	— —	12,6 13,7	12,1 13,5	24,5 21,5
Straty brutto w %% obrotu . 1929 1930 <i>Pertes brutes en % du chiffre d'affaire</i>	4,9 4,6	5,3 4,4	1,5 2,7	8,3 5,9	4,8 .	0,6 2,3	0,5 2,3	1,0 2,3	5,9 6,7	6,0 6,6	5,3 8,3
Dochody brutto w %% obrotu 1929 1930 <i>Recettes brutes en % du chiffre d'affaires</i>	5,1 4,9	5,4 4,6	1,6 3,0	8,4 6,1	4,9 .	0,6 2,3	0,6 2,4	0,8 2,2	6,7 7,3	6,8 7,3	5,1 7,7
Koszty handlowe w %% obrotu 1929 1930 <i>Frais de commerce en % du chiffre d'affaires</i>	4,2 3,6	4,5 3,3	1,3 2,0	7,1 4,3	4,1 .	0,5 2,1	0,4 2,1	0,8 1,1	5,3 5,8	5,3 5,7	4,9 6,5
Kapitały obrotowe w %% obrotu 1929 1930 <i>Fonds de roulement en % du chiffre d'affaires</i>	11,6 10,3	13,2 10,7	3,9 3,0	17,4 17,5	17,8 .	2,8 3,9	2,5 3,6	4,4 11,1	10,1 12,6	10,4 12,7	5,9 9,4
Koszty handlowe w %% strat brutto 1929 1930 <i>Frais de commerce en % des pertes brutes</i>	86,2 78,7	85,7 73,7	91,3 75,4	84,9 73,0	85,9 .	80,2 91,5	81,9 93,9	74,4 48,9	88,8 86,5	88,6 86,9	92,4 77,8
Procenty w %% strat brutto 1929 1930 <i>Intérêts en % des pertes brutes</i>	6,5 8,3	7,6 11,5	. 4,2	8,2 14,5	8,9 .	— —	— —	— —	2,5 3,1	2,2 2,8	7,1 7,7

^a Dane dla 1930 roku obliczono bez Małopolskiego Związku Mleczarskiego w Krakowie, wobec czego cyfry ogółem z roku 1929 i 1930 nie są ze sobą porównywalne. ^b Bez czystej nadwyżki ^c Do kapitałów unieruchomionych zaliczono ruchomości (urządzenia) i nieruchomości.

^a Les chiffres pour l'année 1930 n'embrasse pas l'Union des laiteries coopératives à Cracovie, par conséquent les totaux pour l'année 1929 et 1930 ne sont pas comparables. ^b Non compris l'excédent net. ^c Les capitaux immobilisés comprennent les immeubles et les installations.

Wszystkie centrale są pod względem odpowiedzialnością. Najstarszą z nich jest Zw. prawnym—spółdzielniami z ograniczoną od- Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich w

Warszawie, który działalność swoją rozpoczął w 1904 roku pod nazwą: Warszawskie Ziemiańskie Towarzystwo Mleczarskie w Warszawie. Szczegóły historyczne rozwoju tej centrali można znaleźć w wydawnictwie poniżej cytowanym¹.

Drugą z kolei centralą jest „Masłosojuz“, działający od 1907 r. Pozostałe centrale zaczęły swą działalność po wojnie: Spółdzielnia Eksportowa Masła na Pomorzu w Grudziądzu w 1926 r.; „Dnistrosian“ we Lwowie w marcu 1927 r.; Związek Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich w Poznaniu w sierpniu 1927 r.; wreszcie Centrala Mleczarska „Molkerei-Zentrale“ w Poznaniu w 1928 r.

Zw. Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich swoją działalnością obejmuje teren województw centralnych, wschodnich i zachodnich², współpracując ze Zw. Rew. Spółdzielni Rolniczych w Warszawie. Zw. „Masłosojuz“ działa na terenach województw południowo-wschodnich i na Wołyniu, należy do Zw. Rew. Spółdzielni Ukraińskich we Lwowie; Zw. „Dnistrosian“ we Lwowie akcję swoją prowadzi na tych samych terenach co „Masłosojuz“ z wyjątkiem województwa wołyńskiego i współpracuje z Ruskim Związkiem Rewizyjnym we Lwowie; „Molkerei-Zentrale“ w Poznaniu działalność swą rozpościera na woj. poznańskie i pomorskie w najściślejszej współpracy będąc ze Zw. Spółdzielni Niemieckich w Polsce i Zw. Spółdz. Rolniczych na Polskę Zachodnią—w Poznaniu. Spółdzielnia Eksportowa Masła na Pomorzu w Grudziądzu działa wyłącznie w woj. pomorskim, jest członkiem Zw. Wiejskich Spółdzielni woj. pomorskiego w Grudziądzu, ściśle z nim pracując.

Podstawą finansową działalności centrali są udziały.

W centrali warszawskiej udział wynosi zł. 300; atoli § 39 statutu orzeka, że członek, zbywający za pośrednictwem związku produkty rolnicze, jest obowiązany zadeklarować i wpłacić taką ilość udziałów, jaką oznaczy Rada Nadzorcza dla wszystkich członków w stosunku do przeciętnej dostawy produktów w roku ubiegłym. W praktyce przedstawia się to następująco: każda spółdzielnia musi zadeklarować udziały w zależności od miesięcznej produkcji masła, jak to ilustruje poniższa tabliczka:

Przy produkcji miesięcznej kilogramów masła	Liczba obowiązkowych udziałów
500	1
1 000	2
2 000	3
3 000	4
5 000	5
10 000	10
20 000	12

Udział do Molkerei-Zentrale wynosi zł. 500 płatny przy przystąpieniu. Najmniej wymagany jest i udział.

Inaczej regulowana jest ta sprawa w Zw. „Masłosojuz“, gdzie udział wynosi zł. 100 i ściągany jest za dostarczony towar. Za każdą stację śmietankową mleczarnia płaci i udział.

„Dnistrosian“ pobiera udział w wysokości zł. 50—przyczem od każdych 4000 kg rocznej produkcji mleczarnia wpłaca i udział.

Centrala w Grudziądzu wyznaczyła udział zł. 25 płatny zaraz po przystąpieniu, przyczem od każdych 200 000 dostarczonych litrów mleka spółdzielnia musi nabyć i udział.

Centrale, jak powiedzieliśmy, zorganizowane są głównie dla korzyści spółdzielni, dla ułatwienia im zbytu, to też najważniejszą czynnością centrali jest szukać rynków zbytu dla odległych od nich mleczarni spółdzielczych. Mleczarnie słabe potrzebują ciągłej pomocy ze strony centrali.

Są jednak takie spółdzielnie, które bez tej pomocy doskonale sobie radzą i obywają, co zaś najważniejsze mają lepsze przychody przy dokonywaniu sprzedaży na własną rękę, niż za pośrednictwem centrali. W tej sprawie pisze jedna ze spółdzielni: „sprzedając masło wprost odbiorcom (a nie przez centralę X) uzyskujemy daleko wyższe ceny. Przy tak korzystnej sprzedaży pokrywamy nie tylko zwiększone nieco koszty opakowania i dowozu względnie przewozu masła, lecz w zupełności pokrywamy całkowite koszty administracyjne; wskutek tego możemy płacić znacznie wyższe ceny za mleko, aniżeli spółdzielnie dostarczające masło do centrali X“ (ankieta). Nie wchodząc w ocenę, czy spółdzielnie winny być krępowane przepisami statutowymi i mieć obowiązek dostarczania całkowitej produkcji do centrali, trzeba nadmienić że Zw. Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich w Poznaniu zgodnie ze statutem nie stosuje względem spółdzielni

¹ *Ćwierć wieku pracy spółdzielczej*. Rys historyczny Związku Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich w Warszawie, Warszawa 1930.
² Rok 1930, XXVII okres sprawozdawczy z działalności Zw. Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich w Warszawie, Warszawa 1931 r.

żadnego przymusu dostawy produktów do Związku. Pomimo liberalnego traktowania tej sprawy stwierdza wzrost dostawy od członków, od innych mleczarni spółdzielczych i prywatnych, co motywuje się skromną prowizją komisową (1,5%) od ceny sprzedaży, pomyślnie dokonywaną sprzedażą, oraz usilną pracą instruktorską nad podniesieniem jakości masła w poszczególnych mleczarniach, wreszcie przyjęciem wobec dostawców *del credere*.

Bardzo często spółdzielnie uskarżają się na wysokie komisowe dochodzące do 6% od ceny sprzedażnej w niektórych centralach. Zmuszanie spółdzielni do dostawy centrali jest całkowicie nieracjonalne wówczas, gdy mleczarnia na rynku miejscowym może sprzedać masło po daleko wyższej cenie. Również niespółdzielczymi wydają się nam metody, jakie w związku z omawianym tematem ilustruje następujący przykład: kiedy mleczarnia X „odmówiła dostawy do centrali, motywując to korzystniejszą sprzedażą masła na najbliższym rynku, centrala tendencyjnie zasypuje dany rynek swoim masłem, by nadmierną podażą obniżyć miejscowe ceny masła na niekorzyść odmawiającej dostawy mleczarni“.

Drugą zbyt często spotykaną w ankiecie przyczyną zbytu masła poza centralą jest jej późna wypłata od momentu dostawy (dochodząca do miesiąca). Centrale sprawę tę starają się uregulować możliwie jak najszybciej. Np. Zw. Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich uskutecznia wypłaty według życzeń poszczególnych dostawców, przyczem przeważnie praktykowany jest sposób wypłaty co tydzień. „Masłosojuz“, który zakupuje nabiał na rachunek własny i swoje ryzyko, wypłatę reguluje natychmiast po dostawie towaru, tym zaś spółdzielniom, które dostarczają masło z dalekich stron kolejną, wypłaca co 10 dni.

Molkerei-Zentrale, która kupuje masło tylko komisowo (pobierając 1/2% wartości towaru przy wywozie do Niemiec, 1% do innych krajów, przyczem sprzedażą w kraju nie zajmuje się), wypłaty uskutecznia w ciągu 10 dni po wysłaniu towaru. Centrala w Grudziądzu nadmienia, że nie zajmuje się zakupem i sprzedażą masła na własny rachunek; członkowie wysyłają swoje masło wprost do odbiorców zagranicznych, którzy przekazują pieniądze centrali celem dalszego rozrachowania. Za każdą dostarczoną beczkę masła centrala odtrąca 25 gr. celem pokrycia kosz-

tów handlowych; wypłata za towar odbywa się najpóźniej w ciągu 7 dni.

Zw. Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich jako też i „Dnistrosian“ biorą towar na rachunek spółdzielni do komisowej sprzedaży, wypłatę zaś uskuteczniają mniej więcej do 15 każdego miesiąca za dostawę dostarczoną w miesiącu poprzednim. Jeżeli jednak uwzględnimy, że niektóre spółdzielnie oddalone są od poczty kilkadziesiąt kilometrów, to ostateczna wypłata przedłuża się jeszcze o parę dni.

Wyżej wyłuszczone powody są często decydującym momentem zbywania masła miejscowym odbiorcom względnie nawet zamiejscowym dlatego, że uskuteczniają wypłaty daleko intratniejsze i natychmiast. Późne wypłaty należałoby bezwarunkowo usunąć, dowodzą one o wadliwej organizacji centrali. Przy kredytowej pomocy Państwa tymbardziej nie powinny mieć miejsca. Zaliczkowanie dostawców nie rozwiązuje całkowicie sprawy, a jak wykazały przykłady, jest ono wielce problematyczne i przynoszące centrali często straty, co ma swój wyraz w odpisach na wątpliwe należności. Trzeba jednak zwrócić uwagę, że tego rodzaju wypadki spotyka się rzadko.

Rozpatrując kierunek handlu, należy podkreślić, że centrale woj. półn.-zachodnich organizację swą mają przystosowaną głównie do wywozu. Pozostałe centrale opierają się przede wszystkim na handlu wewnętrznym np. „Dnistrosian“ głównie zbywa masło na rynku wewnętrznym (Lwów, Sambor i t. p. latem miejsca klimatyczne). „Masłosojuz“ uzależnia swój kierunek handlu od stanu produkcji; przy małej podaży ogranicza się do rynku wewnętrznego, przy średniej i dużej nadwyżce wysyła masło na rynki zagraniczne (Anglja, Niemcy, Szwajcaria, Danja, Czechosłowacja); Zw. Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich oprócz wyżej wymienionych krajów podaje jeszcze: Belgję, Holandję, Szwajcarję i Włochy.

W zbycie masła zasadniczo centrale nie napotykają większych trudności. Są jedynie pewne okresy, kiedy rynek przeciążony jest towarem, głównie w lecie, w zimie zaś odczuwa się jego brak. Zw. Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich stwierdza nie tyle trudność zbytu, ile osiągnięcie lepszej ceny za produkt w porównaniu do innych krajów. Zw. Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich stwierdza łatwość zbytu, co przypisuje należytemu sortowaniu i klasyfikowaniu masła

oraz lojalnemu i sumiennemu wywiązywaniu się ze swych zobowiązań względem odbiorców zagranicznych. Wogóle stwierdzić należy poprawny stosunek centrali z odbiorcami zagranicznymi, oparty na współpracy ku obopólnemu zadowoleniu.

Z wywozem wiąże się zagadnienie eksportu czynnego i biernego. Pierwszy ma miejsce wówczas, gdy centrale wywożą masło wprost importerowi zagranicznemu; przy drugim, centrale sprzedają produkt nie bezpośrednio zagranicę, a zbywają go agencjom zagranicznych importerów w Polsce.

Z wyjątkiem centrali „Dnistrosian”, która część towaru sprzedaje bezpośrednio importerom zagranicznym (Niemcy), a część przedstawicielom zagranicznych odbiorców w kraju, wszystkie pozostałe centrale wysyłają towar bezpośrednio odbiorcom zagranicznym.

Wywóz czynny posiada wiele dodatkich stron. Przedewszystkiem pozostawia całkowitą samodzielność w wyborze rynków zbytu oraz możliwość szukania sobie korzystnych odbiorców stosownie do panujących koniunktur; zatrzymuje zysk, który przy wywozie

biernym pozostaje w ręku agenta zagranicznego importera; rozszerza widnokręgi gospodarcze krajowej wytwórczości i wymiany, ucząc je orientować się dokładnie w procesach ekonomicznych zachodzących na rynkach całego świata¹.

Dla zobrazowania naszego wywozu masła przez centrale w ciągu 1930 r. posłużą nam zestawienia zawarte w tabl. 31 i 32 według danych centrali spółdzielczych².

Tabl. 31. Udział centrali handlowych w ogólnym wywozie masła z Polski

Part des magasins de gros au chiffre total des exportations de beurre polonais

Rok — Année	Wywóz masła w tysiącach złotych <i>Exportations de beurre en milliers de zlotys</i>			Wskaźnik wywozu <i>Indice des ex- portations:</i>	
	ogółem <i>chiffre total</i>	w tem spół- dzielczy <i>dont: coopératives</i>	%/o	ogól- nego <i>général</i>	spółdziel- czego <i>des coopéra- tives</i>
1929 . . .	88 068	39 057	44,3	100,0	100,0
1930 . . .	59 163	37 598	63,5	67,2	96,3

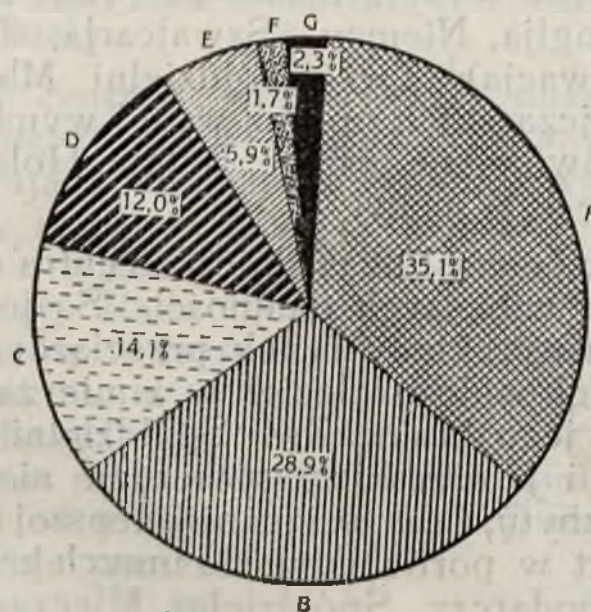
Tabl. 32. Wywóz masła przez centrale handlowe spółdzielni mleczarskich

Exportation de beurre à l'intermédiaire des magasins de gros de laiteries coopératives

W tysiącach złotych — *En milliers de zlotys*

Rok <i>Année</i>	Ogółem <i>Total</i>	Centrale handlowe — <i>Magasins de gros</i>						
		Związek Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich w Poznaniu	Związek Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich w Warszawie	Małopolski Związek Mle- czarski w Krakowie	Centrala Mleczarska „Molkerei- Zentrale“ w Poznaniu	Spółdzielnia Exportowa Masła na Po- morzu w Gru- dządzu	Krajowy Związek Mleczarski „Masłosojuż“ we Lwowie	Krajowy Związek Spółdzielni „Dnistrosian“ we Lwowie
1929	39 057 100,0	15 635 40,0	6 767 17,3	6 685 17,1	6 920 17,7	570 1,5	2 480 6,4	—
1930	37 598 100,0	17 078 45,5	4 711 12,5	4 476 11,9	7 116 18,9	391 1,0	3 807 10,1	19 0,1

Wywóz masła przez centrale handlowe — *Exportation de beurre par les magasins de gros*

1 mm² powierzchni koła = 20 tys. złotych

- A — Niemcy
- B — Anglja
- C — Szwajcarja
- D — Belgja
- E — Danja
- F — Czechosłowacja
- G — Inne kraje

1 mm² de la superficie du Cercle = 20 milliers de zlotys

- A — Allemagne
- B — Grande Bretagne
- C — Suisse
- D — Belgique
- E — Danemark
- F — Tchécoslovaquie
- G — Autres pays

¹ Marjan Rapacki. *Rola spółdzielczości w wywozie z Polski*. Komunikat Informacyjny Państwowego Instytutu Eksportowego r. 1929 N. 61.

² Dane za r. 1928 i 1929 obacz *Wiadomości Statystyczne* zesz. 8 r. 1931; oraz artykuł: *Obroty zagraniczne centrali handlowych spółdzielni w Polsce* — *Rolnictwo*, marzec 1931 str. 131—134.

W związku z naszym wywozem masła, niesłychanie ciekawe uwagi podał na konferencji w Ministerstwie Rolnictwa¹ prof. inż. T. Chrzaszcz; oświetlił mianowicie jakość wywiezionego masła w 1930 roku przez 106 mleczarni spółdzielczych woj. poznańskiego dostarczonego do Zw. Gospodarczego Spółdzielni Mleczarskich w Poznaniu. Cyfry poniższe są dlatego wartościowe, że obrazują nam, jakie wady posiada nasze masło przeznaczone na wywóz, wskazują, w jakim kierunku winna iść poprawa, aby uniknąć niedomagań towaru, a w porównaniu z masłem innych krajów osiągać cenę z nim równorzędną.

Ogółem dostarczono 18 650 beczek masła. Masło to rozsegregowano na 3 klasy stosownie do jego wartości, a mianowicie:

Klasa	Ilość punktów uzyskanych	% ogółu
I	84 — 90	12,18
Ia	80 — 90	4,28
Ib	80 — 90	58,09
II i IIb	79 — 84	22,75
III	75 — 79	2,60

Dalej znajdujemy, że z powyższej ilości 18 650 beczek było zaledwie 7 202 beczek, czyli 38,61% takiego masła, które określono jako „dobre“, zatem bez wad, względnie tylko z drobnymi uchybieniami w jego jakości. Pozostałych 11 452 beczek czyli 61,39% wykazało błędy nieraz nawet bardzo wielkie. Okazało się zatem, że było masła o smaku i aromacie, względnie tylko o aromacie lub smaku:

łojowatym	beczek	428
tłuszczowym	„	965
oleistym	„	433
gorzkim	„	1 074
stęchłym	„	158
kwaśnym aż do octowego	„	2 529
serowatym	„	64
pasteryzacji	„	1 352
oborowym	„	259
paszy	„	54
nafty	„	4
oraz nieczyste	„	4 132

Przyczyny powyższych wad można ująć w cztery grupy:

I. Wady nadzwyczajne. Zaliczono tu masło o aromacie nafty prawdopodobnie z powodu rozlania. Fakt to niezmiernie ważny dla

eksportu naszego masła, gdyż jedna beczka z takim czy podobnym smakiem może całkowicie zdyskredytować nasz eksport, wybitnie obniżyć cenę masła. Fakt tego błędu podkreśla wagę i znaczenie oraz potrzebę oceny i standaryzacji masła przed wywozem.

II. Wady spowodowane brakiem higieny mleka i obory. Wady te, jak smak paszy, zapach obory, lub bezpośrednie stwierdzenie nieczystości masła wskazuje, że zaszły one z powodu braku czystości bydła, naczyń do dojenia, względnie dojenia. Wady te nie tylko obniżają bezpośrednio wartość, ale co jest również ważne, masła takie mogą być szkodliwe również pod względem zdrowotnym, gdyż zawierać mogą różne bakterie chorobotwórcze. Sprawa tego rodzaju wad jest zagadnieniem pierwszej klasy, gdyż ilość beczek z omawianymi wadami wynosiła 4 445, czyli 38,81%. Zatem około $\frac{2}{5}$ masła z wadami jest wynikiem niedostatecznej higieny mleka i obory.

III. Wady spowodowane błędną robotą przy otrzymywaniu masła. Do tej kategorii błędów wliczono smak pasteryzacji jako wynik wadliwej pasteryzacji mleka lub śmietany i dalej smak masła kwaśny aż do octowego jako wynik przekwaszenia, oraz wadliwego kwaszenia śmietany. Powyższe wady, które stwierdzono w 3 945 beczkach, co stanowi 34,45% wszystkich wad, są następstwem złego kierownictwa mleczarni, t. zn. $\frac{1}{3}$ wad masła jest rezultatem niedostatecznej wiedzy, czy wyszkolenia względnie staranności kierowników mleczarni.

IV. Wady spowodowane nieodpowiednią karmą bydła mlecznego. Smak masła łojowaty, tłuszczowy, gorzki, oleisty, stęchły może być wynikiem złej, nieodpowiedniej lub wadliwej co do składu i własności karmy bydła mlecznego; nie jest jednak wykluczone, że część drobna powyższych wad jest spowodowana także poważnymi uchybieniami w samej produkcji masła. Z tego też założenia wychodząc, należy stwierdzić, że około 3 058 beczek masła, t. j. 26,70% jego błędów jest prawdopodobnie wynikiem wadliwego karmienia bydła mlecznego.

Wyżej przytoczone wady naszego wywozowego masła uważa prof. Chrzaszcz za stan pomyślny, gdyż łatwo je można usunąć, opanować lub zmniejszyć przynajmniej w 50% wypadków. Stosunkowo łatwe do usunięcia względnie zmniejszenia są wady wynikające z braku należytej higieny mleka i obory oraz

¹ Szczegóły dotyczą wspomnianej konferencji — patrz E. W.: *Organizacja spółdzielczego przemysłu mleczarskiego*. Polska Gospodarcza r. 1931 str. 669 i następne.

nieznaczna część wad przy wyrobie masła. Natomiast wady masła wynikające z nieodpowiedniego lub wadliwego karmienia bydła będą tylko wolno ustępowały, jako trudne do opanowania. Wyżej przytoczone uwagi co do jakości masła odnoszą się do województwa poznańskiego, gdzie masło w stosunku do innych województw uważa się za najlepsze. Wielką liczbę obserwacji wziętą do powyższych uwag należy uznać za przypuszczalnie za przeciętną i reprezentacyjną w sto-

sunku do pozostałych województw Polski. Zdaniem prof. Chrzászcza podobny obraz zasadniczo i w pozostałych częściach Polski będzie prawdopodobnie ten sam.

W związku z powyższymi wynikami badań prof. Chrzászcza przytaczamy notowania naszego masła na rynku londyńskim w zestawieniu z notowaniami innych krajów. Cyfry zaczerpnięto z odpowiednich numerów handlowego dziennika londyńskiego *The Grocer* (obacz tabl. 33).

Tabl. 33. Notowania kursów masła niektórych krajów na rynku londyńskim

Cours du beurre de différentes origines au marché de Londres

W szylingach za 1 cwt (50,8 kg) — *En shillings pour cwt (50,8 kg)*

Kraj pochodzenia masła	31. I 1930			26. IV 1930			26. VII 1930			Pays d'origine du beurre
	Naj- niższy <i>Mini- mum</i>	Naj- wyższy <i>Maxi- mum</i>	Prze- ciętny <i>Moyen</i>	Naj- niższy <i>Mini- mum</i>	Naj- wyższy <i>Maxi- mum</i>	Prze- ciętny <i>Moyen</i>	Naj- niższy <i>Mini- mum</i>	Naj- wyższy <i>Maxi- mum</i>	Prze- ciętny <i>Moyen</i>	
Nowa Zelandja	151	154	150,5	128	136	132,0	135	140	137,5	Nouv. Zélande
Australja	150	152	151,0	126	132	129,0	133	136	134,5	Australie
Argentyna	140	152	146,0	114	124	119,0	110	134	122,0	Argentine
Danja	172	174	173,0	138	140	139,0	155	156	155,5	Danemark
Holandja	182	184	183,0	138	140	139,0	148	150	149,0	Pays-Bas
Syberja	150	152	151,0	122	—	122,0	132	—	132,0	Sibérie
Estonja	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Esthonie
Polska	140	146	143,0	118	—	118,0	110	128	114,0	Pologne
Łotwa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Lettonie
Ukraina	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Ukraine

(dok. — fin)

Kraj pochodzenia masła	25. X 1930			31. I 1931			Wskaźniki cen Polska = 100,0 <i>Indices des prix Pologne = 100,0</i>					Pays d'origine du beurre
	Naj- niższy <i>Mini- mum</i>	Naj- wyższy <i>Maxi- mum</i>	Prze- ciętny <i>Moyen</i>	Naj- niższy <i>Mini- mum</i>	Naj- wyższy <i>Maxi- mum</i>	Prze- ciętny <i>Moyen</i>	31. I 1930	26. IV 1930	26 VII 1930	25. X 1930	31. I 1931	
Nowa Zelandja	112	118	115,0	112	116	114,0	105,2	111,9	120,6	119,8	107,5	Nouv. Zélande
Australja	110	114	112,0	108	112	110,0	105,6	109,3	118,0	116,7	103,8	Australie
Argentyna	96	116	106,0	102	114	108,0	102,1	100,8	107,0	110,4	101,9	Argentine
Danja	156	158	157,0	138	138	138,0	121,0	117,8	136,4	163,5	130,2	Danemark
Holandja	146	150	148,0	142	144	143,0	128,0	117,8	130,7	154,2	134,9	Pays-Bas
Syberja	104	108	106,0	—	—	—	105,6	103,4	115,8	110,4	—	Sibérie
Estonja	110	112	111,0	—	—	—	—	—	—	115,6	—	Esthonie
Polska	90	102	96,0	106	—	106,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Pologne
Łotwa	110	118	114,0	114	—	114,0	—	—	—	118,7	107,5	Lettonie
Ukraina	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Ukraine

Zestawiając notowania cen różnych krajów, zwracamy uwagę na dość znaczną rozpiętość między najniższym a najwyższym notowaniem cen masła polskiego w stosunku do notowań innych krajów.

Centrale współpracują nie tylko ze swymi członkami—spółdzielniemi. W transakcjach swoich uwzględniają również mleczarnie prywatne; jak wiemy, możliwem to jest w województwach poznańskim i pomorskim, o czem mówiliśmy już wyżej. Taki układ stosunków handlowych należy uznać za bardzo korzystny. Niezorganizowane mleczarstwo prywatne odnosi wiele korzyści

przez dostawę do Związku Gospodarczego Spółdzielni Mleczarskich, korzystając przede wszystkim z jego fachowego pośrednictwa, następnie z oceny masła, jakiej każda wysyłana zagranicę beczka podlega. Stosunek dostaw spółdzielni do mleczarni prywatnych przedstawia się, jak następuje¹:

R o k	Dostawa ogółem	Spółdzielnie	Mleczarnie prywatne
1928	100,00	61,03	38,97
1929	100,00	64,01	35,99
1930	100,00	75,67	24,33

¹ Ankieta, oraz sprawozdanie z czynności w r. 1929 Związku Gospodarczego Spółdzielni Mleczarskich w Poznaniu; Poznań 1930.

Molkerei-Zentrale w praktyce nie prowadzi handlu z prywatnymi mleczarniami, pomimo że statut na takie transakcje zezwala. Centrala w Grudziądzu współpracuje tylko z mleczarniami spółdzielczymi. Pozostałe centrale z mleczarniami prywatnymi nie pracują. „Masłosojuz” przyjmuje masło od przynależnych mu spółdzielni lub takich, które członkami jego wkrótce zostaną. „Dnistrosian” nie posiada w rejestrze swych członków mleczarni prywatnych. Statut zezwala na przyjęcie tych ostatnich w poczet członków pod tym warunkiem, że mleczarnia prywatna nie jest prowadzona ze szkodą dla mleczarni spółdzielczych w danym rejonie produkcji. Związek wychodzi z zapatrywania, że tylko mleczarnie spółdzielcze o większej produkcji mogą być urządzone i prowadzone odpowiednio i z korzyścią dla drobnego rolnictwa.

Zasadniczo centrale nie zajmują się przeróbką dostarczonego masła, a zbywają je w stanie oryginalnym, po uprzednim rozklasyfikowaniu według pewnych gatunków. Zadaniem centrali są czynności handlowe, a prowadzenie częściowej przez nie przeróbki wymaga specjalnych urządzeń i per-

sonelu technicznego; wobec takiego obciążenia centrale nie stosują u nas przeróbki masła dostarczonego przez spółdzielnie, a zajmują się tylko jego klasyfikowaniem. Pomimo takiej tendencji Zw. Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich oraz Dnistrosian bardzo często (szczególnie pierwszy) stosują przeróbkę dostarczonego masła i sprzedają go częściowo w stanie oryginalnym, częściowo przerobionym; przeróbka taka polega zazwyczaj na soleniu.

Klasyfikacja masła nie należy do rzeczy łatwych. Centrale winny dbać o to, by posiadać jak najlepszych sortjerów. Zdarzają się wypadki, jak to już miało miejsce u nas, że to samo masło z jednej masielnicy wyrobione i przesłane w dwu ładunkach do centrali zakwalifikowane zostało do klasy wyższej i niższej. Zbyt częste wypadki takich ocen zniechęcają dostawców, wpływając odwrotnie na ich lojalność względem centrali.

Masło przeznaczone na wywóz musi przejść przez stację kontroli masła celem skonstatowania między innymi, czy nie jest zafałszowane¹. System oceny we wzmiarkowanych stacjach kontroli masła dostatecznie ilustruje nam poniżej „wynik ekspertyzy masła”.

W Z Ó R.

Związek Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich

Spółdzielnia z odpowiadz. udziałami
w Poznaniu
ul. Składowa 4, telef. 19-41

Skład Tranzytowy Bydgoszcz
ul. Unji Lubelskiej 5/7. Telefon 7-61

Adres dla telegramów Polunlon

POZNAŃ,
BYDGOSZCZ, dnia..... 193.....

Wynik ekspertyzy masła

nadesłanego do..... *Poznania* dnia..... *7/4* ilość beczek..... *6* nr. becz..... *1/6*
Mleczarnia..... Nr. rej.....

Nr. Nr. beczek badanych..... *6*

Temperatura masła..... *10 °C* zawartość wody..... *15 %*

zawartość soli..... kwasowość..... *0,19 %*

Pasteuryzacja..... *Zupełna powyżej 80 °C*

Smak i zapach..... *43* *dobry*

Struktura..... *22* *słaba*

Barwa..... *5* *dobra*

Solenie..... *10* *niesolone*

Wykończenie..... *9* *beczki brudne*

89

Jakość (gatunek)..... *I*

Objaśnienia klasyfikacji:

Smak i zapach 50 punktów I gatunek 88 — 100 punktów

Struktura (konsystencja i wyrób) 25 „ II „ 80 — 87 „

Barwa 5 „ III „ 70 — 79 „

Solenie 10 „

Wykończenie (opakowanie beczki i perg.) . 10 „

razem 100 punktów

**ZWIĄZEK GOSPODARCZY SPÓŁDZ. MLECZ.
W POZNANIU**

¹ Uregulowanie wywozu z Polski masła, Rolnictwo, luty 1929, str. 138—140.

Masło przeznaczone na rynek wewnętrzny klasyfikowane jest przez centrale indywidualnie.

Ze względu, że handel dokonywa się w przestrzeni i czasie, nieodzowne są dla masła urządzenia chłodnicze w centralach i mleczarniach, jak również w czasie transportu.

Ogólna liczba instalacji chłodniczych w Polsce nie jest wystarczająca; przemysł mleczarski i jajczarstwo zajmują w Polsce 20,2% ogólnej liczby instalacji chłodniczych¹. Szczególnie centrale spółdzielni mleczarskich muszą być należycie w urządzenia chłodnicze zaopatrzone. Jeżeli sprawa ta jest dostatecznie uregulowana w centralach, to przedstawia się niekorzystnie w mleczarniach, jak też i w czasie transportu masła z mleczarni do stacji kolejowej i koleją do centrali względnie innego odbiorcy. Instalacja chłodnicza w mleczarni idzie w parze z napędem mechanicznym. W razie braku tego ostatniego trzeba się posilkować najprymitywniejszym środkiem, t. j. lodem; ponieważ na ogólną liczbę spółdzielni mleczarskich w 1930 r. napęd mechaniczny posiadało 22,3%, należy przypuszczać, że pozostałe mleczarnie posługują się lodem nawet w mleczarniach o napędzie mechanicznym. Niekorzystnie przedstawia się sprawa przewozu masła do stacji kolejowych. Brak odpowiednich wozów chłodniczych powoduje topienie się masła w czasie upalnego lata i dłuższej drogi wozem. Boczne linje kolejowe również nie posiadają wozów-chłodni, główne zaś—niedostateczną ich liczbę. W rezultacie masło dochodzi czasami do odbiorcy w nieodpowiedniej temperaturze i zostaje zakwalifikowane do gatunku niższego, niż było wyprodukowane po wyjęciu z masielnicy.

Oprócz wielkich piwnic i magazynów chłodniczych do przechowywania masła, centrale posiadają urządzenia chłodnicze w swych sklepach dla detalicznej sprzedaży.

Niemieckie centrale wysyłają wprost masło zagranicę, sprzedają detaliczną się nie zajmują. Molkerei-Zentrale posiada tylko 3 składy tranzytowe i skład z przedstawicielem w Berlinie. Druga centrala w Grudziądzu nie posiada żadnych urządzeń ani sklepów, gdyż jej spółdzielnie wysyłają masło wprost odbiorcom.

Oprócz czynności handlowych centrale stale dążą do poprawy strony technicznej i przetwórczej podległych im spółdzielni. Wyrazem błędów i niedomagań są oceny masła,

bądź ogólnie państwowe, bądź okręgowe, lub też własne oceny centrali. Zw. Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich stale urządza w swych magazynach oceny masła przy współudziale kierowników mleczarni, wreszcie robi codzienne chemiczne badania i kwalifikowania nadeszłych do związku transportów masła. Oceny wszystkie przesyłane są spółdzielniom, aby wiedziały, w jakim kierunku mają dążyć do poprawy produktu. Zw. Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich wyniki swoich analiz przesyła mleczarniom wraz z podaniem wskazówek do ulepszenia wyrobu. W związku z tak szeroką działalnością centrale trzymają personel techniczny na miejscu i instruktorski celem rozjazdów po spółdzielniach, badania ich działalności przetwórczej, przy równoczesnym udzielaniu rad i wskazówek. Związek Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich posiada 34 osobowy personel. Osoby kierownicze oraz instruktorzy posiadają odpowiednie przygotowanie teoretyczne i praktyczne. Związek Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich jako centrala handlowa i zajmująca się częściowo przeróbką masła ma personel liczniejszy—164 osób, z czego 66 pracowników umysłowych i 98 fizycznych (wydział techniczny—5 inżynierów).

Centrala w Grudziądzu, jako wyłącznie spełniająca rolę pośrednika w wymianie, żadnych czynności instruktorskich nie prowadzi, spółdzielnie jej otrzymują od odbiorców oceny pod względem koloru, zapachu, smaku, wyglądu i opakowania, aby wiedziały i wnikały w błędy swej produkcji. Urządzenia i maszyny otrzymują mleczarnie wprost od dostawców maszyn. Wszelkie czynności instruktorskie w dziedzinie produkcji masła przeprowadza Związek Wiejskich Spółdzielni woj. Pomorskiego w Grudziądzu.

Podobny charakter pod tym względem posiada Molkerei-Zentrale. Wszelkie czynności instruktorskie przeprowadzają niemieckie związki rewizyjne (w Poznaniu); one również urządza w ciągu roku 3 oceny masła z udziałem kupców krajowych i zagranicznych. Rola centrali ogranicza się tylko do sprowadzenia na Walne Zgromadzenie wybitnych uczonych zagranicznych celem wygłoszenia referatów o problemach mleczarskich; pozatem centrala zaopatruje mleczarnie w drobniejsze przybory mleczarskie, oraz prowadzi zakłady badania masła; personel liczy 13 osób: kierownik i 3 chemików (studja wyższe), 3 próbobiorców oraz personel biurowy.

¹ Dr. Leparski Antoni. *Chłodnictwo w gospodarstwie narodowym Polski*, Warszawa 1930 str. 45.

„Masłosojuz” jako organizacyjna i handlowa centrala liczy ogółem 134 pracowników. Utrzymuje wydział techniczno-organizacyjny; ten ostatni liczył w 1930 r. 22 techników z fachowem wyższem wykształceniem. Przy ich pomocy odbyło się 925 techniczno-organizacyjnych lustracji, przyczem użyto 1645 dni. Zadaniem wydziału jest organizacja mleczarni oraz doskonalenie techniki i produkcji w spółdzielniach mleczarskich. „Masłosojuz” mając przedstawicielstwo różnych firm dostarcza spółdzielniom maszyn i przyborów mleczarskich na otwarty rachunek i na warunkach przez odnośne firmy udzielonych.

Krajowy Związek „Dnistrosian” rozwija swą działalność w dwóch kierunkach. Dąży do:

1) wyszkolenia kwalifikowanych robotników mleczarskich przez urządzenie kursów,

2) udoskonalenia techniki i nadzorowania produkcji w mleczarniach. Personel do tych czynności składa się z kierownika (inżynier-agronom) i dwu instruktorów, oraz 6 osób innych. Przy dostawie maszyn mleczarnie korzystają z kredytu udzielonego przez fabryki; przyborów i materiałów dostarcza mleczarniom centrala.

Centrale nastawione głównie na wywóz odczuwają konkurencję podobnych przedsiębiorstw jedynie na rynkach zagranicznych. O krajowej konkurencji niema mowy. Związek Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich pisze w tej sprawie: „konkurencja prywatnych przedsiębiorstw o tym samym co my charakterze jest dla nas o tyle niewygodną, że pozbawiona prac instruktorskich i rewizyj pozwala niektórym zarządom i kierownikom mleczarni spółdzielczych mniej akuracie i właściwie dopilnować spraw związanych z wyrobem produktów nabiałowych”.

Zw. „Masłosojuz” stwierdza konkurencję większych i pomniejszych kupców podobnej branży. Ilość jednak tych ostatnich z roku na rok maleje, a to z tej przyczyny, że dostawcy produktów nabiałowych prywatnych kupców dają towar pod względem jakości gorszy.

W tym samym sensie dał odpowiedź „Dnistrosian”. Podkreśla on istnienie całych rejonów organizowanych przez handlarzy masła; skupują oni nabiał tak od mleczarni prywatnych jako też od spółdzielczych. W obrębie woj. lwowskiego rejonami takimi są: Gródek Jagielloński, Rudki, Sambor, Drohobycz, Mościska, Żółkiew, Rawa Ruska. Miejscowi handlarze tych rejonów odbierają produkty bezpośrednio z mleczarni i zaliczują

je, szczególnie w czasie zwiększonego popytu, nawet zgóry, płacąc słabo orientującym się producentom niskie ceny. Skupionym produktem zasilają większe ośrodki krajowego rynku zbytu.

Akcja handlu jajami w centralach poznańskich datuje dopiero swój początek. Propaganda zbiórki jaj przy mleczarniach rozwija się stale i systematycznie; obroty jaj w Zw. Spółdzielni Mleczarskich i Jajczarskich stanowią poważny udział.

W centralach rusińskich handlu jajami nie prowadzi się. W Zw. Rewizyjnym Spółdzielni Ukraińskich przeprowadza akcję w tym kierunku „Centrosojuz”—centrala spółdzielni gospodarczo-spożywczych. W Ruskim Związku Rewizyjnym zbiornice jaj prowadzą spółdzielnie rolniczo-spożywcze i spółdzielnie typu mieszanego.

Każda z centrali współpracuje ze związkiem rewizyjnym, którego jest członkiem. Związki rewizyjne przeprowadzają rewizje przez swoje organy i czuwają nad całokształtem działalności podległych im centrali.

W związku ze zmianami w ustawodawstwie, ułatwiającemi działalność handlową i produkcyjną, centrale proponują przyznanie pierwszej premii wywozowej oraz ulg taryfowych przy wywozie masła na kolejach państwowych, dostarczanie potrzebnej ilości wagonów-chłodni używanych wyłącznie do transportu masła oraz solidnej obsługi personelu P. K. P. przy transporcie masła.

Za wprowadzeniem pełnej standaryzacji wszystkie centrale wypowiedziały się jednogłośnie. Różnią się jedynie co do czasu jej wprowadzenia. Centrale województw: poznańskiego i pomorskiego uważają, że standaryzacja winna być na terenach ich działalności przeprowadzona w niedługim czasie, czemu sprzyja mechaniczny napęd prawie wszystkich mleczarni. Mniej pomyślnie przedstawia się sprawa z pozostałemi województwami, gdzie mleczarni o napędzie mechanicznym jest znikomy odsetek, przy dzisiejszym zaś braku odpowiednich kredytów dokonanie udoskonalenia i zaprowadzenia odpowiednich maszyn i urządzeń jest bardzo utrudnione. Wprowadzenie zatem pełnej ustawy standaryzacyjnej byłoby w obecnej chwili niekorzystne dla zbytu. Nadmiar produktu bowiem, nieodpowiedniego z powodu reglamentacji wywozu, zalałby rynki wewnętrzne, wskutek czego nadmierną podażą obniżyłby niewspółmiernie ceny masła. Rezultatem tego byłoby załamanie się ca-

tego szeregu mleczarni spółdzielczych, gdyż nieproporcjonalnie niskie ceny nie pokrywałyby kosztów produkcji. Niezawodnie miałoby to wpływ na dalsze pogorszenie się kryzysu gospodarczego.

W każdym razie panuje ogólne przekonanie tak wśród samych centrali spółdzielczych, jak i organizacji rolniczych, że woj. poznańskie i pomorskie swoją obecną strukturą mleczarską dojrzały do tego, aby przynajmniej dla nich zastosować pełną standaryzację wywozu masła. Ze wszystkich mleczarni spółdzielczych w tych województwach 98,5% jest zmechanizowanych, wprowadzenie zatem pasteryzatorów mechanicznych nie napotka większych trudności tembardziej, że część mleczarni urządzenia takie już posiada. Wprowadzenie standaryzacji przyspieszy powszechne zastosowanie pasteryzacji w omawianych dwóch województwach. Obecnie, przy łatwym i intratnym zbycie towarów, kierownicy mleczarni, nie będąc bezpośrednio zainteresowani materialnie, nie przykładają żadnej wagi do pasteryzacji mleka i śmietany.

Wprowadzenie powszechnej pasteryzacji Izby Rolnicze: Wielkopolska i Pomorska uważają za konieczne, gdyż bydło nizinne, wrażliwe na klimat, łatwo zapada na gruźlicę. Przeważna liczba krów nie podlega kontroli, wobec czego zachodzi poważne niebezpieczeństwo przenoszenia zarazków chorobotwórczych na ludzi zwłaszcza w porze letniej, kiedy spożywana jest duża ilość mleka niegotowanego (na kwaśno).

Obecnie czynione są usiłowania rozpowszechnienia ręcznych pasteryzatorów; byłoby to bardzo pożądane w zastosowaniu do mleczarni spółdzielczych pozostałych województw, które nie są w stanie wprowadzić u siebie pasteryzatorów mechanicznych. Dotychczasowe jednak usiłowania rozpowszechnienia ręcznego pasteryzatora, polskiej konstrukcji, są narazie w stadium doświadczeń, są nieliczne i konkretnych wyników w tej dziedzinie dotychczas jeszcze nie osiągnięto.

Związki rewizyjne

Oprócz ankiety do centrali spółdzielni mleczarskich, Główny Urząd Statystyczny rozesłał specjalną ankietę do tych związków rewizyjnych, które między innymi spółdzielniami skupiają również spółdzielnie mleczarskie. Związków takich mamy 12, co już szczegółowo omawialiśmy wyżej. Odpowiedź na ankietę nadesłały bez wyjątku wszystkie związki.

Wszelkie jednak uwagi niżej wymienione odnosić się będą do 11 tylko związków, gdyż Zw. Spółek Niemieckich w Łodzi w odpowiedzi na ankietę zaznaczył, że posiada jedyną tylko spółdzielnię mleczarską, której działalność jest jeszcze bardzo nieznaczna i nie daje żadnego materiału do odpowiedzi na przysłane mu pytania.

Należy zwrócić uwagę, że prawie wszystkie związki dostarczyły dużo obfitego materiału, bez względu na ilość posiadanych spółdzielni mleczarskich; np. Związek Spółek Rolniczych w Cieszynie mający 3 spółdzielnie nadesłał większą rozmiarami odpowiedź niż Zw. Rewizyjny Spółdzielni Rolniczych w Warszawie z 615 mleczarniami spółdzielczymi. Należy podkreślić nadesłanie bardzo szczegółowych odpowiedzi przez związki należące do Unji, ponadto Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie oraz Zw. Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskich we Lwowie.

Dla ułatwienia posługiwać się będziemy w dalszym ciągu skróconymi nazwami związków, zatem: Unja — Warszawa, Poznań; Zjednoczenie — Warszawa, Toruń, Cieszyn, Lwów; Zw. Ukraiński i Zw. Ruski; Związek w Grudziądzu oraz pozostałe 2 związki niemieckie w Poznaniu bez skrótów.

Poszczególne spółdzielnie mleczarskie łączą się nie tylko w federacje handlowe. Oprócz tych ostatnich, należą one do drugiej centralnej nadbudowy, do t. zw. związków rewizyjnych. Art. 66 ustawy o spółdzielniach orzeka: „Celem dokonania rewizji spółdzielnie mogą łączyć się w związki. Związki takie nadto mogą mieć na celu doskonalenie urządzeń i pracy należących do nich spółdzielni, oraz popieranie rozwoju ich stosunków handlowych“.

Pierwszym celem związków rewizyjnych według ustawy to zewnętrzna kontrola ich nad spółdzielniami, ponadto wszechstronne popieranie rozwoju spółdzielni, doskonalenie ich gospodarki pod względem technicznym, udzielanie wskazówek i porad w kwestjach prawnych, oraz pouczeń o sposobie prowadzenia rachunkowości i przedsiębiorstwa (wyjątek z motywów rządowych).

Ze związków wychodzą zatem wszelkie projekty, stąd promieniują kierunki polityki gospodarczo-spółdzielczej na opanowane przez siebie tereny, stąd właśnie bierze początek inicjatywa, forma i realizacja szkolnictwa spółdzielczego w najszerszym tego słowa znaczeniu. Związki są kuźnią, z której wychodzą ludzie w teren (lustratorzy, instruk-

torzy) między poszczególne i najdrobniejsze komórki całego ruchu spółdzielczego, które lustrują, kształcą i kierują po linii wytyczonej z góry. Czołowym ludziom tego ruchu, dobitniej tych związków rewizyjnych, pozostaje nadawać racjonalny kierunek działania i rozwoju, oraz zmieniać go zależnie od całego szeregu warunków gospodarczych, krajowych i międzynarodowych. Muszą oni znać doskonale przejawy swego terenu spółdzielczego, następnie śledzić postępy w ruchu spółdzielczym zagranicą, stosować i przekształcać metody zagraniczne w zastosowaniu do rodzimego gruntu. Całość musi być oparta na rozległym przygotowaniu ekonomicznym. Jeżeli mowa o naszych warunkach polskich, to niezawodnie związki rewizyjne mają wielkie pole do działania; powinny one spełniać tę potężną rolę, jaką wytyczyły im już od dawna wielkie umysły: ks. S. Szamarzewskiego, ks. P. Wawrzyniaka i Dr. Fr. Stefczyka—rolę szkoły narodowej ekonomji i patriotyzmu.

Przechodząc do ankiety związków, trzeba zaznaczyć, że w zakładaniu spółdzielni biorą one bądź czynny udział, bądź całkiem bierny, ograniczając się tylko do przyjęcia już założonej spółdzielni (np. Kasy Stefczyka).

Spółdzielnie mleczarskie jako jednostki przemysłowe muszą szczegółowo brać pod uwagę lokalne warunki, badać je, czy sprzyjają one założeniu i rozwijaniu się projektowanej placówki. Trudności techniczne, prawne, kredytowe, fachowe i t. p. nie są łatwe do pokonania przez rolników, to też z pomocą przychodzą im w takich momentach towarzystwa rolnicze i związki rewizyjne. Bezpowrotnie minął już okres zakładania dowolnej placówki mleczarskiej. Wszystkie związki zwracają dziś baczną uwagę, by nie powstawały mleczarnie tam, gdzie nie miałyby widoków rozwoju, lub mogłyby zaszkodzić swem istnieniem już istniejącym placówkom¹.

Obecnie ogólną tendencją związków jest tworzenie większych placówek o dostatecznym kapitale udziałowym i możliwie o napędzie mechanicznym. Niektóre istniejące już mleczarnie starają się związki komasować i stopniowo mechanizować.

Jakie usługi oddają związki nowopowstającym mleczarniom, przytaczamy uwagi

Związku Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu: „W porozumieniu z izbami i organizacjami rolniczymi, Związek przygotowuje grunt przez odpowiednie zebrania organizacyjne, załatwia wszelkie formalności konieczne przy założeniu, udziela wszelkich potrzebnych porad i informacji, bada kosztorysy opracowane przez firmy, zajmujące się sprzedażą maszyn mleczarskich; z reguły rozpatruje się 3 projekty, wybierając najtańszy i najodpowiedniejszy. Ponadto Związek zajmuje się pośrednio dostarczaniem środków finansowych z banków państwowych i spółdzielczych. Następnie Związek obejmuje nadzór i kontrolę nad działalnością spółdzielni, zakładając i kontrolując ksiązkowość, kalkulację, oraz sprawując nadzór techniczny“.

Związki rozwijają bardzo wszechstronnie akcję zjednywania nowych członków dla istniejących mleczarni. Pozyskiwanie coraz nowych członków przynosi mleczarni i równoczesny wzrost dostawy mleka, tańszą przeróbkę i lepsze wypłaty dostawcom za mleko. Te lepsze wypłaty uważa Unja—Warszawa za najlepszą propagandę do zwiększania liczby członków spółdzielni, dlatego zwraca szczególną uwagę na doskonalenie gospodarki mleczarni pod względem technicznym i produkcji. Odbywa się to przez instruktorów związku, rozpowszechnianie fachowych pism (Tygodnik Mleczarski), okólniki i zebrania dyskusyjne; zarazem Unja—Warszawa zwraca uwagę, aby zmienić ustawę o spółdzielniach w kierunku zwiększania uprawnień członków, mających większą liczbę udziałów, co byłoby zachętą do przystąpienia większych właścicieli rolnych na członków mleczarni spółdzielczych.

Przeciwko takiej zmianie ustawy wypowiada się Zw. Ukraiński, uważając ją za szkodliwą dla najbardziej rozpowszechnianych typów spółdzielni wytwórczo-przemysłowych. Jego zdaniem, kto uważa, że w formę spółdzielczą nie da się zorganizować niektórych gałęzi wytwórczo-przemysłowych mimo zainteresowania szerszych warstw ludności, ten winien działać w kierunku zmiany ustawy o spółkach akcyjnych, by wysokość kapitału zakładowego, jako też wysokość ceny akcji zostały niższe tak, żeby umożliwić korzystanie z tej formy organizacji ekonomicznej szerszym masom ludności.

¹ W najbliższym czasie ma powstać ogólnopolska komisja do spraw mleczarskich, która opracuje szczegółowy plan rozmieszczenia mleczarni spółdzielczych według powiatów z uwzględnieniem mleczarni już istniejących. Plan tej sieci powinien zawierać: 1) wykaz miejscowości, w których mają być utworzone nowe mleczarnie spółdzielcze (ręczne i mechaniczne), 2) wykaz mleczarni, podlegających skomasowaniu, 3) wykaz mleczarni, które mają być zmechanizowane (wnioski — uchwalone na konferencji w sprawie spółdzielczego przemysłu mleczarskiego, odbytej w dniu 30 marca 1931 r. w Ministerstwie Rolnictwa).

Wychodząc z założenia, że udział często utrudnia przystąpienie na członka, Zjednoczenie—Lwów rozkłada udziały zł. 10 na 12 rat, udziały zaś zł. 25 na rat 24, płatne co miesiąc. Unja—Poznań stwierdza znaczną liczbę dostawców—nie-członków. Pozyskaniu ich stoi na przeszkodzie nie tyle wysokość udziału od 25—50 zł. od krowy, ile obawa przed dodatkową odpowiedzialnością (3-krotną zazwyczaj) wobec ciężkiej sytuacji, w jakiej niektóre spółdzielnie się znajdują.

Jeżeli dość niskie udziały i odpowiedzialność spółdzielni powyższego związku są przeszkodą prawną do przystąpienia na członka, to nic dziwnego, że w związkach niemieckich te same przeszkody z daleko wyższymi stawkami są niemożliwością dla przeciętnego dostawcy zapisania się na członka „co do których—według ankiety odnosnych związków—trudności w przyjęciu nie istnieją, o ile przystępujący przyjmą zobowiązania przewidziane statutem i uchwałami Walnych Zgromadzeń”.

Zjednoczenie—Toruń celem zwiększenia liczby członków używa następującej metody: stara się mianowicie płacić wyższą cenę za dostawione mleko członkom, niż nie-członkom dostawcom; w tym celu wszystkim dostawcom członkom i nie-członkom potrąca się grosz lub pół grosza zależnie od warunków. Potrącone członkom kwoty dopisuje się do ich udziałów, kwoty zaś nie-członków zapisywane są na koszt przeróbki.

Poza spółdzielniami niemieckimi specjalnych trudności w przyjmowaniu członków nie znajdujemy w żadnym związku.

Dla łatwiejszego zjednywania dostawców na członków związki wydają różne broszurki, ulotki i t. p., w których tłumaczy się o korzyściach należenia do mleczarni. Między innymi Patronat—Poznań wydaje czasopismo *Rolnik Spółdzielca* w 12 tys. egz. dołączane do *Poradnika Gospodarskiego*, *Kłosów* i *Rolnika Śląskiego*, gdzie szczególnie uwzględniane zostają sprawy spółdzielni mleczarskich.

Poza akcją zwiększania liczby członków, związki starają się o powiększanie ilości dostarczonego mleka, o udoskonalenie urządzeń oraz produkcji. W tym celu związki współpracują z towarzystwami rolniczymi, ze Związkami Kontroli Obór; Zw. Ukraiński omawianą akcję przeprowadza w porozumieniu z tow. „Silskyj Hospodar” w kierunku zakładania sekcji kontroli mleczności.

Zjednoczenie—Lwów współpracuje z organizacjami rolniczymi w akcji poprawy

hodowli bydła mlecznego, wyjednywania kredytów na kupno krów mlecznych dla członków spółdzielni mleczarskich i rozprowadzenia tychże przez miejscowe kasy Stefczyka.

Udoskonalenie urządzeń i produkcji związki przeprowadzają przez swych lustratorów i instruktorów, którzy udzielają fachowych wskazówek w sprawie zmian i zaprowadzenia takich urządzeń, które dostosowane byłyby do odpowiedniej ilości otrzymywanego surowca.

Urządzanie kursów, konferencji dla kierowników mleczarni, pouczanie, wyjaśnianie przez okólniki, komunikaty i t. p., udzielanie wskazówek i porad fachowych na poszczególne zapytania spółdzielni—wszystko to odzwierciadla działalność związków w stosunku do spółdzielni mleczarskich.

Niektóre związki mając odpowiednich inżynierów zajmują się opracowywaniem projektów urządzeń maszynowych i planów budynków dla mleczarni. Pozwala to na poczynienie mleczarniom wielkiej oszczędności w kosztach instalacyjnych, które przytem są celowiej projektowane niż przez firmy prywatne. Do takich związków należą: Unja—Warszawa, Zjednoczenie—Warszawa, Toruń, Lwów, oraz Zw. Ukraiński. Patronat—Poznań rozpatruje tylko projekty firm, ustala swą opinię, pozostawiając decyzję Radzie Nadzorczej danej mleczarni. Specjalnych umów z dostawcami maszyn związki nie posiadają, ani też dostawą maszyn się nie zajmują, z wyjątkiem Zw. Ukraińskiego (Masłosojuz—obacz wyżej).

Zjednoczenie—Lwów oprócz dostarczania projektów i planów ułatwia spółdzielniom zamawianie maszyn mleczarskich w wytwórni maszyn i naczyń mleczarskich Patronatu Spółdzielni Rolniczych w Krakowie.

Sprawa doświadczalnictwa przeprowadzana przez związki nie wykazuje żadnych przejawów oprócz Zjednoczenia—Lwów, które przeprowadza próby doświadczałne z dziedziny techniki mleczarskiej we własnym zakresie w kilku spółdzielniach mleczarskich, oraz Zw. „Masłosojuz”, który posiada laboratorium dla przeprowadzenia prac doświadczalnych.

W rezultacie nie posiadamy zakładów doświadczalnych w dziedzinie mleczarstwa, co zdaniem Unji—Warszawa byłoby rzeczą łatwą stworzyć przy szkołach mleczarskich; należałoby tylko zwiększyć pewne sumy na personel, który obecnie całkowicie pochłonięty jest nauczaniem.

Produkcja serów w spółdzielniach związkowych traktowana jest jako dziedzina uboczna, o czym mówiliśmy już wyżej. Związki poznańskie tłumaczą to brakiem odpowiedniego surowca; mleko dostarczane jest z gospodarstw, których krowy karmione są odpadkami z rolniczych zakładów przemysłowych, czem obniża się bardzo zdarność mleka do produkcji serów. Dlatego też tylko w miesiącach wysyłania krów na łąkę i spasania zielonej paszy możliwe jest znaczniejsze przerabianie mleka na sery. Niektóre jednak spółdzielnie przerabiają mleko na sery lecz tylko dla swoich członków. Jedną tylko mleczarnia Związku w Grudziądzu wyrabia sery dla hurtowej sprzedaży.

Większą uwagę na wyrób serów zwraca Unja—Warszawa, Zjednoczenie—Lwów i Cieszyń oraz Zw. Ukraiński. Teren podkarpacki posiada sprzyjające ku temu warunki ze względu na dobrą paszę, zdrowy klimat i czystą wodę. Również dodatni wpływ na rozwój serowarstwa wywiera Państwowa Szkoła Mleczarska w Rzeszowie, która przez prowadzenie postępowego wyrobu serów przyczynia się do podniesienia propagandy rozwoju tej dziedziny przemysłu mleczarskiego.

Od 1927 roku Patronat Spółdzielni Rolniczych we Lwowie założył bryndzarnię doświadczalną w Tatrach na t. zw. Hali Tomanowej; zadaniem jej jest produkcja bryndzy, nauczanie uczniów nowoczesnego sposobu jej wyrabiania, oraz wyparcie z rynków naszych takiegoż produktu czeskiego w wielkich ilościach sprzedawanego przez kupców polskich. Ponadto bryndzarnia ta dąży do podniesienia rentowności gospodarstwa halnego przez urządzanie kursów dla baców i juhasów¹.

W roku 1930 „Masłosojuz” rozpoczął produkcję bryndzy na huculskich połoninach².

Więszego znaczenia omawiane bryndzarnie dotychczas nie wykazały, mają jednak tę wielką zaletę, że przede wszystkim uczą górali większej czystości i higieny w odniesieniu do gospodarstwa owczego.

Sprawa odpadków mlecznych uregulowana jest w ten sposób, że naogół mleko chude zabierają członkowie z powrotem dla skarmiania bydła i trzody chlewnej. Kilka zaledwie mleczarni zajmuje się wyrobem kazeiny; rozszerzeniu tej produkcji stoi na przeszkodzie przywóz zagranicznej kazeiny.

Również kilka zaledwie przykładów mamy wyrabiania twarogu, który wysyłany jest (oprócz wewnętrznej sprzedaży) do Niemiec i Szwecji. W jednej ze spółdzielni Zw. Ruskiego zaprowadzono przy mleczarni tuczenie nierogacizny, co zaniechano po pewnym czasie wskutek nierentowności tego działu w obecnym kryzysie gospodarczym.

Oprócz okręgowych i powszechnych ocen masła urządzanych przez Państwowy Komitet Ocen masła i serów, niektóre związki przeprowadzają oceny w swoim zakresie z dostarczonych przez podległe im mleczarnie próbek. Oceny takie urządza się regularnie kilka razy do roku. Oprócz Związku „Masłosojuz”, urządzają oceny związki niemieckie, które przeprowadzają je 3 razy do roku. Do każdej grupy kontrolującej należy 2—3 hurtowych kupców masła z kraju i zagranicy i 2—3 kierowników mleczarni. Masło ocenia się według systemu 20-punktowego. Nadsyłane masło przechowywane jest przez 12—14—20 dni przy temperaturze 12—14°C. Próby nadsyłane są na telegraficzne wezwanie i muszą mieć jednolitą formę.

Zdaniem Zjednoczenia—Lwów dla uzyskania maksymalnych korzyści z ocen masła i serów pożądanym jest, aby wszystkie spółdzielnie mleczarskie, a przede wszystkim te, których masło wywozi się zagranicę, brały udział w ocenach. W tym kierunku Patronat usilnie zachęca spółdzielnie do stałej wysyłki próbek masła, co niezawodnie odnosi pożądanego skutku; Patronat projektuje wprowadzić do regulaminu dostawy masła do podległej mu centrali (Małopolski Zw. Mleczarski) obowiązek dla spółdzielni przesyłania próbek masła i serów do oceny.

Oceny państwowe mają bardzo poważne znaczenie dla całości przemysłu mleczarskiego. Urządzane przy pomocy państwowej, mają wybitny charakter społeczny. Państwowy Komitet Ocen składa się tylko z 1 przedstawiciela Ministerstwa Rolnictwa, pozostałych 6 członków Komitetu stanowią przedstawiciele związków rewizyjnych i instytucji rolniczych oraz najwybitniejsze siły profesorskie, mające styczność z dziedziną mleczarstwa.

Wysyłanie próbek masła do oceny należy jak najusilniej propagować. Wiele spółdzielni nie bierze jednak udziału w ocenach. Często można było spotkać w ankietach uwagę, że oceny są dla danej spółdzielni niepotrzebne,

¹ Dr. Inż. Jan S o n d e l *Bryndzarnia Doświadczalna Patronatu Spółdzielni Rolniczych w Tatrach*; Czasopismo Spółdzielni Rolniczych 1930 str. 494.

² *Zwił* w 1930 r. str. 29. Lwów 1931.

gdyż kupiec prywatny nie zwraca na nie uwagi. Z innych przyczyn pomijania ocen, wymieniają związki: niedopuszczenie jednocześnie masła solonego i niesolonego, oraz nieurządzanie ocen beczkowych.

Liczba dokonanych rewizyj		1930
Związki rewizyjne	Rewizje ustawowe i techniczne	Ilość dni zużytych
A. Związki polskie	567 (596)	1 426
a. Unja Zw. Spółdzielczych w Polsce . . .	122 (30)	.
Zw. Spółdz. Polskich w Warszawie . . .	.	.
Zw. Spółdz. Zarob. i Gospod. w Poznaniu	122 (30)	.
b. Zjednoczenie Zw. Spółdzielni Roln. R. P.	445 (566)	1 426
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Warszawie . . .	23 (15)	143
Zw. Rew. Spółdz. Roln. w Toruniu . . .	420 (551)	1 280
Patronat Spółdz. Rolniczych we Lwowie	2	3
Zw. Spółek Roln. w Cieszynie . . .	.	.
B. Związki niemieckie	92	313
Zw. Spółek Niemieckich w Polsce w Łodzi	.	.
Zw. Spółdz. Niemieckich w Polsce w Poznaniu	33	69
Zw. Spółdz. Roln. na Polskę Zachodn. w Poznaniu	16	47
Zw. Wiejskich Spółdz. woj Pomorskiego w Grudziądzu	43	197
C. Związki rusińskie	947	1 727
Zw. Rew. Spółdz. Ukraińskich we Lwowie	925	1 645
Ruski Zw. Rewizyjny we Lwowie . . .	22	82

Uwaga. Cyfry w nawiasach oznaczają liczbę dokonanych wizytacji.

W powyższem zestawieniu zaliczone zostały do rewizyj lustracje ustawowe, jak również techniczne i inne, gdyż idą one często w parze. Dlatego to lustratorzy związku oprócz biegłości buchalteryjnej posiadają zazwyczaj znajomość mleczarstwa, opartą na praktyce i teorii. Należy przytem zwrócić uwagę, że niektóre związki rozporządzają dobrze praktycznie wyrobionym personelem kierowniczym i instruktorskim i należycie przygotowanym teoretycznie (studja wyższe).

Centrale handlowe podlegają związkom rewizyjnym, których są członkami prawnymi; zatem dany związek ma prawo rewizji centrali i czuwanie nad całokształtem jej działalności. Naogół związki nie uczestniczą w kapitale centrali, gdyż członkami tej ostatniej są spółdzielnie. Są jednak odchylenia.

Unja w Poznaniu jest założycielem Związku Gospodarczego Spółdzielni Mleczarskich

i posiada jej największą ilość udziałów, ponadto w Radzie Nadzorczej zasiada dwóch przedstawicieli związku rewizyjnego.

Centralą handlową spółdzielni mleczarskich należących do Zjednoczenia — Lwów jest Małopolski Związek Mleczarski w Krakowie. Podlega on Patronatowi Spółdzielni Mleczarskich jako związkowi rewizyjnemu. Na podstawie wyników rewizyj Patronat ma możność wywierania odpowiedniego wpływu na gospodarkę i działalność centrali handlowej. Przedstawiciele Patronatu biorą udział w posiedzeniach Rady Nadzorczej wydziału wykonawczego Małopolskiego Związku Mleczarskiego w charakterze doradców; ponadto istnieje ścisła współpraca w dziedzinie organizacji centrali, co niewątpliwie przyczynia się do podniesienia jej rozwoju.

Związki niemieckie nie uczestniczą kapitałem w centralach; kierownicy związków względnie wice-kierownicy są jedynie członkami zarządów centrali.

Zw. Ukraiński nie uczestniczy w kapitale „Masłosojuzu”; Rada Związku Rewizyjnego wyznacza ogólne zasady organizacyjne dla spółdzielni mleczarskich, opracowuje statuty, decyduje o rejonie każdej mleczarni, oraz przeprowadza rewizje ustawowe w mleczarniach i samym Masłosojuzie, śledząc następnie za istotnem wykonaniem wszystkich wydanych przy rewizji zleceń. Nie współpracują z żadną centralą Zjednoczenie — Toruń i Cieszyn.

W kierunku zwiększenia dostaw masła do centrali handlowej związki nie przeprowadzają zasadniczej akcji, niektóre zaś pozostawiają mleczarniom zupełną swobodę (takich związków jest przeważająca liczba). Unja—Warszawa w wyborze odbiorcy na swe produkty pozostawia mleczarniom całkowitą decyzję, tembardziej gdy jest możliwa sprzedaż detaliczna, która daje najlepsze spieniężenie; natomiast sprzedaż zagranicę zaleca wyłącznie przez centrale spółdzielcze, przy czem wybór centrali zostawia swobodnemu uznaniu samym spółdzielniom.

Dla całokształtu przytaczamy odsetek dostawy masła z całkowitej produkcji spółdzielni do poszczególnych centrali:

Związek Gospodarczy Spółdzielni Mleczarskich	75%
Małopolski Związek Mleczarski (1929)	61%
Molkerei-Zentrale	80%
Masłosojuz	89%
Dnistrosian	90%

W sprawie mleczarstwa prywatnego związki wyraziły zgodne opinie. Walka konkurencyjna właściwie nie istnieje. W woj. poznańskim i pomorskim prywatne mleczarnie płać ceny nie wyższe od spółdzielczych, odciągają jedynie dostawców wysokością zaliczek. Mleczarstwo prywatne województw centralnych i wschodnich ma charakter sezonowy — dorywczy. Pachciarstwo, które w woj. poznańskim i pomorskim nie istnieje, w pozostałych połaciach kraju posiada kontrakty z większą własnością rolną, które między innymi dlatego oddają mleko prywatnym handlarzom, gdyż ci są odbiorcami mleka pełnego. Wiele większych gospodarstw rolnych nie jest przygotowanych do należytego zużytkowania mleka odwirowanego, skutkiem czego nie oddają mleka spółdzielczym mleczarniom wyrabiającym głównie masło, zatem zwracającym chude mleko z powrotem dostawcy.

Spółdzielnie mleczarskie skutecznie konkurują z prywatnymi mleczarniami, gdyż płać lepsze ceny za mleko, oraz oddają cały szereg innych usług rolnictwu. Systematycznością, solidnością w pracy i zobowiązaniach pozyskują sobie tak dostawców, jako też i odbiorców.

Bardzo wiele spółdzielni wykazało w odpowiedziach na ankietę, a jednogłośnie potwierdziły to wszystkie bez wyjątku związki rewizyjne, że działalność miejscowych władz administracyjnych i sanitarnych w dziedzinie czuwania nad prawidłowym rozwojem handlu nabiałem jest zazwyczaj niedostateczna, cechuje ją biurokracizm, a czasem nawet wcale nie istnieje. O ile na przyszłość nie zaostrzy się kontroli sanitarnej w stosunku do dzikiego handlu prywatnego nabiałem po domach i wogóle ulicznego, to racjonalne zorganizowanie spółdzielczej dostawy mleka w stanie świeżym do miast będzie niemożliwe.

Skutkiem niskich cen prywatnych handlarzy zupełnie utrudnioną jest sprzedaż pasteryzowanego mleka wartościowego dla konsumpcji. Mamy wypadki, w których kilka mleczarni, zaopatrzonych w kosztowne aparaty do trwałej pasteryzacji mleka przeznaczonego do konsumpcji, nie używa tych aparatów ze względu na konkurencję wytworzoną przez drobnych handlarzy mleka w najokropniejszy sposób fałszowanego (ankieta związku). Prywatny handel nabiałem jest wysoce konkurencyjny dla mleczarni spółdzielczych, dla konsumenta zaś szkodliwy, gdyż jest roznosicielem licznych zarazków

(w Toruniu stwierdzono w 1930 r. wypadki tyfusu z tego powodu).

Dalszy rozwój mleczarskiego przemysłu spółdzielczego musi iść w kierunku umocnienia obecnego stanu posiadania; umocnienie to stało się tem pilniejsze, że występując na międzynarodowy rynek ze swym produktem, mamy do pokonania kraje, które pod tym względem stoją od nas daleko wyżej. Wyższość ta polega na jednolitej strukturze spółdzielczego przemysłu mleczarskiego, całkowicie lub z nielicznymi tylko wyjątkami zmechanizowanego, opartego na wysokiej kulturze rolnika.

Musimy zatem dążyć do postawienia na właściwym stopniu całego przemysłu mleczarskiego pod względem urządzeń nowoczesnych, przy równoczesnej trosce o podniesienie oświaty wśród rolnictwa. Moment, jaki wybraliśmy do reorganizacji dzisiejszego stanu, jest może najmniej korzystny w obecnej depresji gospodarczej; tembardziej, jeżeli w tak trudnej i krytycznej chwili spółdzielczy przemysł mleczarski potrafi przeczłucić wszystkie przeszkody, wykaże tem, że rolę ekonomicznego odrodzenia wsi, jaką mu się powszechnie przypisuje, oraz dźwignięcia dobrobytu kraju może głównie on dokonać.

Udział Państwa w rozwoju spółdzielczego przemysłu mleczarskiego w Polsce

Spółdzielnie mleczarskie wymagają ze strony Państwa szczególnej opieki ustawodawczej i kredytowej. Celem zilustrowania pomocy Państwa, zastanowimy się nad działalnością Ministerstwa Rolnictwa oraz Państwowego Banku Rolnego.

A. Ministerstwo Rolnictwa. Całokształt prac inicjowanych, popieranych i prowadzonych przez Ministerstwo Rolnictwa nad podniesieniem stanu spółdzielczego przemysłu mleczarskiego daje się podzielić na dwa zasadnicze działy, a mianowicie:

I. Bezpośrednią akcję, celem jakościowego podniesienia produktów mleczarskich drogą usprawnienia metod produkcji oraz technicznego ulepszenia warsztatów.

II. Pośrednią akcję, mającą na celu ilościowe podniesienie surowca w postaci zwiększenia mleczności krów.

Do grupy I zaliczyć należy:

a) Prowadzenie i subwencjonowanie szkół mleczarskich. Ministerstwo Rolnictwa prowadzi Państwową Szkołę Mleczarską w Rzeszowie, subwencjonuje prowadzone przez

Centralne Towarzystwo Organizacji i Kółek Rolniczych — stałe kursy mleczarskie w Liskowie, oraz subwencjonuje prowadzoną przez Wielkopolską Izbę Rolniczą — Szkołę Mleczarską we Wrześni. Tak rozbudowaną sieć szkół mleczarskich dla zasilenia mleczarni spółdzielczych personelem technicznym należy uznać na najbliższy przynajmniej okres za wystarczającą¹.

b) Subwencjonowanie związków rewizyjnych. Te ostatnie poza ustawowo przewidzianymi atrybucjami prowadzą szeroko zakrojoną akcję opieki nad gospodarką finansową i techniczną spółdzielni mleczarskich; normalne dochody tych związków nie zawsze wystarczają na pokrycie wydatków związanych z temi pracami. Ministerstwo Rolnictwa przychodzi w tej akcji z pomocą, udzielając na niektórych terenach związkom subwencji na pokrycie niedoborów.

c) Obniżanie oprocentowania od pożyczek na przemysł mleczarski udzielonych przez Państwowy Bank Rolny; ta akcja przeprowadzona jest w sposób następujący: z sum budżetowych Ministerstwo Rolnictwa pokrywa należne Państwowemu Bankowi Rolnemu od mleczarni spółdzielczych procenty: do $5\frac{1}{2}\%$ od pożyczek inwestycyjnych i $3\frac{1}{2}\%$ od pożyczek na kapitał obrotowy. W latach 1929/30 i 1930/31 Ministerstwo Rolnictwa przekazało Państwowemu Bankowi Rolnemu na ten cel 1 186 tys. zł.

d) Doraźne przychodzenie z pomocą finansową w postaci udzielania bezzwrotnych subwencji, względnie całkowitego obniżenia oprocentowania od pożyczek udzielanych placówkom mleczarskim, mającym specjalne znaczenie gospodarcze dla danego terenu.

e) Subwencjonowanie organizowanych przez Państwowy Komitet Ocen masła i serów — periodycznych ocen masła. Istniejący na mocy rozporządzenia Ministra Rolnictwa — Państwowy Komitet Ocen masła i serów organizuje dwa razy do roku oceny masła: a) okręgowe — dla poszczególnych terenów i b) w pewnych odstępach czasu powszechne oceny dla całego Państwa. Szczegółowe przepisy określają, jakie mleczarnie mają prawo brać udział w ocenach okręgowych i państwowych. Masło oceniane jest przez specjalnie powołanych rzeczoznawców; na podstawie wyników ocen kierownicy mleczarni otrzymują nagrody pieniężne, mleczarnie zaś dyplomy i medale. Wyniki ocen ogłaszane są ze szczegółowym omówieniem

stwierdzonych wad masła, co niesłuchanie przyczynia się do postępu w technice wyrobów mleczarskich.

Jako odrębny dział potraktować należy sprawowanie nadzoru przez Ministerstwo Rolnictwa nad wywozem masła, który podlega specjalnej reglamentacji wywozowej. Nadzór ten rozciąga się nad działalnością zakładów badania masła eksportowego, prowadzonych przez instytucje uprawnione do wystawiania zaświadczeń na bezcłowy wywóz masła.

Do całości akcji należy dodać udzielanie przez Ministerstwo Rolnictwa na coroczne stypendja pewnych sum, celem ułatwienia studjów w dziedzinie techniki i organizacji mleczarstwa.

Do grupy II zaliczyć należy ogólną akcję Ministerstwa Rolnictwa dla popierania hodowli; polega ona w głównej mierze na realizowaniu wytycznych polityki hodowlanej, wyrażającej się przede wszystkim w wykonywaniu ustawy o nadzorze państwowym nad buhajami (ustalenie okręgów hodowlanych). Praca organizacji rolniczej w dziedzinie podniesienia hodowli bydła i mleczności krów doznaje ze strony Ministerstwa Rolnictwa bardzo wydatnego poparcia w postaci udzielania subwencji na akcję kontroli mleczności, na utrzymanie personelu fachowego, pokrycia jego kosztów rozjazdów, finansowego współdziałania w szkoleniu tego personelu, organizowaniu pokazów, konkursów, pracy oświatowej i propagandowej w zakresie mleczarstwa oraz organizowaniu spółdzielczych placówek mleczarskich.

Wreszcie do prac ogólnej natury należy stała obserwacja Ministerstwa Rolnictwa nad działalnością wszystkich zainteresowanych władz i organizacji rolniczych w dziedzinach mniej lub więcej związanych z mleczarstwem, uzgadnianie tej działalności, oraz inicjowanie porozumień i ścisłej współpracy opartej na wspólnym realizowaniu zakreślonych i uzgodnionych programów akcji z zachowaniem podziału pracy.

W odniesieniu do poruszonej wyżej akcji kontynuowania poczyną wszystkich zainteresowanych czynników pracy nad podniesieniem przemysłu mleczarskiego należy podkreślić przygotowanie z inicjatywy Ministerstwa Rolnictwa konferencji, która się odbyła w dniu 30 marca 1931 r. Wynikiem tej konferencji, w której uczestniczyli przedstawiciele nauki, niektórych związków rewizyjnych,

¹ Inż. E. Wiszniewski *Wyniki ankiety Ministerstwa Rolnictwa w sprawie stanu i potrzeb spółdzielczego przemysłu mleczarskiego* — referat wygłoszony na wzmiankowanej konferencji w Ministerstwie Rolnictwa w dniu 30. III 1931.

centrali spółdzielni mleczarskich, wszelkich towarzystw i organizacji rolniczych oraz zainteresowanych władz państwowych — są powzięte uchwały, stanowiące fundamentalną podstawę do dalszej, właściwej i racjonalnej pracy w dziedzinie spółdzielczego przemysłu mleczarskiego w Polsce.

B. Państwowy Bank Rolny. W udzielaniu kredytów spółdzielczości Państwowy Bank Rolny uwzględnia w dość poważnej mierze spółdzielnie mleczarskie i jajczarskie. Akcję swoją Państwowy Bank Rolny rozwija z dwóch źródeł:

- a) z funduszy własnych i
- b) z funduszy administrowanych powierzanych mu przez Rząd.

Finansowe poparcie spółdzielni mleczarskich z własnych funduszy rozwija Państwowy Bank Rolny w dwóch kierunkach:

1. Zaliczkowanie dostawy nabiału przez rolników do odpowiednich lokalnych spółdzielni; kredytami tego rodzaju przeciwdziała Państwowy Bank Rolny prywatnemu pośrednictwu, wyzyskującemu rolnika, równocześnie stwarzając pewniejsze podstawy do osiągnięcia odpowiedniej i pożądanej standaryzacji tych produktów; tego rodzaju zaliczki przyczyniają się do kierowania eksportowego materiału nabiałowego do organizacji spółdzielczych.

2. Celem podniesienia wytwórczości mleczarskiej Państwowy Bank Rolny propaguje

racjonalne żywienie krów mlecznych przez finansowanie potrzeb rolnictwa w zakresie dostarczania pasz treściwych w okresie braku paszy zielonej. Państwowy Bank Rolny udziela również kredytu na zakup materiału zarodowego celem zapewnienia mleczarniom odpowiedniej dostawy mleka przez podniesienie rasy bydła. Oprócz tego Państwowy Bank Rolny uruchomił kredyty inwestycyjne na wybudowanie nowych budynków mleczarskich i przebudowanie starych, na zakup względnie przeróbkę urządzeń mleczarskich, wreszcie na zakup maszyn i przyrządów mleczarskich.

Państwowy Bank Rolny kredytuje mleczarstwo w głównej mierze za pośrednictwem centrali spółdzielczych; udziela również pożyczek poważniejszym mleczarniom spółdzielczym, które zdolne są zadość uczynić wymaganiom specjalnego regulaminu Państwowego Banku Rolnego.

Do 1928 r. Państwowy Bank Rolny dysponował funduszami Ministerstwa Rolnictwa; dopiero od połowy 1928 r. Państwowy Bank Rolny rozpoczął akcję pomocy dla mleczarskiego przemysłu z własnych funduszy. Poniżej zamieszczamy zestawienie, ilustrujące działalność Państwowego Banku Rolnego w udzielaniu kredytów spółdzielniom mleczarskim, według poszczególnych lat oraz oddziałów Banku. Dane zaczerpnięto ze sprawozdań z działalności Państwowego Banku Rolnego odnośnych lat.

Kredyty Państwowego Banku Rolnego dla spółdzielni mleczarskich i jajczarskich

1927—1930

R o k	Ogółem	O d d z i a ł y										
		War- szawa	Kielce	Lublin	Wilno	Pińsk	Łuck	Poznań	Gru- dziądz	Kato- wice	Kraków	Lwów
W t y s i ą c a c h z ł o t y c h												
1927	2 257	1 887	—	—	98	—	9	74	12	12	115	50
1928	3 647	2 318	72	516	93	2	12	207	—	23	363	41
1929	5 239	2 422	118	506	229	24	93	734	393	17	412	291
1930	6 220	2 613	234	477	181	77	179	1 091	261	264	459	384
L i c z b y w z g l ę d n e												
1927	100,0	83,6	—	—	4,4	—	0,4	3,8	0,5	0,5	5,1	2,2
1928	100,0	63,6	2,0	14,1	2,6	0,1	0,3	5,7	—	0,6	9,9	1,1
1929	100,0	46,2	2,3	9,7	4,4	0,4	1,8	14,0	7,5	0,3	7,9	5,5
1930	100,0	42,0	3,8	7,7	2,9	1,2	2,9	17,5	4,2	4,2	7,4	6,2

D O D A T E K

1. Handel światowy masłem

Hodowla bydła rogatego na kuli ziemskiej¹ postępuje w dwóch kierunkach, z których jeden decyduje o istnieniu i głównym rozwijaniu się przemysłu mięsnego, drugi zaś przemysłu mleczarskiego. Na hodowlę bydła w kierunku mlecznym wpływa przede wszystkim możliwość masowego wywozu produktów mleczarskich, a przez to zapewnienie producentom rolnym znacznych dochodów, którychby nie otrzymali z produkcji dla rynku wewnętrznego. Dla zobrazowania udziału w ogólno-swiatowym handlu masłem przytaczamy zestawienie, obrazujące procentowy udział poszczególnych krajów w wywozie i przywozie masła w 1928 r.²

Kraje wywożące	%	Kraje przywożące	%
Ogółem	100,0	Ogółem	100,0
Danja	29,4	Anglja	62,4
Nowa Zelandja	14,7	Niemcy	25,4
Australja	10,2	Szwecja	1,6
Holandja	9,3	Kanada	1,5
Rosja	6,5	Indje Holenderskie	1,1
Irlandja	5,7	Irlandja	0,5
Argentyna	4,2	Francja	0,5
Szwecja	3,5	Holandja	0,5
Finlandja	2,7	Stany Zjednoczone	0,4
Łotwa	2,6	Włochy	0,3
Polska	2,2	Belgia	0,3
Estonja	2,2	Australja	0,2
Francja	2,2	Alger	0,2
Anglja	1,8	Austria	0,2
Litwa	0,5	Norwegja	0,2
Indje Brytyjskie	0,4	Egipt	0,2
Stany Zjednoczone	0,3	Indje Brytyjskie	0,0
Belgia	0,3	Inne	4,5
Syrja i Liban	0,1		
Italja	0,2		
Kanada	0,2		
Inne kraje	0,8		

Danja przed wojną i po wojnie w wywozie masła zajmuje stale pierwsze miejsce. Nowa Zelandja, która przed wojną zajmowała siódme miejsce wśród krajów wywożących, po wojnie gwałtownie zwiększyła swój wywóz, będąc drugą po Danji co do wywozu.

Nie zagłębiając się w dalsze rozważania na temat handlu masła światowego (obacz prof. Dr. Kurt Ritter: *Weltproduktion und*

*Welthandel der Molkereierzeugnisse*³ trzeba zaznaczyć, że Anglja stanowiła i stanowi największy rynek zbytu dla masła.

Poniższa tabliczka ilustruje nam, które kraje i w jakim stopniu brały udział w przywozie masła do Anglji w 1927 r.⁴

Kraje	Tys. cwt (50,8 kg)	Tys. £
Ogółem	5 819	48 205
Danja	1 995	17 646
Nowa Zelandja	1 252	10 520
Irlandja	586	4 560
Australja	489	3 836
Argentyna	420	3 302
Rosja	350	2 595
Finlandja	205	1 687
Holandja	170	1 407
Szwecja	166	1 416
Francja	66	515
Estonja	60	474
Łotwa	37	290
Polska	15	116
Inne kraje	8	41

2. Spółdzielnie mleczarskie w niektórych państwach bałtyckich

Przechodząc do omówienia spółdzielczego przemysłu mleczarskiego w innych krajach, uwzględnimy kraje bałtyckie, jako najczęściej zbliżone swym ustrojem do Polski.

Ł o t w a ⁵

Główne początki przemysłu mleczarskiego w Łotwie datują się z czasów przedwojennych, kiedy to pierwsze mleczarnie powstawały w wielkich własnościach. W 1909 r. powstaje pierwsza spółdzielnia mleczarska w Spares pod nazwą „Spares piensaimnieku sabiedriba”. Przed wojną (1914 r.) było już 88 czynnych mleczarni. Wojna i rewolucja spowodowały całkowity prawie ich zastój. Od 1922 r. następuje pod względem liczebnym gwałtowny wzrost mleczarni spółdzielczych, do czego przyczyniły się wysokie ceny za nabiał, obniżenie cen zboża, oraz wydatna pomoc państwa przez udzielenie długoterminowych niskoprocentowych kredytów.

¹ *An Atlas of Economic Geography* London 1928 str. 6 Cattle; Ponadto *The New Zealand Official Year — Book* 1931 str. 45 the world's cattle.

² J. Jurevics, V. Salnals: *Piensaimnieku Sabiedribas* 1909 — 1929; Rīga 1930 str. 223. Ponadto *Annuaire International de Statistique Agricole* 1929—30; Rome 1930 str. 486 i dalsze.

³ *Berichte über Landwirtschaft, Zeitschrift für Agrarpolitik und internationale Landwirtschaft*; 22 Sonderheft, Berlin 1930 str. 229—235.

⁴ *Official Year Book of the Commonwealth of Australia* Nr. 22 1929 str. 737.

⁵ Dane o mleczarniach spółdzielczych Łotwy zaczerpnięto z wydawnictwa Urzędu Statystycznego Łotwy p. t. *Piensaimnieku Sabiedribas* 1909—1929. Rīga 1930.

Stan spółdzielni mleczarskich kolejno w latach przedstawiał się, jak następuje:

Rok	Spółdzielnie	Członkowie		Dostawcy mleka (członkowie i nie członkowie)	
		ogółem	przeciętnie na 1 spółdzielnię	ogółem	przeciętnie na 1 spółdzielnię
1925	422	16 448	39	27 062	64
1926	449	20 496	46	38 648	86
1927	465	21 766	47	39 276	84
1928	455	23 611	52	47 346	104

Przyjmując, że każdy dostawca mleka jest właścicielem gospodarstwa rolnego, znajdujemy 22,6% ogółu gospodarstw reprezentowanych w mleczarniach spółdzielczych.

Oprócz mleczarni spółdzielczych istnieją na terenie Łotwy mleczarnie prywatne, których z każdym rokiem ubywa, jak to przedstawiamy niżej.

Rok	Mleczarnie	Dostawcy		Dostarczone miljonów kg mleku
		Ogółem	Przeciętnie na 1 mleczarnię	
1925	118	5 328	45	29,7
1926	110	5 297	48	32,0
1927	75	4 977	66	28,7
1928	66	4 773	72	36,1

W latach 1927 i 1928 daje się zauważyć pewne zmniejszenie stanu mleczarni; zmniejszenie to uwidocznia się głównie w mleczarniach prywatnych. Ilość mleka dostarczonego, oraz liczba dostawców w mleczarniach spółdzielczych znacznie wzrosła, co wskazuje na zwiększenie się ich aktywności dzięki mechanizacji mleczarni.

Jak szybko postępowała mechanizacja mleczarni spółdzielczych na Łotwie, dowodzą następujące cyfry, odnoszące się na koniec każdego roku:

Napęd	1924	1925	1926	1927	1928
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ręczny	72,8	52,1	30,7	23,4	16,3
Mechaniczny	27,2	47,9	69,3	76,6	83,7

W związku z tak wyraźnym dążeniem do zmechanizowania wszystkich mleczarni, spółdzielnie wyposażone są w odpowiednie kapitały, przedstawiają się one następująco w złotych. (Przeliczenia według parytetu):

Mleczarnie	Na 1 spółdzielnię uwzględnioną		% kapitałów własnych do obcych	Udziały na członka spółdzielni uwzględnionych
	Kapitały obrotowe złotych	Udziały złotych		
Łotewskie	84 572	8 844	35	170
Polskie ogółem	24 846	4 837	44	27
„ woj. zachod.	77 858	7 606	31	156

Należy zaznaczyć, że dane dla mleczarni łotewskich są dla 1928 r., podczas gdy dla mleczarni polskich dla 1929 r.

Ogółem zgłoszonych było krów w mleczarniach w 1928 roku 293 152, czyli 40,8% wszystkich krów na Łotwie; w niektórych jednak okręgach odsetek ten dochodzi do 67%. Na ogólną liczbę zrzeszonych krów, spółdzielnie mleczarskie posiadają 264 256 krów, co stanowi 90,1%. Przeciętnie wypada na 1 mleczarnię spółdzielczą 581 krów, w mleczarniach parowych przeciętna ta wynosi 827.

O ilości dostarczonego mleka dowiadujemy się z następującego zestawienia:

Rok	Liczba spół- dzielni	Dostawa w tysiącach kg mleka			
		ogółem	przeciętnie do 1 spół- dzielni	w t e m o d	
				członków	nie- członków
1925	422	172 085	408	.	.
1926	449	255 914	570	.	.
1927	465	273 715	589	174 501	99 214
1928	455	325 340	715	193 367	131 973

Z dostarczonego mleka 96,2% przeznaczono na produkcję masła; w 1928 r. otrzymano 13 262 548 kg masła, z czego 98,1% wywieziono zagranicę, głównie na rynki: niemiecki i angielski. Największym odbiorcą masła łotewskiego są Niemcy, gdzie z ogólnego wywozu skierowano 77,3% w roku 1929. W latach poprzednich Anglja była głównym odbiorcą (w 1922 r. w 80% ogólnego wywozu masła).

Finlandja¹

Hodowla bydła i mleczarstwo stanowiły zawsze w Finlandji poważny czynnik w życiu gospodarczym kraju; świadczy o tem fakt, że już około 1260 roku mieszkańcy niektórych prowincyj płacili podatki w masle. Najstarsza mleczarnia została założona w 1857 roku. Pierwsze mleczarnie zakładane były w wielkich własnościach ziemskich.

Zakładanie mleczarni spółdzielczych zaczyna się dopiero z początkiem XX stulecia pod wpływem akcji Towarzystwa „Pellervo“ założonego w 1899 roku. Rozwój mleczarni spółdzielczych postępuje bardzo szybko dzięki temu, że wszystkie błędy poprzednio zakładanych typów mleczarni zostały usunięte przy tworzeniu formy spółdzielczej. W roku 1901/1902 powstało 28 spółdzielni. Pod koniec roku 1904 było ich—144, w 1906—292, w 1907—332. W końcu 1924 r. istniało już 554 mleczarni spółdzielczych z 56 500 członkami oraz 360 tys. krów czyli na 1 spółdzielnię wypadało 114 członków i 650 krów.

¹ M. Otto P. P e h k o n e n: *L'industrie Laitiere en Finlande*; Helsinki 1926.

Suomen Osuusmeijerien Liiketilasto—Andelsmejeriernas i Finland Priftstatistik XXV 1928; Helsinki 1928.

W 1928 roku Finlandja posiadała 676 mleczarni spółdzielczych wraz z 67 363 członkami. Przeciętnie na jedną spółdzielnię uwzględnioną wypada 110 członków; w tym samym czasie zadeklarowanych krów było 411 700; mleka dostarczono 581 574 tys. kg czyli przeciętnie dla jednej mleczarni 997,6 tys. kg. Z całej ilości mleka, zgorą 77% przeznaczono na wyrób masła, około 22% sprzedano w stanie świeżym, resztę przeznaczono na wyrób serów oraz jako wynagrodzenie za robociznę. Masła wyprodukowano 19 454 360 kg czyli przeciętnie na jedną spółdzielnię 33 369 kg.

Kapitałów obrotowych na jedną spółdzielnię wypada 114 523 tys. zł. udziałów zaś 6 880 zł.

Aż do 1906 roku fiński handel masłem opanowany był przez prywatne firmy. W 1906 roku powstaje spółdzielcza organizacja eksportowa „Valio”; w 1917 roku szwedzkie mleczarnie spółdzielcze na terenie Finlandji powołały do życia własną centralę handlową „Enigheten”. W ten sposób centrala fińska eksportuje w ostatnich latach 90% całkowitej ilości masła przeznaczonego na wywóz, centrala szwedzka 6%, pozostałe 4% wywożą firmy prywatne¹. Towarzystwo „Valio” stara się przez specjalne wydawnictwa uświadamiać rolników o znaczeniu racjonalnej hodowli i jej wpływie na jakość mleka; prowadzi również sekcję porad technicznych; zachęca spółdzielnie mleczarskie do poprawienia jakości masła przez urządzenie specjalnych premij i odznaczeń. Pozatem „Valio” urządza kursy serowarskie oraz prowadzi laboratorium doświadczalne. Wyniki badań przenosi się do szerokiego zastosowania w praktyce.

Oprócz wyżej wymienionych czynności „Valio” przeprowadza cały szereg innych prac, które świadczą o szerokim zakresie programu tego towarzystwa oraz podatnym gruncie, jakim jest Finlandja dla ruchu spółdzielczego. Poważną zasługą dla rozwoju ruchu mleczarskiego była pomoc państwa finlandzkiego i prywatnych instytucyj kredytowych przez udzielanie pożyczek o niskich procentach na długie terminy.

Estonja²

Pierwsze spółdzielcze mleczarnie zakładane były w początkach bieżącego wieku. Konkurencja zboża rosyjskiego skłoniła rol-

ników do zwrócenia większej uwagi na gospodarstwo hodowlane i przemysł mleczarski. Chcąc dorównać w tej dziedzinie krajom zachodnio-europejskim, zakładano towarzystwa hodowlane, sprowadzano rasowe sztuki bydła rogatego z zagranicy. Z biegiem lat postępy w tym kierunku były tak poważne, że przedwojenny przemysł mleczarski stał się głównym źródłem dochodów dla gospodarstw rolnych.

Pierwszą spółdzielczą mleczarnię założono w Estonji w 1907 r. W roku 1914 było już w Estonji 135 mleczarni. Wkrótce rynek wewnętrzny okazał się za mały dla wyprodukowanego masła. Zaczęto szukać rynków zagranicznych, które stanowiły Niemcy, Danja, Anglja i Petersburg. W czasie wojny działalność mleczarni spółdzielczych została znacznie ograniczona; w 1918 r. było mleczarni tylko 60. Od 1920 r. zaczyna się ponownie rozwijać spółdzielczy przemysł mleczarski, do czego przyczyniło się w głównej mierze państwo przez udzielanie kredytów na cele budowlane i zaprowadzenie nowoczesnych urządzeń.

Rozwój spółdzielczego przemysłu mleczarskiego ilustruje nam następujące zestawienie:

R o k	Mleczarnie spółdzielcze	Członkowie	Członków na 1 spółdzielnię	Ogółem zgłoszonych krów	Krów na 1 mleczarnię
31.XII 1924	179	12 208	68	50 308	281
” 1925	271	20 579	75	75 485	279
” 1926	324	26 308	81	99 535	307
” 1927	350	29 868	85	107 525	307

Przeróbka dostarczonego mleka przedstawia się jak następuje:

Rok	Dostarczono mleka w tonnach		Wyprodukowano masła w tonnach	
	ogółem	na 1 mleczarnię	ogółem	na 1 mleczarnię
1924	76 112	425	3 028	16,9
1925	151 540	559	6 159	22,7
1926	209 708	647	8 368	25,8
1927	233 974	668	9 350	27,3

Kapitały obrotowe wynoszą przeciętnie na 1 spółdzielnię 74 066 zł.; udziały na 1 spółdzielnię 5 689 zł.

Mleczarstwo spółdzielcze w państwach bałtyckich pod względem technicznym jest nowoczesnie urządzone, zasobne w kapitały, stanowiąc poważny dochód dla rolnictwa i kraju, do czego przyczyniły się kredyty państwowe oraz wysoka kultura ludności.

¹ Prof. Dr. Bünge: *Reiseindrücke aus der Landwirtschaft und Milchwirtschaft Finlands*; Hildesheim 1929 str. 50.
² *The Estonian Year Book* 1929, Tallinn str. 230 i następne.

Spółdzielnie mleczarskie według powiatów Répartition des laiteries coopératives par arrondissement

Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Spółdziel- nie mle- czarskie <i>Nombre de coopéra- tives</i>	Członkowie spół- dzielni <i>a</i> <i>Nombre de membres a</i>	Liczba krów — <i>Nombre de vaches</i>		Ilość dostarczonego mleka w tysiącach litrów <i>a, c</i> <i>Livraison de lait en milliers de litres a, c</i>
			ogółem <i>b</i> <i>total b</i>	zadeklarowa- nych <i>a, c</i> <i>déclarées a, c</i>	
Polska—Pologne	1 360	228 140 (56)^d	5 745 085	518 907 (148)	574 284,4 (110)
Warszawa	183	23 107 (3)	489 362	52 878 (5)	58 569,3 (5)
Blonie	3	400	19 111	824	427,2
Ciechanów	4	414	19 938	2 207	1 496,2
Gostynin	2	318	18 023	544	505,7
Grujec	34	5 333	30 597	12 634	9 352,5
Kutno	7	2 837	25 094	5 867	6 130,2
Lipno	17	912	25 143	2 505	3 794,3
Łowicz	6	899	26 650	1 991	1 777,7
Maków	3	354	15 805	909	987,7
Mińsk Mazowiecki	7	1 056 (1)	23 915	2 221 (1)	1 677,9 (1)
Mława	9	1 232	22 617	2 195 (1)	1 685,7 (1)
Nieszawa	1	(1)	22 088	(1)	(1)
Płock	2	209	24 990	735	1 381,7
Płońsk	1	428	21 660	1 881	3 065,0
Przasnysz	4	491	16 708	1 206	2 507,7
Pułtusk	7	961	24 951	2 431	2 453,9
Radzymin	2	375 (1)	17 222	463 (1)	476,5 (1)
Rawa	9	1 580	19 160	3 181	2 100,5
Rypin	49	3 378	20 566	7 349	14 955,6
Sierpc	3	205	21 941	475	679,8
Skierniewice	5	1 316	14 727	2 401	2 011,5
Sochaczew	2	165	18 527	267	96,4
Warszawa	3	162	21 794	478	865,1
Włocławek	3	82	18 135	114 (1)	140,5 (1)
Łódź	59	13 228	342 098	22 500 (1)	23 733,3 (1)
Brzeziny	4	631	21 072	779 (1)	876,9 (1)
Kalisz	2	1 437	29 664	2 022	1 390,2
Kolo	5	707	23 296	1 205	2 641,0
Konin	1	242	23 310	324	491,1
Łask	11	2 827	24 888	4 146	2 752,8
Łęczyca	7	2 179	27 530	5 319	6 820,0
Łódź	1	103	19 391	185	149,6
Piotrków	10	1 889	33 392	2 736	2 022,8
Radomsko	5	765	32 699	969	763,9
Sieradz	6	1 118	29 983	1 881	1 182,0
Słupca	4	1 104	19 337	2 482	4 107,4
Turek	1	130	23 638	235	558,9
Wieluń	2	96	33 898	217	176,7
Kielce	89	21 072	452 076	35 965 (2)	24 804,4 (2)
Będzin	—	—	7 629	—	—
Częstochowa	3	834	28 063	1 140	726,9
Hża	4	628	32 867	1 114	453,3
Jędrzejów	4	600	21 720	980	233,2
Kielce	3	448	33 205	623	437,3
Końskie	2	96	27 540	36 (1)	115, (1)
Kozienice	3	609	27 351	963	640,8

a Cyfry w nawiasach oznaczają liczbę istniejących w powiecie spółdzielni, które nie podały informacji o liczbie członków, o liczbie zadeklarowanych krów, lub o ilości dostarczonego mleka. *b* Uwzględniono tylko krowy w gminach wiejskich według stanu w dn. 30.VI 1929 r. *c* W rubryce tej nie uwzględniono 16 spółdzielni Ruskiego Zw. Rewizyjnego z powodu nie nadesłania szczegółowych danych według powiatów. *d* W Związku Spółdzielni Zarobkowych i Gospodarczych w Poznaniu dane dla poszczególnych spółdzielni województwa poznańskiego dają w sumie o 353 członków mniej od sumy wojewódzkiej podanej w sprawozdaniu. Liczba podana w sprawozdaniu została uwzględniona we wszystkich pozostałych tablicach; stąd ich niezgodność co do liczby członków z danymi w tablicy niniejszej.

a Les chiffres entre parenthèses désignent le nombre des laiteries coopératives existantes dans l'arrondissement donné, mais n'ayant pas fourni de données sur le nombre de membres et de vaches et sur la quantité de lait livré. *b* Sont envisagées les vaches dans les communes rurales d'après l'état au 30.VI 1929. *c* Ne sont pas envisagées 16 sociétés affiliées à l'Union ruthène à cause du manque de données. *d* Les données de l'Union des s-tés coopératives de production à Poznań indiquent en somme le nombre de membres de 353 inférieur à celui obtenu pour le département entier d'après le compte-rendu annuel. Il en résulte une différence entre le chiffre ci-dessus et ceux indiqués dans les autres tableaux.

Spółdzielnie mleczarskie według powiatów (c. d.)
Répartition des laiteries coopératives par arrondissement (suite)

Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Spółdziel- nie mle- czarskie <i>Nombre de coopéra- tives</i>	Członkowie spół- dzielni <i>a</i> <i>Nombre de membres a</i>	Liczba krów — <i>Nombre de vaches</i>		Ilość dostarczonego mleka w tysiącach litrów <i>a, c</i> <i>Livraison de lait en milliers de litres a, c</i>
			ogółem <i>b</i> <i>total b</i>	zadeklarowa- nych <i>a, c</i> <i>déclarées a, c</i>	
Miechów	24	7 251	30 803	12 834	10 001,0
Olkusz	3	558	24 096	1 005	413,4
Opatów	7	1 194	34 874	2 302	1 622,5
Opoczno	1	25	25 565	(1)	(1)
Pińczów	13	3 699	27 569	6 643	5 224,5
Radom	3	452	34 818	508	387,0
Sandomierz	11	3 077	25 403	5 177	3 033,7
Stopnica	7	1 090	34 222	1 799	1 410,2
Włoszczowa	—	—	19 449	—	—
Zawiercie	1	511	16 902	841	105,0
Lublin	161	34 863 (2)	502 005	62 191 (4)	43 982,9 (4)
Biała	1	27	16 346	323	425,9
Biłgoraj	1	163	28 945	452	134,6
Chełm	1	82	31 021	151	45,3
Garwolin	21	3 055	34 373	5 823	5 340,6
Hrubieszów	6	1 201	22 933	1 815	1 761,7
Janów	7	1 324	33 702	2 447	1 398,3
Konstantynów	4	476	15 107	823	552,4
Krasnystaw	20	7 212	30 965	11 846 (2)	7 453,7 (2)
Lubartów	12	3 499	23 084	6 032	3 443,7
Lublin	14	2 045	41 633	3 786	2 838,0
Łuków	8	2 446	27 399	4 169	2 367,8
Puławy	19	3 744	28 197	6 792	4 168,2
Radzyń	4	273 (1)	20 768	460 (1)	400,2 (1)
Siedlce	7	1 030	21 799	1 890	1 279,5
Sokolów	12	3 511	21 770	6 602	6 138,1
Tomaszów	1	198	21 929	295	120,3
Węgrów	17	2 526 (1)	23 947	5 316 (1)	4 150,0 (1)
Włodawa	3	826	28 904	1 150	941,0
Zamość	3	1 225	29 183	2 019	1 023,6
Białystok	77	11 624 (2)	334 818	22 362 (3)	16 684,7 (2)
Augustów	8	817	17 292	1 598	1 007,1
Białystok	9	1 292	32 314	2 739	1 807,4
Bielsk	4	1 494	44 165	3 000	1 804,3
Grodno	3	156	35 551	415	403,4
Kolno	4	282	20 510	605	362,8
Łomża	9	1 735	24 473	2 716 (1)	2 598,5
Ostrołęka	6	708 (2)	21 346	1 495 (2)	1 905,4 (2)
Ostrów	8	741	19 763	1 441	900,6
Sokolka	3	262	25 950	363	357,0
Suwałki	8	1 104	20 360	1 830	1 059,9
Szczuczyn	3	933	14 130	2 073	1 208,9
Wolkowysk	4	411	37 298	745	494,1
Wysokie Mazowieckie	8	1 689	21 706	3 842	2 775,3
Wilno	69	9 602 (1)	288 629	17 991 (3)	10 842,9 (2)
Brasław	12	2 655	38 625	4 509	1 217,2
Dzisna	9	1 233	40 954	2 583 (1)	2 510,9
Mołodeczno	9	797	21 561	1 432 (1)	1 126,5 (1)
Oszmiana	5	283	26 215	728	751,1
Postawy	8	748	20 741	1 964	920,9
Święciany	3	360 (1)	37 794	644 (1)	314,5 (1)
Wilejka	8	1 803	34 545	2 923	1 722,6
Wilno-Troki	15	1 723	58 194	3 208	2 279,2
Nowogródek	73	8 251 (2)	244 828	13 568 (3)	6 251,3 (3)
Baranowicze	11	1 032	33 951	1 826	752,8
Lida	19	3 010	45 850	4 886	2 136,8

Spółdzielnie mleczarskie według powiatów (c. d.)
Répartition des laiteries coopératives par arrondissement (suite)

Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Spółdziel- nie mle- czarskie <i>Nombre de coopéra- tives</i>	Członkowie spół- dzielni <i>a</i> <i>Nombre de membres a</i>	Liczba krów — <i>Nombre de vaches</i>		Ilość dostarczonego mleka w tysiącach litrów <i>a, c</i> <i>Livraison de lait en milliers de litres a, c</i>
			ogółem <i>b</i> <i>total b</i>	zadeklarowa- nych <i>a, c</i> <i>déclarés a, c</i>	
Nieśwież	6	819	24 163	1 055	443,5
Nowogródek	12	1 168	35 146	2 007 (1)	1 131,5 (1)
Slonim	7	638	27 968	948	360,2
Stolpce	5	278 (1)	21 360	529 (1)	237,2 (1)
Szczuczyn	9	1 079	25 329	1 870	1 074,1
Wołożyn	4	227 (1)	31 061	447 (1)	115,2 (1)
Polesie	21	1 707 (3)	324 625	4 348 (3)	2 498,1 (3)
Brześć n/Bugiem	7	725 (1)	42 699	1 409 (1)	955,6 (1)
Drohiczyn	1	88	26 491	209	191,0
Kamień Koszyrski	—	—	28 447	—	—
Kobryń	3	304	34 476	1 119	434,4
Kossów	1	111	20 794	193	57,6
Luniniec	—	—	29 005	—	—
Pińsk	4	248	45 393	523	342,0
Prużana	2	111 (1)	25 864	493 (1)	305,5 (1)
Sarny	2	93	40 550	220 (1)	134,2 (1)
Stalin	1	27 (1)	30 906	182	77,8
Wołyń	52	5 038 (2)	378 223	8 201 (4)	5 547,6 (3)
Dubno	6	230 (1)	43 145	505 (1)	420,2 (1)
Horochów	6	645	26 268	1 160	968,5
Kostopol	4	268 (1)	35 882	617 (1)	318,8 (1)
Kowel	6	522	61 950	1 033	588,5
Krzemieniec	6	954	42 308	917 (1)	891,3
Luboml	3	208	22 615	215 (1)	255,1 (1)
Łuck	9	716	56 631	1 438	777,1
Równe	6	755	43 275	1 297	880,0
Włodzimierz	3	267	27 090	495	232,7
Zdołbunów	3	473	19 059	524	215,4
Poznań	95	4 489 (9)	456 305	61 926 (27)	167 133,0 (11)
Bydgoszcz	7	231	19 303	2 853 (1)	7 199,3 (1)
Chodzież	2	82	12 714	1 164	1 912,2
Czarnków	1	65	8 189	568 (1)	838,7
Gniezno	7	478	19 735	5 933 (1)	11 256,5 (1)
Gostyń	1	33	12 913	(1)	3 117,3
Grodzisk	2	17 (1)	7 958	(2)	8 364,5
Inowrocław	1	54	18 408	2 719	4 060,4
Jarocin	5	131 (1)	13 185	2 927 (1)	7 166,2 (1)
Kępno	1	17	13 203	700	2 035,4
Kościan	2	(2)	13 461	1 215 (1)	3 158,5 (1)
Koźmin	2	56	9 829	900 (1)	2 818,0
Krotoszyn	1	14	10 318	1 500	2 662,5
Leszno	2	16 (1)	13 662	1 200 (1)	2 097,4 (1)
Międzychód	—	—	7 189	—	—
Mogilno	5	294 (1)	14 519	7 066 (1)	11 380,7 (1)
Nowy Tomyśl	2	176	12 733	1 097	2 119,9
Oborniki	4	268 (1)	16 747	3 868 (1)	7 762,8 (1)
Odolanów	—	—	13 052	—	—
Ostrów	2	25	8 063	500 (1)	2 975,4
Ostrzeszów	2	34	9 432	558	1 156,6
Pleszew	2	65	9 474	1 380	3 184,0
Poznań	8	285	21 356	2 541 (2)	8 495,0 (1)
Rawicz	1	88	11 403	(1)	1 861,9
Strzelno	2	102	10 622	770 (1)	4 575,3
Szamotuły	2	36	14 077	800 (1)	4 413,9
Szubin	5	214	14 759	2 001 (3)	7 039,0 (1)
Śmigiel	2	187	11 826	350 (1)	3 693,0
Śrem	—	—	15 124	—	—

Spółdzielnie mleczarskie według powiatów (c. d.)
Répartition des laiteries coopératives par arrondissement (suite)

Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Spółdziel- nie mle- czarskie <i>Nombre de coopé- ratives</i>	Członkowie spół- dzielni <i>a</i> <i>Nombre de membres <i>a</i></i>	Liczba krów — <i>Nombre de vaches</i>		Ilość dostarczonego mleka w tysiącach litrów <i>a, c</i> <i>Livraison de lait en milliers de litres <i>a, c</i></i>
			ogółem <i>b</i> <i>total <i>b</i></i>	zadeklarowa- nych <i>a, c</i> <i>déclarées <i>a, c</i></i>	
Środa	2	99	15 045	4 778	9 879,3
Wągrowiec	6	349	18 305	3 111	8 854,9
Wolsztyn	3	264	14 655	2 092 (1)	3 294,8 (1)
Września	3	170 (1)	13 149	2 892 (1)	11 768,5
Wyrzysk	5	178 (1)	18 199	1 496 (2)	5 245,8 (1)
Żnin	5	461	13 698	4 947 (1)	12 745,3
Pomorze	81	3 175 (6)	234 127	50 332 (9)	115 592,1 (9)
Brodnica	6	201	17 971	5 003	11 729,2
Chełmno	9	462	14 396	6 422 (2)	13 675,7 (1)
Chojnice	3	123	14 995	2 240	4 494,2
Działdowo	4	78 (1)	7 828	3 748 (1)	6 989,3 (1)
Gniew	1	51	7 106	700	1 529,9
Grudziądz	11	360 (1)	15 483	6 838	19 457,8 (2)
Kartuzy	—	—	17 690	—	—
Kościerzyna	4	120 (1)	14 085	1 410 (1)	2 587,7 (1)
Lubawa	3	41 (1)	18 558	700 (1)	1 470,3 (1)
Morski	4	61 (1)	16 856	536 (1)	1 553,6 (1)
Sępólno	1	32	9 771	300	1 333,9
Starogard	3	29 (1)	12 639	1 383 (1)	2 141,7
Świecie	9	484	21 434	7 521 (1)	14 842,9
Tczew	3	200	5 142	3 318	7 884,9
Toruń	9	429	15 161	4 281	10 431,4
Tuchola	4	189	9 550	2 358	3 811,1
Wąbrzeźno	7	315	15 462	3 574	11 658,5
Śląsk Cieszyński	2	90	81 368	372	964,0
Kraków	94	32 644 (3)	459 458	62 292 (5)	30 006,9 (3)
Biała	2	350	13 627	713	230,4
Bochnia	11	8 339	25 652	14 274	6 165,6
Brzesko	7	4 772	27 031	9 895	5 706,9
Chrzanów	1	587	12 654	1 029	531,0
Dąbrowa	5	863	19 908	1 688	537,4
Gorlice	4	712	24 408	1 790	598,4
Grybów	2	612	15 526	913	511,1
Jasło	3	843 (1)	24 142	1 594 (1)	447,3 (1)
Kraków	7	1 920	24 528	3 171	2 619,6
Limanowa	6	1 873 (1)	24 372	3 195 (2)	1 683,8 (1)
Maków	2	738	19 710	1 352	953,3
Mielec	2	372	22 049	633	304,4
Myslenice	2	385	10 477	888	337,1
Nowy Sącz	6	1 173	27 057	2 285	546,2
Nowy Targ	4	934	33 605	2 505	980,9
Oświęcim	3	803	9 715	1 560	833,2
Pilzno	1	39	15 116	77	17,4
Ropczyce	4	1 144	21 374	2 769	1 314,0
Tarnów	5	1 815	23 785	4 112 (1)	1 328,4
Wadowice	9	2 812	23 810	5 232	3 145,3
Wieliczka	4	1 076	15 625	1 511	1 133,2
Żywiec	4	482 (1)	25 287	1 106 (1)	82,0 (1)
Lwów	200	41 750 (15)	602 549	73 703 (54)	46 749,0 (44)
Bóbrka	1	7	18 771	214	221,8
Brzozów	12	3 998	22 458	6 527 (1)	2 614,2 (1)
Dobromil	1	585	18 728	1 302	639,7
Drohobycz	4	376	30 568	849 (1)	863,7 (1)
Gródek Jagielloński	2	284	16 302	492 (1)	185,5 (1)
Jarosław	13	5 765	31 704	9 159 (2)	5 8583,3 (1)
Jaworów	5	698	18 743	2 725 (2)	3 516,2

Spółdzielnie mleczarskie według powiatów (dok.)
Répartition des laiteries coopératives par arrondissement (fin)

Województwa Powiaty <i>Départements Arrondissements</i>	Spółdziel- nie mle- czarskie <i>Nombre de coopéra- tives</i>	Członkowie spół- dzielni a <i>Nombre de membres a</i>	Liczba krów — <i>Nombre de vaches</i>		Ilość dostarczonego mleka w tysiącach litrów a, c <i>Livraison de lait en milliers de litres a, c</i>
			ogółem b <i>total b</i>	zadeklarowa- nych a, c <i>déclarées a, c</i>	
Kolbuszowa	2	215 (1)	21 524	570 (1)	166,4 (1)
Krosno	4	1 827	22 087	3 867	1 609,2
Lisko	2	64 (1)	28 677	— (2)	(2)
Lubaczów	4	1 118	19 041	2 067 (1)	776,4 (1)
Lwów	15	2 428	35 456	2 346 (7)	2 908,7 (3)
Łańcut	10	2 190 (1)	24 347	4 476 (2)	1 733,3 (2)
Mościska	8	2 467 (2)	19 413	5 268 (2)	3 033,1 (1)
Nisko	—	—	15 413	—	—
Przemyśl	6	712 (1)	26 777	843 (2)	1 547,4 (1)
Przeworsk	6	1 844	15 677	3 858	1 579,2
Rawa Ruska	8	967 (1)	24 796	2 483 (3)	2 140,7 (3)
Rudki	22	4 268 (2)	17 159	4 352 (7)	3 930,7 (6)
Rzeszów	20	4 101 (1)	34 162	7 912 (1)	3 651,5 (1)
Sambor	21	2 089 (2)	23 935	1 480 (3)	2 908,7 (13)
Sanok	2	46 (1)	26 897	137 (1)	152,8 (1)
Sokal	21	2 902	18 888	6 598 (1)	4 066,9 (2)
Stary Sambor	—	—	12 363	—	—
Strzyżów	1	35	17 670	61	27,0
Tarnobrzeg	3	893 (1)	19 340	2 273 (1)	385,6 (1)
Żółkiew	7	1 871 (1)	21 653	3 844 (2)	2 232,0 (2)
Stanisławów	39	5 350 (2)	272 979	14 149 (11)	11 144,9 (8)
Bohorodczany	2	19 (1)	12 324	101 (1)	54,9 (1)
Dolina	3	312	23 075	653 (1)	952,6
Horodenka	—	—	13 168	—	—
Kałuż	6	855	21 045	977 (2)	660,9 (2)
Kołomyja	7	609	27 028	3 180 (1)	3 463,4 (1)
Kosów	1	4	17 844	112	53,7
Nadwórna	1	124	16 585	1 021	373,2
Rohatyn	—	—	24 912	—	—
Skole	—	—	13 752	—	—
Stanisławów	7	1 503 (1)	20 687	2 930 (3)	2 451,0 (1)
Stryj	1	137	12 791	— (1)	(1)
Śniatyn	—	—	10 545	—	—
Tłumacz	3	713	19 581	997 (1)	1 250,8 (1)
Turka	—	—	22 667	—	—
Żydaczów	8	1 074	16 975	4 178 (1)	1 884,4 (1)
Tarnopol	65	12 150 (6)	281 635	15 629 (14)	9 780,0 (10)
Borszczów	3	120	15 331	147	31,6
Brody	1	63	20 300	197	69,2
Brzeżany	1	(1)	17 959	(1)	(1)
Buczacz	7	2 367	22 346	4 290 (1)	2 019,6
Czortków	2	197	13 119	314	60,5
Kamionka Strumiłowa	6	670	16 009	990 (3)	1 072,8 (2)
Kopyczyńce	5	408	15 859	855	592,5
Podhajce	4	627 (1)	18 045	988 (1)	627,3 (1)
Przemyślany	4	3 342	18 237	869 (2)	2 173,7
Radziechów	—	—	14 377	—	—
Skałat	5	999	15 400	1 657	559,2
Tarnopol	10	979	21 285	1 686	936,5
Trembowła	5	1 206 (1)	12 329	1 755 (1)	791,3 (1)
Zaleszczyki	—	—	9 908	—	—
Zbaraż	5	296 (2)	13 031	511 (2)	133,6 (2)
Zborów	4	499	15 686	871 (1)	498,8 (1)
Złoczów	3	377 (1)	22 414	499 (2)	213,4 (2)

Les laiteries coopératives en Pologne en 1929

R é s u m é

L'activité des laiteries coopératives en Pologne date du début du XX-ème siècle, donc, elle a commencé bien plus tard que dans la plupart des pays européens.

Dans l'ancienne Pologne russe les laiteries coopératives ont été peu nombreuses, par suite des difficultés de légalisation, car le statut de chaque société coopérative devait être légalisé par les autorités centrales à Petersbourg. Il y avait aussi des difficultés d'ordre financier, vu que les laiteries coopératives en Pologne sous la domination russe ne bénéficiaient pas des subventions ou des crédits d'Etat.

Sur le territoire de l'ancienne Pologne prussienne, au moment de la restauration de l'Etat Polonais, il n'y avait pour la plupart que des sociétés allemandes, et qui n'existaient que grâce au concours financier du gouvernement de Berlin.

Dans l'ancienne Pologne autrichienne les coopératives de laiterie trouvaient les meilleures conditions de développement, puisque leur légalisation n'était pas entravée et parce qu'elles bénéficiaient des crédits accordés par les différents organes de l'autonomie régionale.

La situation des laiteries coopératives sur les territoires polonais avant la grande guerre est illustrée dans le tableau 1, page 527.

La guerre mondiale a ruiné toutes les sociétés coopératives de laiterie existantes sur les territoires polonais; la période de l'inflation de la monnaie ne contribuait non plus à leur développement. Ce n'est qu'à partir du moment de la stabilisation de la monnaie, c. à d. dès l'année 1924/25, que l'on peut observer le progrès lent, mais constant, dans le nombre et dans l'activité des sociétés de laiterie en Pologne, le progrès qui pourtant n'est pas uniforme dans toutes les régions de la République, où à côté des arrondissements ayant un réseau de laiteries même par trop dense, il y en a qui n'en possèdent pas du tout (voir la carte).

Les laiteries coopératives en Pologne sont affiliées aux 12 Unions de contrôle, dont la

tâche, outre le contrôle exercé, consiste à organiser des cours spéciaux de l'industrie laitière pour les directeurs des laiteries et des conférences populaires, ainsi qu'à faire de la propagande du mouvement coopératif dans ce domaine, à publier des brochures et des périodiques, etc.

Les produits des laiteries coopératives sont mis en vente à l'intermédiaire des Magasins de gros des laiteries coopératives, qui existent au nombre de 7 et dont l'activité est illustrée dans les tableaux 28—32. Parmi eux, c'est l'Union des laiteries coopératives à Poznań qui joue le rôle le plus important, comme l'agent principal de l'exportation de produits de laitage de Pologne vers l'étranger.

Tous les relevés numériques publiés dans cet article sont basés sur des données puisées aux Annuaires Statistiques des Unions de contrôle des laiteries coopératives en Pologne; les chiffres se réfèrent à la fin de l'année 1929 et n'embrassent que les laiteries coopératives affiliées aux Unions de contrôle. En outre, l'Office Central de Statistique a distribué à toutes les laiteries coopératives en Pologne, une enquête, qui a fourni des matériaux très abondants concernant la situation financière et l'activité productive des laiteries coopératives.

A côté des laiteries coopératives affiliées aux Unions de contrôle, il existe en Pologne des laiteries coopératives non affiliées et des laiteries privées, dont la production ne dépasse pas 30% de la production totale et accuse une tendance visible à diminuer.

Vu la demande croissante de beurre polonais aux marchés étrangers, le gouvernement polonais s'intéresse vivement au mouvement coopératif dans ce domaine de production, en accordant aux laiteries coopératives des crédits à long terme et à des taux d'intérêts très modérés. Le beurre polonais destiné à l'exportation est soumis au contrôle des Magasins de gros dans des établissements spéciaux et l'exportation n'en est autorisée que s'il possède toutes les qualités requises.